

Rust & ruimte, basisbehoefte of cliché?

**Een zoektocht naar verschillen in
voorkeuren tussen recreanten**

colofon

©Stichting Recreatie, augustus 2001

Auteur: drs. A.C. Linnartz

Projectleiders: drs. A.J. van Golen, ir. J.E.J. Klüppel

In opdracht van: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Directie
Groene Ruimte en Recreatie

Uitgever: Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum

Raamweg 19

2596 HL Den Haag

telefoon 070-427 54 54

fax 070-427 54 13

e-mail secretariaat@kicrecreatie.agro.nl

website: www.stichtingrecreatie.nl

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	5
Samenvatting	7
1 Inleiding	15
1.1 Aanleiding	15
1.2 Doel- en vraagstelling	15
1.3 Werkwijze	16
1.4 Leeswijzer	16
2 Over de begrippen ‘waarde’ en ‘norm’	19
2.1 Waarde	19
2.2 Norm	21
2.3 Naar een werkdefinitie van waarde en norm	22
2.4 Andere relevante begrippen gedefinieerd	23
2.4.1 Cultuur	23
2.4.2 Subcultuur	23
2.4.3 Culturele differentiatie	23
2.4.4 Leefstijl	24
2.4.5 (Sociaal) Milieu	24
2.4.6 Vrijetijd	24
2.5 Naar een werkdefinitie voor ‘rust & ruimte zoekers’ en ‘rust & ruimte vermijders’	24
3 Ontwikkelingen & vrijetijd	27
3.1 Vrijetijd	27
3.2 Ontwikkelingen van waarden en normen van vrijetijd	29
4 Waarden en voorkeuren van groepen recreanten	31
4.1 Naar situatie	32
4.1.1 Bevolkingsgroep	32
4.1.2 Opleiding	38
4.1.3 Klasse	38
4.1.4 Sociaal-economische positie	41
4.1.5 Sociaal milieu	43
4.1.6 Jonge werkenden en jonge niet-werkenden	48
4.2 Naar gedrag	49
4.2.1 Oriëntatie en (vrijtijds)gedrag	49
4.2.2 Beleving	51
4.2.3 Sensatie	54
4.2.4 Consument	56
5 Analyse	59
5.1 De zoekers en de vermijders schematisch weergegeven	59
5.2 Wie zijn de rust & ruimte zoekers?	59
5.2.1 Gedeelde kenmerken	59
5.2.2 Gedeelde waarden	60
5.3 Wie zijn de rust & ruimte vermijders?	63
5.3.1 Gedeelde kenmerken	63
5.3.2 Gedeelde waarden	63
5.4 Kanttekeningen	64
5.4.1 Rust & sensatie?	64
5.4.2 Moeilijk plaatsbaar als rust & ruimte zoeker of rust & ruimte vermijder	65

Rust & ruimte, basisbehoefte of cliché?

6	Conclusies en aanbevelingen	67
6.1	Conclusies	67
6.2	Discussie	68
6.3	Aanbevelingen	69
	Literatuur	71

VOORWOORD

Onderzoeken, zoals het hier voorliggende literatuuronderzoek naar de invloed van cultuurverschillen op het recreatiegedrag, zijn tot nu toe betrekkelijk zeldzaam. Inmiddels weten we wel dat verschillen in recreatiegedrag tussen etnische groepen deels door cultuurverschillen verklaard kunnen worden (mede dankzij de Stichting Recreatie en Alterra). Voor cultuurverschillen die niet op verschil in herkomst gebaseerd zijn, was tot nu toe weinig oog. En dat terwijl bijna iedereen weet dat sommige vormen van vrijetijdsbesteding in sommige kringen nu eenmaal “not done” zijn. Nog te weinig wordt beseft dat voorkeuren voor de activiteit, de locatie en het gezelschap waarmee men recreëert vaak een kwestie van smaak zijn. Een smaak, waarin veelal de cultuur van de bevolkingsgroep waarvan men deel uitmaakt tot uiting komt. Juist in hun vrijetijdsbesteding lijken mensen hun smaak te willen etaleren om zich daarmee te onderscheiden.

Te weinig wordt beseft dat je met een bepaald aanbod aan recreatievoorzieningen ongemerkt kiest voor een bepaalde bevolkingsgroep. Te vaak worden ontwikkelingen in gedrag bij dominante groepen zondermeer geëxtrapoleerd tot een generieke voorkeur. Pas als rekening wordt gehouden met smaakverschillen en de onderliggende cultuurverschillen, kan een beleid gevoerd worden dat alle bevolkingsgroepen ten goede komt.

Nico Bosma
Directie Groene Ruimte en Recreatie
Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Rust & ruimte, basisbehoefte of cliché?

SAMENVATTING

Hecht elke Nederlander in de vrijetijd wel aan rust & ruimte? Met andere woorden: is rust & ruimte een basisbehoefte of een cliché? Deze vraag stelde de Directie Groene Ruimte en Recreatie van het ministerie van LNV aan de Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum.

In dit rapport wordt een aanzet gegeven tot beantwoording van die vraag. Daartoe is onderzoek gedaan naar voorkeuren van groepen recreanten en hun achterliggende waarden & normen. Op basis van de waarden en voorkeuren van de diverse groepen recreanten zijn grofweg rust & ruimte 'zoekers' en rust & ruimte 'vermijders' onderscheiden.

Rust & ruimte worden vaak in één adem als basisbehoefte van recreanten genoemd. Ten onrechte, want hoogstens de helft van de bevolking zoekt de groene ruimte op voor de rust. Rust & ruimte is dus een cliché. De behoefte aan (groene) ruimte echter, kan met een gerust hart een basisbehoefte heten.

Recreanten vinden niet alleen onthaasting, rust, stilte & ruimte en de natuurlijke omgeving van belang, maar ook levendigheid & drukte, spanning & sensatie en de stedelijke omgeving.

Tot de waarden van de recreanten met een voorkeur voor rust & ruimte rekenen we: immaterieel, onthaasting, rust, stilte & ruimte en een natuurlijke omgeving (geniet-groen). Deze waarden zijn terug te vinden in hun voorkeuren of gedrag.

Tot de waarden van de rust & ruimte vermijders rekenen we: materieel, levendigheid & drukte, spanning & sensatie, de stedelijke omgeving en functioneel groen. Deze waarden zijn terug te vinden in hun voorkeuren of gedrag.

Sommige van de gevonden groepen zijn niet goed onder te brengen bij de 'zoekers' of de 'vermijders' en krijgen het stempel 'zoekers én vermijders' of 'moeilijk plaatsbaar'.

Op basis van de waarden & normen, de levensovertuiging, de smaak, de stijl, maar óók de situatie en het moment, nemen mensen in overweging of ze voor het een of het ander kiezen. Dit houdt in dat door de meeste mensen gezocht wordt naar een evenwicht tussen rust & ruimte en spanning & sensatie, omdat recreanten onthaasting, rust, stilte & ruimte en de natuurlijke omgeving, maar ook levendigheid & drukte, spanning & sensatie en de stedelijke omgeving van belang vinden.

Hoe we tot deze bevindingen zijn gekomen, wordt duidelijk aan de hand van de in de literatuur gevonden groepen, waarden & normen, recreatievoorkeuren en recreatiegedrag. Deze worden verderop in de samenvatting beschreven.

De begrippen 'waarde' en 'norm'

Om de begrippen 'waarde' en 'norm' te beschrijven, is aan de hand van verschillende invalshoeken en formuleringen een zoeksleutel gemaakt om groepen (recreanten) te traceren. Aan de hand van de definitie van Hoeksema en Van der Werf, Kretchmar en Halstead en Taylor is 'waarde' gedefinieerd als: *de met anderen gedeelde morele en niet-morele voorstellingen over wat juist is en daardoor nastrevenswaardig; gedeelde principes, idealen en levenshouding. Waarden kunnen groepsgebonden zijn en worden vaak onbewust aangereikt. Waarden veranderen niet zo makkelijk, zijn situationeel maar tijd-, plaats- en cultuurgebonden.*

Aan de hand van de definitie van Van der Ven en Hoeksema en Van der Werf is 'norm' gedefinieerd als: *een concretisering van een waarde, fungeert als een maatstaf en een richtlijn voor het beoordelen van het gedrag in een bepaalde situatie, en vormt een concrete gedragsregel die aangeeft wat in een bepaalde situatie verwacht wordt.*

Bij 'normen' is verder nog ingegaan op het idee dat bij het maken van een keuze voor een recreatieactiviteit wordt teruggegrepen op de waarden waaraan gehecht wordt, de smaak en de leefstijl. Tevens is bij normen ingegaan op een drietal evaluatiekaders, opgesteld door Tijmes en Fokkink, van waaruit al het handelen kan worden verklaard.

Naast de begrippen 'waarde' en 'norm' zijn een zestal andere relevante begrippen voor dit rapport nader verklaard: cultuur, subcultuur, culturele differentiatie, leefstijl, (sociaal) milieu en vrijetijd.

Met het oog op de te beantwoorden vraag van de directie Groene Ruimte en Recreatie van het ministerie van LNV is tenslotte voor een werkdefinitie gekozen van 'rust & ruimte zoekers' en 'rust & ruimte vermijders'.

Ontwikkelingen & vrijetijd

De ontwikkelingen van en in de vrijetijd zijn parallel aan een aantal belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen beschreven. Tussen 1975 en 1995 is de 'netto' vrijetijd, vooral door veranderende zorgtaken, niet meer toegenomen. Wel zijn grote verschillen in de hoeveelheid vrijetijd tussen de bevolkingsgroepen (mannen, vrouwen, ouderen, jongeren) onderling geconstateerd. Ook veranderde de invulling van de vrijetijd. Meer vrijetijd werd buitenshuis doorgebracht, wat gepaard ging met een toename van de mobiliteit. Door de toegenomen welvaart nam de individuele koopkracht toe en daarmee stegen de uitgaven voor de vrije tijd. De consumptiemaatschappij was geboren! De 'actuele' vrijetijdsbesteding wordt dan ook gekenmerkt door commercialisering en een zekere vluchtigheid/grilligheid. Onder invloed van tijdsdruk en veelvormige vrijetijdswensen is er behoefte aan kant en klare vrijetijdsproducten en variatie.

Door ontwikkelingen als individualisering en automatisering veranderden ook de waarden en normen van vrijetijd. Op dit moment beleeft onze samenleving een overgang van de industriële naar de postindustriële samenleving. In die laatste staan een op vrijetijd gerichte leefstijl, een grote keuzevrijheid, zelfontplooiing, hedonisme en risicobereidheid centraal.

Waarden en voorkeuren van groepen recreanten: rust & ruimte zoekers en rust & ruimte vermijders

Welke groepen zijn op grond van verschillen in waarden en normen onderscheiden in de literatuur? Zijn recreatievoorkeuren of verschillen in recreatiegedrag af te leiden uit de verschillen in waarden en normen van de onderscheiden groepen? Wat kan op basis van de waarden en recreatievoorkeuren van de onderscheiden groepen gezegd worden over de behoefte aan rust & ruimte van die onderscheiden groepen?

Na het definiëren van de begrippen 'waarde' en 'norm' en het beschrijven van ontwikkelingen & vrijetijd zijn we in de literatuur op zoek gegaan naar de groepen die op grond van verschillen in waarden en normen te onderscheiden zijn. In combinatie met het zoeken naar literatuur over recreatievoorkeuren of recreatiegedrag bleek niet of nauwelijks gerept te worden over 'normen'. Ook bleek dat de waarden van de in de literatuur onderscheiden groepen recreanten slechts kort genoemd worden. Tevens zijn we in de literatuur niet alleen gestuit op verschillende waarden van groepen, maar ook op verschillende kenmerken van groepen die iets zeggen over verschillen in recreatievoorkeuren. Daarom is niet alleen ingegaan op belangrijke waarden van groepen, maar ook op specifieke kenmerken van groepen die van invloed kunnen zijn op recreatievoorkeuren of recreatiegedrag.

Uiteindelijk is in de literatuur een scala aan groepen gevonden met min of meer gedeelde kenmerken en/of waarden en normen. Deze “subculturen” worden door de auteurs met uiteenlopende benamingen aangeduid. Na een globale inventarisatie bleek dat de groepen ondergebracht kunnen worden in twee categorieën: één naar situatie en één naar gedrag.

Nadat de groepen zijn ondergebracht in één van beide categorieën, zijn de waarden en normen van die groepen tegen het licht gehouden. Vervolgens is bekeken hoe die waarden en normen tot uiting komen in bepaalde recreatievoorkeuren of in een bepaald recreatiegedrag.

De opstellers van het rapport hebben de bevindingen uit de literatuur een interpretatie meegegeven, zodat de door GRR gestelde vraag (of iedereen in Nederland op zoek is naar rust & ruimte in de vrijetijd) kan worden beantwoord. Aan de hand van de waarden en recreatievoorkeuren van de onderscheiden groepen is “bepaald” wie behoefte heeft aan rust & ruimte in de vrijetijd en wie niet. Dat heeft grofweg geresulteerd in twee groepen met min of meer tegenovergestelde waarden, motivaties, wensen en/of doelen in de vrijetijd: de *rust & ruimte zoekers* en de *rust & ruimte vermijders*.

Met de indeling in *groepen naar situatie* zijn indelingen gevonden naar bevolkingsgroep, etniciteit, generatie, klasse, sociaal-economische positie, sociaal milieu, sociaal milieu gerelateerd aan natuur- en milieubeleving, jonge werkenden en jonge niet-werkenden. Met de indeling in *groepen naar gedrag* zijn indelingen gevonden naar oriëntatie en (vrijetijds)gedrag, beleving, type sensatie en type consument.

Indeling naar situatie

Etniciteit

Volgens Jókövi (2000) en Schmeink & Ten Wolde (1998) zijn de gedeelde waarden van de vier grootste alloctonengroepen in Nederland de cultuur uit het land van herkomst: de religie en de geloofsregels.

Op basis van de waarden en de recreatievoorkeuren zijn de oudere alloctonen (1e generatie) geschaard onder de *rust & ruimte zoekers*, de 2e en 3e generatie alloctonen en de alloctone gezinnen onder de *zoekers én vermijders*, de alloctone vrouwen in de categorie *moeilijk plaatsbaar* en de Turkse en Marokkaanse jongens onder de *rust & ruimte vermijders*.

Generatie

Volgens Becker (1994) en Diepstraten, Ester & Vinken (1998) hecht de vooroorlogse generatie aan onder andere financiële zekerheid, soberheid en trouw aan orde en gezag. De waarden van de (vooral conventionele) stille generatie komen grotendeels overeen met die van de vooroorlogse generatie. De protestgeneratie heeft radicaal andere, niet-burgerlijke waarden als zelfontplooiing, gelijkheid en de zorg om gezondheid en milieu. De meer nuchtere, verloren generatie hecht waarde aan onder andere sociale geborgenheid en tevredenheid. Soffer (in Wesseling 1999) en Motivaction (2000) laten zien dat de oudere generaties meer immateriële waarden aanhangen (natuur en relaties). De jongere generaties hangen meer materiële waarden aan.

Op basis van de toegekende kenmerken, de waarden, de vrijetijdsbesteding en/of de natuurwensen zijn de vooroorlogse generatie en de stille generatie geschaard onder de *rust & ruimte zoekers* en de protestgeneratie en de verloren generatie onder de *rust & ruimte vermijders*. De pragmatische generatie is geplaatst in de categorie *moeilijk plaatsbaar*.

Opleiding

Volgens Overdijk (in Wesseling 1999) en Kool is er een verband tussen het kenmerk 'hoog opgeleid' en de voorkeur voor woeste, robuuste en ruige natuur en een gezonde leefwijze.

Op basis van demografische kenmerken en natuurvoorkeuren zijn hoger opgeleiden geschaard onder de *rust & ruimte zoekers*.

Klasse

Volgens Bourdieu (in Linnartz 1998) hecht de hogere (distinctieve) klasse aan een grote omvang van economisch, sociaal en cultureel kapitaal waarmee ze zich kunnen onderscheiden van anderen in de vorm van smaak en leefstijl.

Omdat weinig informatie verkregen is over recreatievoorkeuren of het recreatiegedrag van de klassen zijn zowel de hogere (distinctieve) klasse als de lagere klasse geplaatst in de categorie *moeilijk plaatsbaar*.

Sociaal-economische positie

Volgens De Vries en de Bruin (in Goossen, Jókövi, Ploeger en de Vries 1998) hechten de Tevredenen/Kwieke Senioren en Vermoeiden/Ouderen veel waarde aan de natuur; zij gaan de natuur in voor de natuur zelf. Bedrijvigen en Onwilligen/Minderdraagkrachtigen hechten vooral aan functioneel-groen. De Gezinsmensen hechten aan kindvriendelijke omgevingen en activiteiten.

Op basis van sociaal-structurele kenmerken en de 'beperkingen voor deelname aan de openluchtrecreatie' zijn de Bedrijvigen en Onwilligen/Minderdraagkrachtigen onder de *rust & ruimte vermijders* geschaard, de Gezinsmensen onder de *zoekers & vermijders* en de Tevredenen/Kwieke Senioren en Vermoeiden/Ouderen onder de *rust & ruimte zoekers*.

Sociaal milieu

Volgens Motivaction (2000) en Lampert, Mur & De Wit (1999) hechten de Maatschappijkritische Burgers, die uit Rationele ecologen en Gepassioneerde ecologen bestaan, maar waartoe ook de Kosmopolieten en de Postmaterialisten behoren, veel waarde aan ruimte, stilte en ongereptheid. De Plichtsgetrouwe Burgers, die uit Bewustvooruitstrevenden en Behoudenden bestaan, maar waartoe ook de Traditionele burgerij en een deel van de Moderne burgerij behoren, hechten veel waarde aan rust, soberheid en ingetogen genieten. De Materialistisch ingestelde burgers, die uit Techno-actieven, Tevredenen, Materialisten en Ongeïnteresseerden bestaan, maar waartoe ook de Convenience-georiënteerden, de Opwaartsmobielen, de Ontplooiers en een deel van de Moderne burgerij behoren, hechten aan de natuur als decor of gebruiksvoorwerp.

Op basis van hun waarden en vrijetijds- en natuurvoorkeuren zijn de Maatschappijkritische Burgers en de Plichtsgetrouwe Burgers geschaard onder de *rust & ruimte zoekers* en de Materialistisch ingestelde burgers onder de *rust & ruimte vermijders*.

Jonge werkenden en jonge niet-werkenden

Volgens Gadet hechten Studenten, Jonge werkers en Oudere-jongere werkers meer aan activiteiten in publieke gelegenheden en mét anderen. De Bohémiens hechten meer aan activiteiten buitenshuis in de openlucht.

Op basis van het vrijetijdsgedrag zijn Studenten, Jonge werkers en Oudere-jongere werkers geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*. De Bohémiens zijn geplaatst in de categorie *moeilijk plaatsbaar* omdat niet genoeg inzicht in rust & ruimte aspecten verkregen is.

Indeling naar gedrag

Oriëntatie en vrijetijdsgedrag

Volgens Lampert hecht het type Traditioneel aan onder andere flora en fauna. Het type Postmodern hecht aan een divers vrijetijdsgedrag. Het type Rationeel is zeer werk-georiënteerd.

Op basis van de waarden en het vrijetijdsgedrag zijn de types Postmodern en Rationeel geschaard onder de *rust & ruimte vermijders* en het type Traditioneel onder de *rust & ruimte zoekers*.

Beleving

Volgens Elands en Lengkeek hechten the Change type, the Interest type en the Nature-dedication type aan onder andere verscheidenheid, rust, cultuur & historie, natuur en weinig mensen om je heen. The Amusement type, the Rapture type, the Culture-dedication type, the Culture-interest type en the Appropriation-dedication type hechten waarde aan onder andere belevenissen, amusement, evenementen, buitensport, cultuur, functionele natuur, stedelijke omgevingen en luxe.

Op basis van de vakantievoorkeur en het vrijetijdsgedrag zijn the Interest type en the Nature-dedication type geschaard onder de *rust & ruimte zoekers*, the Change type onder de *zoekers én vermijders* en the Amusement type, the Rapture type, the Culture-dedication type, the Culture-interest type en the Appropriation-dedication type onder de *rust & ruimte vermijders*.

Sensatie

Volgens Goossens hechten de Arousal avoiders aan rust en de Arousal seekers (traditionele hedonisten en moderne hedonisten) aan sensatie.

Op basis van de toegekende kenmerken en vrijetijdsvoorkeuren zijn de Arousal avoiders geschaard onder de *rust & ruimte zoekers* en de Arousal seekers onder de *rust & ruimte vermijders*. Onder de Arousal seekers vallen ook de traditionele en moderne hedonisten en mensen met een grote spanningsbehoefte die zoeken naar thrill & adventure, experience, disinhibition of boredom susceptibility.

Consument

Volgens Dagevos et al. hechten de Berekenende consument, de Behoudende consument en de Unieke consument waarde aan materiële zaken en hedonisme. De Verantwoorde consument hecht waarde aan duurzame groene producten en diensten.

Op basis van de toegekende kenmerken, de waarden en de vakantievoorkeur zijn de Berekenende consument, de Behoudende consument en de Unieke consument geschaard onder de *rust & ruimte vermijders* en de Verantwoorde consument onder de *rust & ruimte zoekers*.

Analyse

Van de verzamelde gegevens is vervolgens een analyse gemaakt. Daartoe zijn de indelingen van de auteurs met elkaar vergeleken en is aandacht besteed aan de gedeelde kenmerken en de gedeelde waarden van de rust & ruimte zoekers en de rust & ruimte vermijders.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken vormen de onder de rust & ruimte zoekers geschaarde groepen 46% van de Nederlandse bevolking tussen 15 en 75 jaar. Het zijn vaker oudere mensen, iets vaker mensen met een hoge opleiding, relatief veel mensen met een hoog inkomen of juist een beneden-modaal inkomen en zij behoren relatief vaker tot de sociale middenklasse. Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken vallen onder de rust & ruimte zoekers relatief veel niet-werkenden en vrouwen en typen met de kenmerken 'traditioneel' of plichtsgetrouw'.

De gevonden waarden van de rust & ruimte zoekers zijn: het gezin, religie, tradities, zekerheid, immateriële zaken, rust & ruimte, stilte, ongereptheid, ingetogen genieten, natuur en milieu, sociaal-maatschappelijke betrokkenheid, relaties, een balans in arbeid en vrije tijd, zelfontplooiing, authenticiteit, nostalgie, schaarste, distinctie en variatie, individueel er op uit trekken en weinig mensen in je omgeving.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken vormen de onder de rust & ruimte vermijders geschaarde groepen 54% van de Nederlandse bevolking tussen 15 en 75 jaar. Daarmee vormen de 'vermijders' de grootste groep onder de Nederlandse bevolking. Het zijn vaker jongere mensen, iets vaker mensen met een lage opleiding, een fractie meer mensen met een modaal inkomen en zij behoren tot alle sociale klassen.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken vallen onder de rust & ruimte vermijders ook relatief veel werkenden en mannen en typen met de kenmerken 'vernieuwd' of 'vooruit kijken'.

De gevonden waarden van de rust & ruimte vermijders zijn: carrière, status en geld, materiële zaken, stedelijke omgeving, activiteiten buitenshuis, sociale contacten, consumeren en hedonisme, luxe, comfort en uiterlijkheden, ontladen, vermaak en plezier, functionele natuur, avontuur, spanning, gevaar en sensatie, een ongecompliceerd leven, vrijetijd *of* werk.

Aansluitend op de analyse zijn enige kanttekeningen geplaatst bij een aantal van de onderscheiden groepen. Allochtonen van de 2e en 3e generatie, allochtone vrouwen, allochtone gezinnen, de Gezinsmensen, de Moderne Burgerij, de Bohémiens en the Change Type kunnen moeilijk ondergebracht worden bij de 'zoekers' of de 'vermijders'. Van de allochtone vrouwen, de distinctieve en de lagere klasse, de Bohémiens en de pragmatische generatie is te weinig informatie verkregen omtrent hun waarden & normen en/of recreatievoorkeuren. Allochtonen van de 2e en 3e generatie, allochtone gezinnen, de Gezinsmensen, de Moderne Burgerij en the Change Type kunnen moeilijk ondergebracht worden bij de 'zoekers' of de 'vermijders' omdat zij recreatieactiviteiten ontplooiën die deels kenmerkend zijn voor de 'zoekers' en deels kenmerkend zijn voor de 'vermijders'.

Conclusies

Grofweg zijn 'rust & ruimte zoekers' en 'rust & ruimte vermijders' te onderscheiden.

Toch is het onderscheid tussen 'rust & ruimte zoekers' en 'rust & ruimte vermijders' niet zo zwart/wit. Zo kan de voorkeur variëren met de levensfase, is voor veel groepen, ook een aantal *niet* rust & ruimte zoekers, de natuur of de natuurlijke omgeving belangrijk en zijn sommige groepen (allochtone gezinnen, Gezinsmensen, the Change type, allochtonen van de 2e en 3e generatie, de allochtone vrouwen, de distinctieve en de lagere klasse, de Moderne burgerij, de Bohémiens en de pragmatische generatie) moeilijk in te delen bij de 'zoekers' of de 'vermijders'.

Hoe iemand zich gedraagt en de keuze voor een bepaalde (recreatie)activiteit, hangen niet alleen af van de waarden & normen, de identiteit, de levensovertuiging, de smaak en de stijl, maar ook van de situatie en het moment. Het vrijetijdsgedrag wordt over de hele linie steeds grilliger en vluchtiger. Dat houdt in dat door de meeste mensen gezocht wordt naar een evenwicht tussen rust & ruimte en spanning & sensatie.

Het naast elkaar bestaan van tegengestelde trends is dan ook het belangrijkste kenmerk van deze tijd. Mensen maken keuzes die met elkaar in strijd zijn. Zelfs de uitdrukking *zoveel mensen, zoveel wensen* schiet nog te kort.

Tot slot wordt aangegeven dat de gevonden literatuur relatief en kwalitatief van aard is.

Discussie

Op basis van de onderzoeksgegevens en de analyse wordt een aantal bevindingen bediscussieerd:

- Kan van de oudere ‘plichtsgetrouwe’ en ‘traditionele’ burgers gezegd worden dat hier sprake is van een “uitstervend ras”, met als gevolg een functionele veroudering van het huidige groene-ruimte-aanbod?
- Is natuur een dalend cultuurgoed in Nederland?
- Nog genoeg draagvlak voor het huidige natuurbeleid?

Aanbevelingen

Op basis van de geïnventariseerde gegevens wordt een zestal aanbevelingen gedaan voor de directie Groene Ruimte en Recreatie van het ministerie van LNV.

- Uit deze literatuurstudie blijkt dat er ook veel groepen zijn die andere dingen dan rust zoeken, namelijk levendigheid & drukte, avontuur & gevaar of spanning & sensatie, ook in de groene ruimte. Het ministerie van LNV zou kunnen overwegen voorwaarden te scheppen voor dat soort ervaringen/belevissen in de groene ruimte. Dit vereist nieuwe vormen van gebruik.
- Ruimte aanbieden voor ‘nieuwe’ gebruikers, niet-rust zoekers, kan door middel van zonering en thematisering. Daarbij gaat het niet om zonering of thematisering van voorzieningen, maar van belevissen, ervaringen en sferen.
- Als het ministerie van LNV ook daadwerkelijk (groene) ruimte geschikt wil maken voor niet-rust zoekers is het aanbevelingswaardig dat zij in contact treden met vooral recreatieschappen.
- Wil je belevissen/ervaringen/sferen in de (groene) ruimte aanbieden, dan vereist dat een nauwkeurig en kwalitatief goed ontwerp. De kwaliteit van het ontwerp is doorslaggevend voor de sfeer van de plek. Gemeenten zouden in die kwaliteitsslag gestimuleerd moeten worden. Ook zou een prijsvraag uitgeschreven kunnen worden voor ontwerpers en kunnen de Strategische Groen Projecten (SGP's) als broedplaats of pilot dienen.
- Voor ideeën en een kwalitatief goed ontwerp, waar ruimte is voor verschillende belevissen/ ervaringen/sferen, is het aanbevelingswaardig niet alleen met beleidsmakers om de tafel te zitten, maar ook het bedrijfsleven erbij te betrekken, dat ervaring heeft met en kennis van het vermarkten van belevissen.
- In het kader van het discussiepunt ‘natuur: een dalend cultuurgoed in Nederland?’ is het aanbevelingswaardig onder jongeren een imago-onderzoek uit te voeren over de groene ruimte in Nederland.

Rust & ruimte, basisbehoefte of cliché?

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

Bij de directie Groene Ruimte en Recreatie (GRR) van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, rees de vraag of iedereen in Nederland wel op zoek is naar rust & ruimte in de vrijetijd. Aangenomen wordt dat in een land als Nederland, waar natuur, rust & ruimte betrekkelijk schaarse goederen zijn (en steeds schaarser worden), de meeste Nederlanders in hun vrijetijd op zoek zijn naar waarden als rust en (groene) ruimte. Maar Nederland is pluriform en er bestaan verschillende leefstijlen naast elkaar. En achter leefstijlen van mensen gaan verschillende (vaak ongreepbare) waarden en normen schuil.

In het beleid, waaronder het recreatiebeleid, worden dikwijls de behoeften uit de (dominante) middenklassencultuur als maatgevend genomen. Het beleid krijgt dan vorm aan de hand van de grootste gemene deler. Dit is min of meer in strijd met de voorwaardenscheppende rol van de overheid. De overheid dient te zorgen dat iedereen in Nederland de mogelijkheid tot ontplooiing heeft op recreatiegebied. De vraag is dus of rust & ruimte de enige behoefte is in de groene ruimte.

1.2 Doel- en vraagstelling

Om die vraag te kunnen beantwoorden moet eerst gekeken worden naar de achterliggende waarden en normen van de verschillende groepen in de Nederlandse samenleving. Vervolgens moet dan bekeken worden hoe die waarden en normen tot uiting komen in een bepaalde voorkeur voor vrijetijdsbesteding of in een bepaald recreatiegedrag.

De Directie GRR heeft de Stichting Recreatie gevraagd een overzicht te geven van beschikbare en relevante kennis over dit veelzijdige en omvangrijke onderwerp. Doel is inzicht bieden in uitspraken in de literatuur over groepen en hun waarden en normen en het effect van die waarden en normen op recreatievoorkeuren of recreatiegedrag. Met deze verkenning wordt een aanzet gegeven tot het bevestigen of weerleggen van de door GRR geopperde vraag: hecht iedereen in Nederland in de vrijetijd waarde aan rust & ruimte?

De algemene vraagstelling van deze verkenning luidt dan ook:

Zegt de literatuur iets over verschillen in waarden en normen als basis voor een culturele differentiatie die doorwerkt in recreatievoorkeuren/recreatiegedrag?

Deze verkenning laat zien wat er al bekend is en wat er eventueel nog onderzocht kan worden.

Voor het beantwoorden van de algemene bovengenoemde vraagstelling stellen wij in deze verkenning de volgende subvragen:

1 Wat zijn waarden en wat zijn normen?

Achter recreatievoorkeuren/recreatiegedrag gaan motivaties en behoeften schuil. Motivaties en behoeften die stoelen op waarden en normen. Daarom is het eerst nodig om inzicht te krijgen in de begrippen 'waarde' en 'norm'. De gevonden en daaruit gekozen definitie(s) fungeren als zoekleutel naar relevante literatuur.

2 Welke groepen (subculturen/leefstijlen/sociale milieus) zijn op grond van verschillen in waarden en normen onderscheiden in de literatuur?

Wat zegt de literatuur over subculturen/leefstijlen/sociale milieus op basis van gedeelde waarden en normen? Welke indelingen worden gemaakt? Welke literatuur is, in het kader van de vraagstelling, het vermelden waard?

3 Welke inzichten geeft de literatuur over de relatie tussen (verschillen in) recreatie-voorkeuren/recreatiegedrag en (verschillen in) waarden en normen van de onderscheiden groepen?

4 Wat kan op basis van de voorgaande drie vragen gezegd worden over de behoefte aan rust & ruimte van de onderscheiden groepen?

De literatuur zal hierover in indirecte zin weinig uitsluitsel geven. De opstellers van het rapport zullen de bevindingen van de literatuur een interpretatie geven, zodanig dat de door GRR gestelde vraag kan worden beantwoord.

1.3 Werkwijze

Telefonische interviews

Zoals gezegd is het onderwerp van studie in dit rapport nogal veelzijdig en omvangrijk. Om snel inzicht te krijgen in het beschikbare materiaal zijn zes deskundigen, die thuis zijn in het onderwerp, geïnterviewd:

dr. J.C.C.M. Gadet, stadsgeograaf bij de dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam;
dr. C. de Hoog, universitair hoofddocent aan de Wageningen Universiteit, Leerstoelgroep Sociologie van Consumenten en Huishoudens;
drs. M.A. Lampert, projectmanager bij onderzoeksbureau Motivaction Amsterdam BV.;
dr. J. Lengkeek, universitair hoofddocent aan de Wageningen Universiteit, Werkgroep Recreatie en Toerisme;
ir. H. Polling, onderzoekskoördinator bij het ministerie van VWS, directie Sport;
dr. S. de Vries, onderzoeker bij Alterra.

De volgende vragen zijn gesteld:

- Gebruikt u in uw onderzoek/theorievorming/beleid bepaalde (werk)definities van waarden en normen? Liggen waarden en normen ten grondslag aan de door u gehanteerde theorieën/indelingen/onderscheidingen?
- Welke literatuur beveelt u aan/is onmisbaar voor het beantwoorden van de vraag: 'zijn recreatievoorkeuren, of verschillen in recreatiebeleving/recreatiegedrag af te leiden uit de verschillen in waarden en normen?'
- Heeft u in het kader van dit onderzoek nog opmerkingen/tips?

Inventarisatie en literatuurstudie

Naar aanleiding van de interviews is gezocht naar relevante literatuur zoals rapporten, boeken, tijdschriften en krantenknipsels. Vervolgens is de verzamelde literatuur bestudeerd en geanalyseerd.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 worden de begrippen 'waarde' en 'norm' gedefinieerd. Daarbij wordt ook ingegaan op een drietal evaluatiekaders, opgesteld door Tijmes en Fokkink, van

waaruit al het handelen kan worden verklaard. Aan de hand van de beschreven definities van de begrippen 'waarde' en 'norm' wordt een werkdefinitie samengesteld die fungeert als zoek sleutel naar relevante literatuur. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk worden andere relevante begrippen uit de vraagstelling nader verklaard.

In hoofdstuk 3 wordt kort ingegaan op ontwikkelingen van en in de vrijetijd en de ontwikkelingen van waarden en normen specifiek van vrijetijd.

Hoofdstuk 4 geeft antwoord op de tweede, derde en vierde subvraag in dit rapport. Welke groepen zijn op grond van verschillen in waarden en normen onderscheiden in de literatuur?

Welke inzichten geeft de literatuur over de relatie tussen (verschillen in) recreatievoorkeuren/recreatiegedrag en (verschillen in) waarden en normen van de onderscheiden groepen? Wat kan op basis van voorgaande vragen gezegd worden over de behoefte aan rust & ruimte van de onderscheiden groepen?

Eerst worden de in de literatuur gevonden groepen met min of meer gedeelde kenmerken en/of waarden en normen beschreven. Vervolgens wordt bekeken hoe die kenmerken en/of waarden en normen tot uiting komen in bepaalde recreatievoorkeuren of in een bepaald recreatiegedrag. Van elk van de onderscheiden subgroepen wordt naast de gedeelde kenmerken, waarden en recreatievoorkeuren aangegeven of zij geschaard kunnen worden onder de rust & ruimte zoekers of de rust & ruimte vermijders.

In hoofdstuk 5 wordt aandacht besteed aan de gedeelde kenmerken en de gedeelde waarden van de rust & ruimte zoekers en de rust & ruimte vermijders. Ook worden de groepen die niet ondergebracht kunnen worden bij de zoekers of de vermijders apart besproken.

Hoofdstuk 6 bevat de conclusies, een discussieparagraaf en de aanbevelingen. Daarmee wordt een indicatie gegeven in hoeverre de veronderstelling dat iedereen in Nederland in de vrijetijd rust & ruimte wil juist is.

Rust & ruimte, basisbehoefte of cliché?

2 OVER DE BEGRIPPEN 'WAARDE' EN 'NORM'

In dit hoofdstuk worden de begrippen 'waarde' en 'norm' gedefinieerd. In de vraagstelling van deze studie wordt er min of meer van uitgegaan dat verschillen in recreatievoorkeuren of recreatiegedrag (de keuzes die gemaakt worden en de handelingen die worden verricht), te verklaren zijn vanuit het verschil in waarden en normen per subcultuur (met een daarbij behorende leefstijl). Echter, verschillen in recreatievoorkeuren of recreatiegedrag kunnen ook voortkomen uit de motivaties, principes, wensen, verlangens en behoeften die iemand heeft. Dat hier wordt gekozen voor de begrippen 'waarde' en 'norm' komt doordat begrippen als motivaties, principes, wensen e.d. terug te voeren zijn op of onderdeel zijn van waarden en normen.

Voor een definitie van de begrippen 'waarde' en 'norm' wordt gebruik gemaakt van verschillende invalshoeken en formuleringen teneinde een werkdefinitie te kiezen die recht doet aan de te beantwoorden vraagstelling. Doordat normen voortkomen uit waarden (en niet andersom) wordt consequent de volgorde 'waarden en normen' aangehouden (dit wordt verderop in het hoofdstuk duidelijk). Daarom wordt eerst het begrip waarde en vervolgens het begrip norm gedefinieerd.

Ook wordt ingegaan op een drietal evaluatiekaders, opgesteld door Tijmes en Fokkink, van waaruit al het handelen kan worden verklaard. Vervolgens worden zes andere relevante begrippen voor dit rapport nader verklaard. Tot slot wordt een werkdefinitie gekozen voor 'rust & ruimte zoekers' en 'rust & ruimte vermijders'. Dit met het oog op de te beantwoorden vraag van de directie GRR van het ministerie van LNV.

2.1 Waarde

Welke betekenis kan het begrip waarde zoal hebben?

Eenvoudige omschrijvingen van 'waarde' staan in een woordenboek. In Van Dale wordt het begrip waarde omschreven als:

grootte van de betekenis die iets heeft als bezit, door gehalte, als middel tot een doel; door betrekking of door een combinatie van deze of enkele van deze factoren; betekenis door betrekking of functie".

Ook Van der Ven (in Steenberg, Buisman, Knop en Lucassen 1998: 22) geeft een betrekkelijk eenvoudige omschrijving van het begrip 'waarde':

"een betekenis die aan personen, zaken en gebeurtenissen wordt toegekend"

Uitgebreidere beschrijvingen van het begrip 'waarde' vinden we in boeken over de grondbeginselen van de sociologie, bijvoorbeeld in het boek van Hoeksema en Van der Werf (1999: 24): Sociologie voor de praktijk. *"Bij de opvattingen over hoe we ons dienen te gedragen, is een onderscheid te maken tussen waarden en normen"*. Onder waarden verstaan zij:

"de met anderen gedeelde voorstellingen over wat juist is en daardoor nastrevenswaardig"

In tegenstelling tot de twee eerdergenoemde omschrijvingen van het begrip waarde (waarin wordt uitgegaan van het individu), komt in deze omschrijving de relatie van het individu ten opzichte van zijn omgeving naar voren.

Volgens Hoeksema en Van der Werf zijn waarden nogal vaag. Voorbeelden zijn rechtvaardigheid en eerlijkheid. Per 'groepering' bestaan verschillen in opvatting over welke waarden gelden en welke waarden belangrijker zijn dan andere. Ook in de tijd gezien waren bepaalde waarden vroeger belangrijker dan in het heden, bijvoorbeeld de waarde 'hoffelijkheid'.

Hoeksema en Van der Werf geven verder nog aan dat waarden fungeren als een maatstaf voor het beoordelen van het gedrag in bepaalde situaties. De gedragsregel of het gedragsvoorschrift dat hieruit voortvloeit, is volgens de schrijvers een 'norm'¹. Indien waarden worden omgezet in een visie (bijvoorbeeld een toekomstvisie) of vertaald naar een gewenste richting, spreken we over doelen.

Meer specifieke en contextuele beschrijvingen van waarden en normen vinden we onder andere in Steenbergen, Buisman, Knop en Lucassen (1998): Waarden en normen in de sport, analyse en beleidsperspectief. De schrijvers gaan voornamelijk in op het begrip 'waarde'. Het begrip 'norm' komt zijdelings aan bod. Zij beschrijven de bevindingen over de begrippen van diverse auteurs en maken op grond daarvan onderscheid tussen omschrijvingen van het begrip waarde waarin opvattingen worden benadrukt en omschrijvingen van het begrip waarde waarin expliciet wordt verwezen naar het menselijk handelen.

Omschrijvingen van waarde waarin opvattingen worden benadrukt.

Becker en Nauta (in Steenbergen, Buisman, Knop en Lucassen 1998: 17-18) constateerden begin jaren tachtig al dat in de sociale wetenschappen geen algemeen aanvaarde definitie van het begrip 'waarde' bestaat. Zo zeggen ze dat Lautmann wel 120 definities en omschrijvingen van het begrip 'waarde' heeft opgespoord. Volgens Becker en Nauta tekenen zich in deze definities twee trends af: waarden kunnen vanuit het individu worden beschouwd. Ze worden dan gekoppeld aan begrippen als 'behoefte' en 'motief'. Daarnaast kunnen waarden vanuit de samenleving worden beschouwd. Ze zijn dan gekoppeld aan 'doeleinden' of 'richtlijnen' voor menselijk gedrag.

Vervolgens stelt Kretchmar (in Steenbergen, Buisman, Knop en Lucassen 1998: 18) dat het leven van een persoon is opgebouwd uit een samenstel van individuele waarden die onderling met elkaar zijn verweven. Hij onderscheidt twee soorten waarden, 'morele waarden' en 'niet-morele waarden':

“moral values are certain personality traits and human motives, nonmoral values are things we desire from life”

In het Nederlands kan dit vertaald worden als: morele waarden zijn bepaalde karaktertrekken en beweegredenen, de niet-morele waarden zijn de dingen die we wensen in het leven. Volgens Kretchmar wegen personen voortdurend deze waarden tegen elkaar af om vervolgens prioriteiten te bepalen.

In de definitie van Hofstede (in Steenbergen, Buisman, Knop en Lucassen 1998: 20-21) wordt het overheersende socialisatiepatroon van een bepaalde groep of cultuur benadrukt. Volgens Hofstede drukt het waardepatroon van de cultuurgroep zijn stempel op de leden die in die groep opgenomen zijn. Veel waarden en normen worden daar aangereikt zonder dat de leden daar bewust bij stil staan. Steenbergen e.a. stellen dat in deze interpretatie van het begrip waarde erkend wordt dat mensen zich ook laten leiden door waarden die niet sociaal wenselijk genoemd kunnen worden: *“Uit een en dezelfde situatie kunnen verschillende waarden worden gedestilleerd, veelal bepaald door het referentiekader van de beschouwer”*.

¹ In paragraaf 2.2 wordt het begrip 'norm' gedefinieerd.

Omschrijvingen van waarde waarin expliciet wordt verwezen naar het menselijk handelen

Halstead en Taylor (in Steenbergen, Buisman, Knop en Lucassen 1998: 22) omschrijven waarden als volgt:

“the term values is used to refer to principles, fundamental convictions, ideals, standards of life stances which act as general guides to behavior or as points of reference in decision-making or the evaluation of beliefs or action and which are closely connected to personal integrity and personal identity”

In het Nederlands kan dit vertaald worden als: de term ‘waarden’ wordt gebruikt om te refereren aan principes, innerlijke overtuigingen, idealen en levenshoudingen, welke dienen als algemene leidraad/richtsnoer voor gedrag of als referentiekader voor het nemen van beslissingen of de beoordeling van overtuigingen en handelingen en welke nauw verbonden zijn met persoonlijke integriteit en persoonlijke identiteit.

Volgens Halstead en Taylor wisselt de mens niet zomaar van waarden, maar kunnen waarden wel bij mensen veranderen. Dit komt overeen met de antropologische benadering van waarden bij Valstar (in Steenbergen, Buisman, Knop en Lucassen 1998: 23). Mensen zijn geneigd trouw te blijven aan de gekozen waarden. Dit is het verschil met meningen, wensen en verlangens die meestal makkelijker te veranderen zijn. Aan ‘waarde’ zit echter ook een situationeel aspect. Zij overstijgt de situatie, maar is tegelijk aan tijd en plaats gebonden. Waarden moeten telkens vanuit de specifieke context (tijdplaatsgebonden) en cultuur geïnterpreteerd worden.

2.2 Norm

In de gevonden literatuur wordt meer aandacht besteed aan het begrip waarde en minder aan het begrip norm. Dit komt waarschijnlijk doordat, zoals Van der Ven het uitdrukt, een ‘norm’ een concretisering van een ‘waarde’ is en zoals Hoeksema en Van der Werf het uitdrukken, normen voortkomen uit waarden, die fungeren als een maatstaf voor het beoordelen van het gedrag in bepaalde situaties.

In Van Dale wordt ‘norm’ omschreven als:

“de toestand die voor een categorie van personen of zaken de gewone is of waarnaar zij zich kunnen of moeten richten; regel, richtsnoer; regel voor de normalisatie”

Een meer uitgebreide beschrijving van het begrip norm staat weer in Hoeksema en Van der Werf. Zij omschrijven ‘normen’ als:

“concrete gedragsregels die aangeven wat verwacht wordt in een bepaalde situatie”

Waarden worden voor het ‘dagelijks gebruik’ omgezet in normen. Zo wordt de waarde ‘beleefdheid’ vertaald in de norm *“in gesprekken mensen niet in de rede vallen”* of in de norm *“in de winkel op je beurt wachten”*.

Volgens Hoeksema en Van der Werf kan een waarde ook in verschillende groeperingen in heel uiteenlopende normen vertaald worden. Normen zijn ‘normaal’ in een groep: *“zo hoort het daar”*. Ook kunnen normen in de tijd wijzigen. De waarde ‘respect’ bijvoorbeeld is gebleven, maar de norm is veranderd; vroeger was het uit den boze om gearmd op straat te lopen, tegenwoordig is dat geen probleem.

Van der Ven (in Steenbergen, Buisman, Knop en Lucassen 1998: 22) beschouwt een ‘norm’ als een concretisering van een waarde: *“Men kan haar opvatten als een richtsnoer*

voor het handelen dat bij een conflict tussen twee of meer waarden in een klasse van concrete gevallen aangeeft naar welke waarde de voorkeur dient uit te gaan”.

Vormen van normativiteit; drie evaluatiekaders

Voordat in de volgende paragraaf een werkdefinitie van waarde en norm wordt gemaakt, wordt de benadering van Tijmes en Fokkink (1993: 367) besproken. Het gaat om drie vormen van normativiteit² die Tijmes en Fokkink onderscheiden: het pragmatische, het ethische en het idiomatische beraad. Volgens de schrijvers is het in principe mogelijk om ieder probleem in het kader van elk van deze drie beraden³ te bespreken (Tijmes en Fokkink 1993: 368-370):

- Binnen het pragmatische beraad gaat het om de doel-middelen-rationaliteit. In het pragmatische perspectief gaat het om de keuze van middelen ten einde doelen die iemand zich gesteld heeft te bereiken;
- Het ethische beraad heeft betrekking op de interpersoonlijke verhoudingen; normen die de verhouding van de mensen onderling regelen. Ethiek geeft antwoord op de vraag hoe ik omga met mijn eigen vrijheid in verhouding tot de vrijheid van alle anderen;
- Binnen het idiomatische beraad gaat het om het realiseren van specifieke waarden waaraan gehecht wordt. Binnen het idiomatische kader zoekt iemand naar de eigen identiteit. De keuzes waarvoor hij/zij zich gesteld ziet hebben veelal te maken met waarden die op hun beurt samenhangen met de levensovertuiging die iemand heeft. Het zijn arbitraire⁴ waarden die veeleer te maken hebben met smaak of stijl. De voorkeur voor de ene waarde boven de andere kan te maken hebben met iemands karakter. Kortom, in het idiomatische beraad gaat het globaal om vragen van ontplooiing en ontwikkeling, van authenticiteit en echtheid en van leefstijlen. In het idiomatische beraad wil iemand bijzondere waarden, waarvoor gekozen is, realiseren (al of niet passend bij de eigen identiteit). De rationaliteit kan de consistentie of inconsistentie van waarden en normen in de gedragspatronen aan het licht brengen.

Het is dit laatste beraad, het idiomatische, dat wellicht van nut kan zijn bij het beantwoorden van de in dit onderzoek geformuleerde vragen.

2.3 Naar een werkdefinitie van waarde en norm

In deze paragraaf wordt uit de beschreven definities in paragraaf 2.1 en paragraaf 2.2 een werkdefinitie samengesteld die als zoekleutel fungeert naar relevante literatuur.

De werkdefinitie wordt samengesteld uit die definities die het meest aansluiten bij de in dit rapport te beantwoorden vraag.

Het begrip **waarde** wordt gedefinieerd aan de hand van de definitie van Hoeksema en Van der Werf, Kretchmar en Halstead en Taylor:

De met anderen gedeelde morele en niet-morele voorstellingen over wat juist is en daardoor nastrevenswaardig; gedeelde principes, idealen en levenshouding. Waarden kunnen groepsgebonden zijn en worden vaak onbewust aangereikt. Waarden veranderen niet zo makkelijk, zijn situationeel maar tijd-, plaats- en cultuurgebonden.

² Het normatief zijn; een norm (gedragsregel/richtsnoer voor het handelen) bevattend of stellend, een norm voorschrijvend (Van Dale).

³ Tijmes en Fokkink (1993: 368) duiden met de drie ‘beraden’ op de drie evaluatiekaders van waaruit het probleem/de situatie kan worden bekeken; het doet telkens andere aspecten van het probleem oplichten. Beraad kan in dit kader het beste vertaald worden als ‘overweging’ (zie ook van Dale), afgeleid van ‘zich beraden’; in overweging nemen.

⁴ Tijmes en Fokkink bedoelen met arbitraire waarden dat de ene waarde niet per definitie beter is dan de andere waarde.

Het begrip **norm** wordt gedefinieerd aan de hand van de definitie van Van der Ven en Hoeksema en Van der Werf:

Een norm is een concretisering van een waarde, fungeert als een maatstaf en een richtlijn voor het beoordelen van het gedrag in een bepaalde situatie, en vormt een concrete gedragsregel die aangeeft wat verwacht wordt in een bepaalde situatie.

2.4 Andere relevante begrippen gedefinieerd

De begrippen waarde en norm vormen de belangrijkste begrippen voor dit rapport. Daarnaast worden in de vraagstelling (en bijbehorende subvragen) nog andere begrippen genoemd, zoals subcultuur, culturele differentiatie, leefstijl, sociale milieu en vrijetijd. Deze worden als volgt gedefinieerd:

2.4.1 Cultuur

Voordat het begrip subcultuur betekenis krijgt, dient eerst gekeken te worden naar het begrip cultuur. Het begrip cultuur heeft in Van Dale meerdere definities gekregen. Cultuur wordt omschreven als 'beschaving of ontwikkeling of de toestand hiervan met betrekking tot een bepaald volk of een bepaalde tijd'. Als echter gekeken wordt naar de vraagstelling in dit rapport kan beter gekozen worden voor de volgende definitie:

het geheel van normen, waarden, omgangsvormen e.d. in een organisatie, groep

In Steenberg, Buisman, Knop en Lucassen (1998: 29) wordt cultuur omschreven als:

cultuur is een samenhangend geheel van gebruiken, ideeën, waarden, gedragingen, instellingen waarin een bepaald patroon te ontdekken valt

Het begrip cultuur heeft volgens de schrijvers de laatste decennia duidelijk een meer nabije betekenis gekregen en richt zich op allerlei terreinen van het leven (eetcultuur, sportcultuur, etc.).

2.4.2 Subcultuur

Nu beschreven is wat onder het begrip cultuur moet worden verstaan, komt het begrip subcultuur aan de orde. In Van Dale wordt subcultuur omschreven als:

cultuur van een sociale, regionale, economische of etnische groep, met eigen kenmerken en van de officiële cultuur afwijkende normen

2.4.3 Culturele differentiatie

Nu de begrippen cultuur en subcultuur een betekenis hebben gekregen, kan ook het begrip 'culturele differentiatie' worden gedefinieerd:

verscheidenheid in groepen en organisaties op basis van verschillen in het samenhangend geheel van gebruiken, ideeën, waarden, gedragingen, instellingen en omgangsvormen

2.4.4 Leefstijl

Leefstijl is een begrip dat door Van Dale uit het Engels vertaald is:

persoonlijke manier van leven

Leefstijlen zijn dan 'meerdere persoonlijke manieren van leven naast elkaar'. In plaats van leefstijl wordt ook wel gesproken over levensstijl. Giddens (in Van der Poel 1993: 200-201) omschrijft levensstijlen als:

...het realiseren van een bepaald levensverhaal

Bij het realiseren van een bepaald levensverhaal gaat het om de keuze voor activiteiten die gericht zijn op de wijzen waarop men zichzelf begrijpt en begrepen wil worden. In de levensstijl komt, behalve de keuzes die men maakt met betrekking tot de zorg voor het levensonderhoud, ook tot uitdrukking welke andere dimensies (politieke, culturele, natuurlijke of tijdruimtelijke) van het sociale leven van belang worden geacht. Aldus Van der Poel (1993: 201).

2.4.5 (Sociaal) Milieu

Sociaal milieu wordt in Van Dale niet als zodanig omschreven. Wel omschrijft Van Dale het begrip milieu. Gekozen is voor de omschrijving:

sociale kring, omgeving waarin iemand thuis behoort, verkeert of is opgegroeid

Onderzoeksbureau Motivaction (Lampert, Mur en de Wit 1999: 3) hanteert wel het begrip sociaal milieu. Volgens Motivaction zijn sociale milieus:

groepen van mensen die op een vergelijkbare manier in het leven staan: zij hebben vergelijkbare waarden en normen ten aanzien van werk, vrijetijd en relaties en tonen overeenkomstige ambities en aspiraties.

2.4.6 Vrijetijd

Onder vrijetijd wordt verstaan:

de tijd die overblijft na tijd besteed aan persoonlijke verzorging, betaald werk of onderwijs, reizen, huishoudelijk werk en zorgtaken (Erwich 2000: 6).

De begrippen subcultuur, leefstijl en sociaal milieu vormen een brug tussen de begrippen waarde en norm enerzijds en door auteurs gehanteerde indelingen in groepen (van de bevolking) anderzijds. Die indelingen komen in het volgende hoofdstuk aan de orde.

2.5 Naar een werkdefinitie voor 'rust & ruimte zoekers' en 'rust & ruimte vermijders'

De Directie GRR van het ministerie van LNV wil weten of iedereen in Nederland in de vrijetijd op zoek is naar rust en ruimte. Om die vraag te beantwoorden zullen de

opstellers van het rapport de bevindingen van de literatuur een interpretatie geven. Daartoe zal aan de hand van de waarden & normen en recreatievoorkeuren van de onderscheiden groepen 'bepaald' worden wie rust & ruimte 'zoeken', maar ook wie rust & ruimte 'vermijden'. Wat ons inziens de 'rust & ruimte zoekers' kenmerkt en wat de 'rust & ruimte vermijders' kenmerkt wordt hieronder beschreven. Aan de hand van de meest voorkomende waarden die min of meer kenmerkend zijn voor rust & ruimte zoeken en rust & ruimte vermijden, hebben de opstellers van het rapport een werkdefinitie samengesteld. De definities vormen een leidraad voor hoofdstuk 4.

Rust & ruimte zoekers

De waarden van recreanten met een voorkeur voor rust & ruimte zijn: immaterieel, onthaasting, rust, stilte, ruimte en de natuurlijke omgeving (geniet-groen). Een (sub)groep wordt onder de rust & ruimte zoekers geschaard als minstens één van de waarden rust, stilte, geniet-groen, of een duidelijke voorkeur voor niet materiële zaken bij die groep voorkomt.

Rust & ruimte vermijders

De waarden van recreanten die rust & ruimte in meer of mindere mate vermijden zijn: materieel, levendigheid & drukte, spanning & sensatie, de stedelijke omgeving en functioneel-groen. Een (sub)groep wordt onder de rust & ruimte vermijders geschaard als minstens één van de waarden drukte, sensatie, functioneel-groen, of een duidelijke voorkeur voor materiële zaken bij die groep voorkomt.

Rust & ruimte, basisbehoefte of cliché?

3 ONTWIKKELINGEN & VRIJETIJD

Waarden en normen en recreatievoorkeuren of recreatiegedrag kunnen geplaatst worden in een bredere context. Ze moeten bekeken worden tegen de achtergrond waarin ze mede tot stand komen: maatschappelijke ontwikkelingen.

Dit hoofdstuk gaat daarom in op de belangrijkste ontwikkelingen van en in de vrijetijd én de ontwikkelingen van waarden en normen specifiek van vrijetijd. In de eerste paragraaf wordt aandacht besteed aan de hoeveelheid vrijetijd, de invulling van de vrijetijd, de komst van de vrijetijdsmarkt, de opkomst van de consumptiemaatschappij, dagrecreatie en dagrecreatieve-voorzieningen en recreatietrends voor de toekomst.

De tweede en tevens laatste paragraaf gaat in op de ontwikkeling van waarden en normen van vrijetijd. Welke waarden worden anno 2000 in de vrijetijd aangehangen? Waarden en normen gekoppeld aan maatschappelijke ontwikkelingen als individualisering, automatisering en 'consumptisme' passeren de revue. Tevens wordt de overgang van een materialistische naar een postindustriële samenleving geschetst.

3.1 Vrijetijd

In het Sociaal Cultureel Rapport (Sociaal en Cultureel Planbureau 2000: 504-508) wordt aangegeven dat tussen 1975 en 1995, maar ook in de laatste decennia, de hoeveelheid vrijetijd niet is toegenomen. Gemiddeld is het wekelijks beschikbare aantal uren vrijetijd constant gebleven. Wel zijn er verschillen tussen de bevolkingsgroepen onderling (Peters 2000: 3 en Van de Broek et al. 1999). Mannen kregen minder vrijetijd doordat zij *meer onbetaald* werk zijn gaan doen. De hoeveelheid vrijetijd van vrouwen is gedaald doordat zij *meer betaald* werk zijn gaan doen. 65 plussers en jonge mannen (18-24) hebben de meeste vrijetijd en vrouwen tussen de 25 en 44 jaar hebben de minste vrijetijd (Erwich 2000: 6). Als het gaat om recreatie in de openlucht kan gezegd worden dat ouderen in de periode tussen 1975 en 1995 veel meer tijd zijn gaan besteden aan recreatie in de openlucht, terwijl jongeren er juist minder tijd aan zijn gaan besteden (Van den Broek et al. 1999).

Ook is de invulling van de vrijetijd veranderd. Een groter deel van de Nederlandse bevolking is de vrijetijd buitenshuis gaan doorbrengen (SCP 2000: 504-508). Dit ging, en gaat nog steeds gepaard met een toename van de mobiliteit waardoor het wegennet en het milieu meer worden belast. Ook werd de gemiddelde Nederlander koopkrachtiger. Daarmee stegen de uitgaven voor de vrijetijd. Maar dit ging niet gepaard met een breder scala van vrijetijdsactiviteiten. Deskundigen vermoeden dat de vrijetijdsbesteding vluchtiger wordt. De consument wordt in zijn (vrijetijds)gedrag steeds grilliger. "*Hij maakt keuzes die met elkaar in strijd zijn*", aldus Roothart (1997: 44). Wat wel blijft is de behoefte aan sociale contacten (Van Galen 1996: 59).

Er is sprake van twee uiteenlopende, maar elkaar compenserende trends: een deel van de bevolking krijgt het steeds drukker (herintredende huisvrouwen) en een ander deel komt steeds ruimer in de vrijetijd te zitten (een gestage groei van de ouderen zonder arbeidsverplichting). "*Het zijn de categorieën met 'veel geld en weinig tijd' en 'veel tijd' die de ontwikkeling van een fijnmaziger aanbod van diensten op de vrijetijdsmarkt stimuleren*", aldus het SCP (2000: 504-508). Het naast elkaar bestaan van tegengestelde trends is dan ook het belangrijkste kenmerk van deze tijd.

De belangrijkste verandering in de vrijetijdsbesteding van de laatste jaren is de opkomst van de 'vrijetijdsmarkt'. Dit houdt een verschuiving in van de aanbiederszijde van non-profit-instellingen naar commerciële organisaties. Een

combinatie van tijdsdruk, veelvormige vrijetijdswensen en professionalisering van de vrijetijdssector heeft het 'outsourcing⁵-weekendje-uit' en de 'convenience goods⁶' in de hand gewerkt. Anno 2000 is en/of wordt de recreant 'consumer' van kant-en-klare modules vrijetijdsbesteding en 'commuter': steeds meer vrijetijd gaat op aan het transport van en naar de vrijetijdsactiviteit. Ook Kaal (in Volkskrant Magazine 2000: 29) schetst de opkomst van de consumptiemaatschappij: "*hier heerst de cultuur van knakworst en trainingspak: conformeer en consumeer*". Maar ook: "*de aarde verandert in een 'melting pot' van culturen en de hele wereld is op de hoek van de straat te vinden*", aldus Roothart (1997: 45). Gadet (2000: 7) geeft aan dat tijd en geld, voorheen besteed aan culturele activiteiten, de laatste jaren geleidelijk meer worden aangewend voor vermaak. De toegenomen welvaart en de daarmee gepaard gaande hogere opleidingsniveaus brengen meer cultuurgoederen en activiteiten binnen het bereik van de Nederlander. Door afname van levensbeschouwelijke restricties op de vrijetijdsbesteding neemt de individuele oriëntatie toe en worden vrijetijdsgedrag en leefstijlen steeds pluriformer. Anno 1995 hebben Nederlanders meer geld, doen meer, maar minder frequent en verbreden daarmee hun activiteitenpatroon wat resulteert in vervlakking en consumptisme. De vrijetijdsbesteder krijgt steeds meer het karakter van een toevallige passant dan van een toegewijd participant. "*Differentiatie en hapklare brokken*", dat is volgens Gadet wat de Nederlander in zijn vrijetijd wil.

En hoe staat het er in de jaren negentig voor met de dagrecreatie en dagrecreatieve voorzieningen? De zondag geldt nog altijd als dé dag voor dagrecreatieve uitstapjes, waaronder wandelen, toeren en fietsen (Breedveld 2000: 7-9). Mensen met avond- en weekendwerk maken minder dagtochten dan mensen die op reguliere tijden werken. Zij recreëren liever niet, dan alleen; zonder gezelschap geen recreatie. "*Waar mensen in het patroon van werken, eten en zorgen in toenemende mate langs elkaar heen lijken te lopen, wordt in de recreatie juist de gemeenschappelijkheid opgezocht. De recreatie fungeert daarmee als tegenwicht tegen individualisering en ongelijktijdigheid en is daarmee van grote waarde voor de sociale cohesie van de samenleving*", aldus Breedveld (2000: 7-9).

Heerema, Kalfs en Perdok (1996: 40) hebben een studie gedaan naar mobiliteitsstromen nu en in de toekomst. Veel gidsgroep-representanten⁷ ervaren hun activiteitenpatroon als zeer hectisch. Het hectische zit 'm in de hoeveelheid en combinatie van taken. Een zekere (verplaatsings)vermoeidheid doet zich voor om zo vaak en ver te moeten reizen⁸. Vaak zoeken mensen hiervoor naar compensatie. Heerema, Kalfs en Perdok geven aan dat mensen, als tegenhanger voor het hectische doordeweekse werkpatroon (met veelal veel verplaatsingen en meestal in de stad), het weekend rustig en bij voorkeur in de natuur dicht bij huis doorbrengen. Dit betekent minder en kortere uitstapjes in de vrijetijd. De auto is daarbij het meest gebruikte vervoermiddel omdat de moderne mens flexibel en mobiel moet zijn.

Ook Popcorn (1996: 237 en 250) gaat in op het hectische activiteitenpatroon van de mens en zijn verlangen naar rust. De multifunctionele Consument wil af van de gekte. Hij wil rustiger en gelukkiger kunnen leven. Omdat dit moeilijk te realiseren is gaat hij op zoek naar producten en diensten die adequaat op zijn levenstempo weten in te spelen.

⁵ Dit betekent zoiets als in het weekend 'combineren van uiteenlopende, op elkaar afgestemde vrijetijdsvoorzieningen'. Een voorbeeld daarvan is het 'arrangement'.

⁶ Dit zijn producten die dienen om het de mens gemakkelijker te maken, die dienen voor het comfort. Denk aan bepaalde luxe huishoudelijke apparaten of audiovisuele apparatuur, geavanceerde kleding of een GPS-systeem.

⁷ 'Gidsgroepen' zijn nieuwe groepen mensen met specifieke activiteitenpatronen, die nu nog geen of nauwelijks invloed op de mobiliteit hebben, maar in de toekomst mogelijk wel. Op basis van technologische en economische ontwikkelingen, de vergrijzing, de individualisering en de emancipatie en vier criteria is een aantal gidsgroepen geselecteerd (Heerema, Kals en Perdok 1996: 38-39).

⁸ Dit geldt met name voor partners die beiden een grote woon-werkafstand hebben, kantoor nomaden, verzorgenden en mensen met een LAT-relatie (Heerema, Kals en Perdok 1996: 40).

Matathia en Salzman (1999: 243-256) doen een gooi naar de grote entertainment- en recreatietrends voor het nieuwe millennium voor de Amerikaanse samenleving: 'entertain us', 'great escapes' en 'next'. Zij voorspellen de komst van grote entertainmentcentra, mensen die in hun vrijetijd op zoek zijn naar risico's en spanningen, klassieke muziek en cocktailchique, films en reizen met behulp van 'virtual reality', het combineren van zaken en plezier (waaronder natuurwandelingen), korte uitstapjes, exotische bestemmingen, overdreven luxe, aangeklede evenementen, voorbij-karaoke, 'make-believe consumption', 'thuis-theaters', even een mixje nostalgie pakken en "way down south" (zoeken naar rust & ruimte).

3.2 Ontwikkelingen van waarden en normen van vrijetijd

Te Kloeze (in Mensink 1990: 4-5) heeft zich verdiept in de ontwikkelingen van waarden en normen van vrijetijd. De vijftiger, zestiger, zeventiger en tachtiger jaren zijn perioden met bijbehorende waardeopvattingen en ethieken. Zo leek in de tachtiger jaren een nieuwe waardeopvatting, namelijk 'verbondenheid' te ontstaan. Door de toegenomen individualisering werden oude waarden als gemeenschapszin en vrijheid verbonden met nieuwe waarden als grotere autonomie, vrijetijd, zelfexpressie en creativiteit.

Dagevos et al. (2000: 19) stellen vast dat individualisering frequent wordt aangewezen als een van de meest karakteristieke eigenschappen van moderne samenlevingen. Enerzijds beschikt het individu daardoor, zoals ook Te Kloeze aangeeft, over meer vrijheid en autonomie, maar anderzijds is het individu meer op zichzelf aangewezen (Depuydt 1993: 60). Zo'n maatschappelijke ontwikkeling als individualisering, maar ook bijvoorbeeld technologische ontwikkelingen, hebben hun uitwerking op waarden en normen. Op persoonlijke wijze wordt invulling gegeven aan waarden die belangrijk worden gevonden.

Op dit moment is onze samenleving te situeren op de overgang van de industriële (Tweede Golf) naar de postindustriële (Derde Golf) samenleving. Op die overgang vindt een waardenverschuiving plaats van waarden die centraal stonden in de Tweede Golf-beschaving naar waarden die centraal komen te staan in de Derde Golf-beschaving (Toffler in Depuydt 1993: 32 -36). Bijvoorbeeld de waardenverschuiving van arbeid (Tweede Golf) naar vrijetijd (Derde Golf). Toffler voorspelt dat steeds meer individuen een levensstijl zullen aannemen die meer gericht is op vrijetijd dan op arbeid.

Ook Digel (in Depuydt 1993: 32 en 34) gaat in op veranderingen in waardenbeleving die kenmerkend zijn voor een postindustriële samenleving. Die verandering laat hij zien door een verschuiving van materialisme naar postmaterialisme te schetsen. Vervolgens plaatst hij de materialistische en postmaterialistische waardenbeleving in een schema tegenover elkaar. Zo heeft de materialistische waardehouding onder andere de kenmerken: aanpassingsbereidheid, standaardisering, prestatie, carrière, geld en zekerheid. Daartegenover staan de kenmerken van de postmaterialistische waardehouding: emancipatie, zelfontplooiing, tendens naar het authentieke, individualiteit, levenskwaliteit, risicobereidheid en hedonisme. Grotere keuzevrijheid van het individu, die leidt tot een zoektocht naar de persoonlijke identiteit en levensstijl, zal een belangrijke waarde worden.

Door die verschuiving van materialisme naar postmaterialisme beweegt het individu zich op dit moment in een schemergebied. Dit komt overeen met de in de vorige paragraaf geschetste maatschappelijke ontwikkeling 'het vluchtiger worden van de vrijetijdsbesteding' en de ideeën van Bruckner & Finkielkraut. Bruckner & Finkielkraut (in Depuydt 1993: 37) beschrijven een postmoderne samenleving die zich

fragmenteert en een samenraapsel is van verschillende stijlen: “... in plaats van het een of het ander te zijn, klassiek of avantgardistisch, brave burger of bohémien, combineert hij naar believen de meest uiteenlopende bevestigingen en de meest tegenstrijdige ingevingen”. Met andere woorden: meer wensen dan mensen! Mensen veranderen van smaak en voorkeur, afhankelijk van de situatie en het moment. Hierbij trekt iemand zich steeds minder aan van zoiets als leeftijd (Dagevos et al. 2000: 18).

Consumptie en consumptiegoederen kunnen niet los worden gezien van de individualiseringstendens. Volgens Dagevos et al. (2000: 20) wordt gesproken over de consumptiemaatschappij om aan te geven dat het sociale en economische verkeer in hoge mate wordt voortgestuwd door consumptie en consumptieve bestedingen. Consumenten maken keuzes op basis van het te willen object (het product of de dienst) of de interactie met mensen (Goossens 1997: 27-28). Achter die keuze gaat een intrinsieke of extrinsieke motivatie schuil. En het zijn de intrinsieke motivaties, de pushfactoren, die consumenten voortstuwen om een bepaald gedrag te ontplooiën. Achter dat ‘consumptisme’ blijken echter ook immateriële waarden schuil te gaan. Bijvoorbeeld de behoefte aan ‘rust’ en ‘ruimte’? Mensen die hiervan houden, houden vaak niet van grote massa’s en zullen geen grote evenementen bezoeken. Andere mensen hebben juist weer behoefte aan vermaak en sensatie. Zo wordt in deze tijd steeds meer belang gehecht aan waarden als ‘avontuur’ en ‘risico’. Twee waarden die voor mensen verschillende betekenissen kunnen hebben: als tegenwicht voor het dagelijkse, geordende en geroutineerde leven, voor de afwisseling of voor de authenticiteit. Hoe regelmatig het leven van een mens is, hoe ontvankelijker die mens is voor avontuur.

Het Sociaal Cultureel Planbureau (2000: 163 en 181) heeft de waarden en normen van Nederland ten opzichte van andere westerse landen onderzocht. Het blijkt dat Nederlanders zich meer dan andere landen hebben afgewend van tradities en er prijs op stellen hun leven naar eigen voorkeur in te richten. Die vrijheid gunnen zij ook aan anderen. De hoogste waarde van de Nederlandse cultuur lijkt dat iedereen mag doen waar hij/zij zin in heeft. Vandaar dat individualisering en permissiviteit hoog in het vaandel staan.

4 WAARDEN EN VOORKEUREN VAN GROEPEN RECREANTEN

In dit hoofdstuk willen we antwoord geven op de tweede, derde en vierde subvraag in dit rapport:

- welke groepen (subculturen/leefstijlen/sociale milieus) zijn op grond van verschillen in waarden en normen onderscheiden in de literatuur?
- Zijn recreatievoorkeuren of verschillen in recreatiegedrag af te leiden uit de verschillen in waarden en normen van de onderscheiden groepen (subculturen/leefstijlen/sociale milieus)?
- Wat kan op basis van de waarden en recreatievoorkeuren van de onderscheiden groepen gezegd worden over de behoefte aan rust & ruimte van die onderscheiden groepen?

In hoofdstuk 2 zijn we uitgebreid ingegaan op de begrippen 'waarde' en 'norm'. 'Waarde' is uiteindelijk gedefinieerd als *'de met anderen gedeelde morele en niet-morele voorstellingen over wat juist is en daardoor nastrevenswaardig; gedeelde principes, idealen en levenshouding'*. 'Norm' is uiteindelijk gedefinieerd als de *'concretisering van een waarde, fungeert als een maatstaf en een richtlijn voor het beoordelen van het gedrag in een bepaalde situatie, en vormt een concrete gedragsregel die aangeeft wat verwacht wordt in een bepaalde situatie'*.

Vervolgens zijn we in de literatuur op zoek gegaan naar groepen die op grond van verschillen in waarden en normen te onderscheiden zijn. In combinatie met het zoeken naar literatuur over recreatievoorkeuren of recreatiegedrag bleek niet of nauwelijks gerept te worden over 'normen'. Ook bleek dat de waarden van de in de literatuur onderscheiden groepen recreanten slechts kort genoemd worden. Er wordt niet uitgebreid ingegaan op het hoe en waarom van een specifieke waarde van een groep. In hoofdstuk 4 komen dan ook geen uitgebreide verhandelingen aan bod over het hoe en waarom van de waarden van de onderscheiden groepen.

In de inleiding van dit rapport hebben we gezegd dat gekeken moet worden naar de achterliggende waarden en normen van de verschillende groepen in de Nederlandse samenleving om de door de directie GRR gestelde vraag te beantwoorden. Vervolgens moet gekeken worden hoe die waarden en normen tot uiting komen in een bepaalde voorkeur voor vrijetijdsbesteding of in een bepaald recreatiegedrag.

In onze zoektocht naar literatuur hierover zijn we niet alleen gestuit op verschillende waarden van groepen, maar ook op verschillende kenmerken van groepen die iets zeggen over verschillen in recreatievoorkeuren. Het gaat hier voornamelijk om demografische kenmerken als leeftijd en sociaal-economische kenmerken als opleiding, inkomen en klasse. Er zal in dit hoofdstuk daarom niet alleen worden ingegaan op belangrijke waarden van groepen, maar ook op specifieke kenmerken van groepen die van invloed zijn op recreatievoorkeuren of recreatiegedrag. Bij sommige indelingen worden alleen kenmerken genoemd. Bij de meeste indelingen echter worden kenmerken en waarden van groepen genoemd.

De literatuur leverde een scala aan groepen en groeperingen op met min of meer gedeelde kenmerken en/of waarden en normen. De diverse subculturen worden door de auteurs met uiteenlopende benamingen aangeduid. Na een globale inventarisatie bleek dat de groepen ondergebracht kunnen worden in twee categorieën: één naar situatie en één naar gedrag.

Met de indeling naar situatie wordt bedoeld op min of meer objectief onderscheid van groepen die bepaalde kenmerken delen zoals cultuur, leefstijl en positie. De

indelingen worden gepresenteerd van eenvoudig tot meer complex. Complex houdt in dit geval in dat verschillende kenmerken worden gecombineerd.

De indeling naar gedrag gebeurt op basis van meer subjectief toegekende kenmerken aan groepen mensen in relatie tot hun vrijetijdsbesteding. De 'indeling in groepen naar gedrag' is minder algemeen en meer complex dan de 'indeling in groepen naar situatie'.

Nadat de groepen ondergebracht zijn in één van beide categorieën, worden de waarden en normen van die groepen tegen het licht gehouden. Vervolgens wordt bekeken hoe die waarden en normen tot uiting komen in bepaalde recreatievoorkeuren of in een bepaald recreatiegedrag.

De opstellers van het rapport geven vervolgens de bevindingen van de literatuur een interpretatie mee, zodat de door directie GRR gestelde vraag (of iedereen in Nederland op zoek is naar rust & ruimte in de vrijetijd) kan worden beantwoord. Dat gaat als volgt: aan de hand van de waarden en recreatievoorkeuren van de onderscheiden groepen wordt 'bepaald' wie behoefte aan rust & ruimte heeft in de vrijetijd en wie niet. Daarbij wordt de 'definitie' van rust & ruimte zoekers c.q. vermijders gehanteerd, zoals die in hoofdstuk 2 is genoemd. Een analyse van de onderscheiden groepen resulteert dan grofweg in twee groepen met min of meer tegenovergestelde waarden, motivaties, wensen en/of doelen in de vrijetijd: de *rust & ruimte zoekers* en de *rust & ruimte vermijders*.

In dit hoofdstuk wordt bij elk van de onderscheiden subgroepen, naast de gedeelde waarden en recreatievoorkeuren, aangegeven of wij ze indelen bij de rust & ruimte zoekers of de rust & ruimte vermijders. Sommige van die groepen zijn echter niet goed onder te brengen en kunnen het stempel 'zoekers én vermijders' of 'moeilijk plaatsbaar' krijgen. Een subgroep wordt ingedeeld bij de 'zoekers én vermijders' als die groep waarden en recreatievoorkeuren heeft die deels kenmerkend zijn voor de rust & ruimte zoekers en deels kenmerkend voor de rust & ruimte vermijders. Een subgroep wordt ingedeeld in de categorie 'moeilijk plaatsbaar' als uit de waarden en recreatievoorkeuren van die groep niet duidelijk wordt of dit kenmerkend is voor rust & ruimte zoekers of rust & ruimte vermijders. Deze 'afwijkende' groepen worden nog eens apart besproken in hoofdstuk 5.

4.1 Naar situatie

4.1.1 Bevolkingsgroep

4.1.1.1 Naar etniciteit

Volgens het CBS (in Schmeink en Ten Wolde 1998: 7) telde Nederland in 1996 15,5 miljoen inwoners, waarvan 2,6 miljoen allochtonen. Dat is 17% van de totale bevolking. Schmeink en Ten Wolde definiëren allochtonen als "*iedereen die in het buitenland is geboren (eerste generatie) en iedereen van wie tenminste één van de ouders in het buitenland is geboren (tweede generatie)*". Surinamers, Turken, Marokkanen en Antillianen/Arubanen vormen de vier grootste groepen allochtonen in Nederland (ook in die volgorde). Waarden en normen van deze bevolkingsgroepen stoelen dikwijls op religieuze aspecten. Geloof neemt een belangrijke plaats in het alledaagse leven in en mengt zich in veel andere aspecten van het leven. 53% van de in Nederland wonende allochtonen is islamiet, veelal Turken en Marokkanen (Schmeink en Ten Wolde 1998:

11). Voornamelijk allochtonen van de eerste generatie leven de geloofsregels streng na. Het grootste deel van de tweede en derde generatie probeert een middenweg te vinden tussen de traditionele waarden en normen en een westerse leefwijze. Het geloof en daarmee de geloofsregels leiden tot een hiërarchische indeling van de samenleving, waarbij mannen en vrouwen specifieke taken hebben en gebonden zijn aan bepaalde (ongeschreven) gedragsregels. De allochtone bevolkingsgroepen zijn meer groepsgericht. Veel activiteiten gebeuren dan ook in groepen of met de familie.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Jókövi (2000: 10-12 en 110) geeft aan dat allochtonen over het algemeen veel waarde hechten aan de cultuur, tradities en geloofsregels uit het land van herkomst. Deze waarden en bijbehorende normen hebben tevens invloed op de vrijetijdsbesteding. Zo heeft de groene ruimte een religieuze functie voor veel allochtonen. De interesse voor natuur (in brede zin) is onder allochtone Rotterdammers bijzonder groot. “*Sommigen noemen zich natuurgenieter*”, aldus het Platform Buitenlanders Rijnmond (2000: 23). De openbare (groene) ruimte is vooral een ruimte om samen te komen met het gezin en de familie⁹. Daarbij wordt de voorkeur gegeven aan groene en recreatieve voorzieningen dicht bij huis¹⁰, zoals bijvoorbeeld stadsparken.

De groene ruimte doet voor veel allochtonen ook vaak dienst als een plek waar je rust en ontspanning kan vinden (Jókövi 2000: 10-12 en 110). In Nederland wonen allochtonen¹¹ voornamelijk in de vier grote steden¹². In de grote steden overheerst de hectiek van alledag. Er is veel drukte en veel herrie. Daarom zijn veel allochtonen in de stad, misschien nog wel meer dan autochtonen, in de vrijetijd op zoek naar rust en rustige plekken. “*Stedelingen willen ontsnappen aan het stadslawaai, hebben frisse lucht en rust nodig, daar Nederland steeds dichter bevolkt wordt*”, aldus het Platform Buitenlanders Rijnmond (2000: 24). Het zijn voornamelijk de oudere allochtonen (1^e generatie), met de meer traditionele waarden, die in de stad op zoek gaan naar rust en de groene omgeving met als doel ervan te genieten.

De oudere allochtonen worden geschaard onder de *rust & ruimte zoekers*.

De 2^e en 3^e generatie allochtonen houden meer afstand van de eigen etnisch-culturele waarden en normen. Het onderzoek van Jókövi (2000: 11) levert aanwijzingen dat de allochtonen van de tweede generatie minder op zoek zijn naar de sfeeraspecten ‘genieten van de groene omgeving’ en ‘rust’. Zij maken meer gebruik van verder weg gelegen recreatiegebieden.

Sommige allochtone Rotterdammers hebben aangegeven dat zij zowel parken als recreatiegebieden mijden vanwege de afstand, de drukte, zwerfvuil, honden en uitwerpselen. Vooral honden vormen een belemmering voor de openlucht recreatie. Sommige allochtonen mijden het strand omdat ze zich storen aan al het bloot (Platform Buitenlanders Rijnmond 2000: 23).

De 2e en 3e generatie allochtonen worden ingedeeld bij de *zoekers én vermijders*.

Volgens Jókövi (2000: 43) en Schmeink en Ten Wolde (1998: 11-12 en 57) is voor allochtone vrouwen individueel recreëren in de openlucht nauwelijks toegestaan. Migrantenvrouwen brengen hun vrijetijd doorgaans binnenshuis door. Ook Van Liempt (2001: 24) spreekt over beperkingen in de bewegingsvrijheid van allochtone

⁹ Marokkanen en Turkse mannen van de eerste generatie participeren meer in het bezoek aan stadsparken dan autochtonen. Surinaamse vrouwen van de eerste generatie participeren minder dan autochtone vrouwen in het bezoek aan stadsparken en ook gaan Surinamers minder vaak naar stadsparken dan autochtonen (Jókövi 2000: 10-11).

¹⁰ Ook uit het onderzoek van het Platform Buitenlanders Rijnmond (2000: 23) blijkt dat allochtone Rotterdammers liever vertier zoeken in de directe woonomgeving. Dikwijls omdat zij niet gewend zijn om te reizen voor recreatieve doeleinden, of minder te besteden hebben of geen geld aan recreatieactiviteiten uit willen geven.

¹¹ 1^e, 2^e en 3^e generatie Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen in Nederland.

¹² Ruim 55% van alle Turkse, Marokkaanse en Surinaamse allochtonen in Nederland leeft in en rond de vier grote steden. Verwacht wordt dat deze situatie in 2016 dezelfde is (Jókövi 2000: 9).

vrouwen. De man en het islamitische geloof bepalen mede wat vrouwen (in de vrijetijd) mogen ondernemen. Veel Marokkaanse en Turkse vrouwen van voornamelijk de eerste generatie brengen heel veel van hun tijd met de kinderen en in huis door. Maar uit het onderzoek van Van Liempt naar het recreatiegedrag van Marokkaanse en Turkse vrouwen in een park in Amsterdam-Noord, blijkt ook dat Marokkaanse en Turkse vrouwen veel gebruik maken van parken (Van Liempt 2001: 30). Uit de door Van Liempt gehouden workshop met Marokkaanse en Turkse vrouwen uit Amsterdam Noord blijkt dat deze vrouwen overwegend met andere Marokkaanse en Turkse vrouwen en kinderen naar het park gaan. De vrouwen willen de mannen er zelfs liever niet bij hebben (Van Liempt: 43 en 75). Als Van Liempt (2001: 76) de Marokkaanse en Turkse vrouwen vraagt wat het beste de sfeer beschrijft als ze in het park zijn, antwoorden bijna alle respondenten “*samenzijn/ gezelligheid met vriendinnen*”. Sommige respondenten noemen “*genieten van het lekker buiten zijn en de omgeving*”. Maar ook: “*saai, er is niets te doen in het park*”. De ondernomen activiteiten in het park zijn: met de kinderen spelen, ergens zitten, andere vrouwen ontmoeten, picknicken, kletsen, barbecuen en wandelen. Sportieve activiteiten worden weinig ondernomen.

De onderzoeksgegevens van Jókövi en van Van Liempt lijken elkaar enigszins tegen te spreken als het gaat om de vraag ‘met wie’ allochtone vrouwen het park bezoeken. Jókövi heeft het daarbij overwegend over de man en kinderen en/of de familie van de vrouwen, terwijl Van Liempt het meer heeft over andere allochtone vrouwen uit de eigen groep. De door allochtone vrouwen ondernomen activiteiten in het park komen bij beide onderzoekers grotendeels overeen. De elkaar min of meer tegensprekende gegevens en de verschillende recreatieactiviteiten maken het moeilijk de allochtone vrouwen in te delen bij de rust & ruimte zoekers, de rust & ruimte vermijders of de zoekers én vermijders.

De allochtone vrouwen worden dan ook geplaatst in de categorie *moelijk plaatsbaar*.

Veel allochtone gezinnen gaan regelmatig naar parken om te picknicken, te barbecuen, te voetballen en te volleyballen. Het gaat hier om gebruiksgroen; het groen fungeert als decor voor recreatieactiviteiten.

Turkse en Marokkaanse jongens treffen, evenals Nederlandse jongens, hun leeftijdgenoten vaak buiten om te sporten of voor de sociale contacten (Schmeink en Ten Wolde 1998: 58).

De allochtone gezinnen en Turkse en Marokkaanse jongens worden geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*.

4.1.1.2 Naar generatie

Voor indelingen naar generatie zijn zeker vier onderzoekers (c.q. onderzoeksteams of onderzoeksbureaus) het vermelden waard:

- Becker (1994) heeft een generatietheorie ontwikkeld waarmee hij vooral kijkt naar objectieve generatiekenmerken. Met zijn theorie bouwt hij deels voort op de erfenis van Karl Mannheim.
- Diepstraten, Ester & Vinken (1998) gaan naast de objectieve generatiekenmerken (en subjectieve generatiekenmerken) veel meer dan bij Becker het geval is in op waarden, normen en vrijetijdsbesteding van de verschillende generaties.
- Onderzoeksbureau Motivaction doet in ‘Eye, zicht op trends’ (2000: 16) aan de hand van het socioconsult-onderzoek (zie ook paragraaf 4.1.4) uitspraken over generaties en een aantal van hun waarden.

- Trendwatcher Soffer (in Wesseling 1999: 5) heeft een relatie gelegd tussen generaties en natuurwensen. Zij deed onderzoek naar het beeld dat leden van Natuurmonumenten hebben van de natuur. Als het gaat om het 'mijmeren' over de ideale en mooiste natuurplekken, blijkt dat sterk afhankelijk van de generatie. Zij doet voorspellingen over de natuurwensen en gedachten van nu en over tien jaar (2010).

Volgens Becker (1994: 13) zijn generaties clusters van geboortejaargangen. Geboortejaargangen worden onder invloed van oorlogen, economische crisis en soortgelijke trendbreuken tot een generatie samengesmeed. Becker (1994: 13 en in Diepstraten, Ester & Vinken 1998: 15-16) geeft een overzicht van de vijf generaties die zich in de twintigste eeuw gevormd hebben. Motivaction geeft een overzicht van de drie oudste generaties. Soffer geeft een overzicht van de vier oudste generaties.

Hieronder volgt de indeling van vijf generaties zoals die door Becker (1994: 13) beschreven is. Dit wordt aangevuld met gegevens over generaties van de andere onderzoekers.

De vooroorlogse generatie (geboren tussen 1910-1930)

De vooroorlogse generatie heeft de economische crisis van de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog meegemaakt. Zij groeide op in een periode van massale werkloosheid en oorlog. Daardoor heeft deze generatie zeer beperkte levenskansen en een loopbaanvertraging gehad. Nederland was in die jaren een sterk gesloten samenleving. Een stelsel van regels legde het denken en doen aan banden. Ook waren er in die tijd grote standsverschillen (Becker 1994: 13 en 35-52 en Becker in Diepstraten, Ester & Vinken 1998: 15).

De vooroorlogse generatie is haar levensloop uiterst conventioneel begonnen. Zij heeft waarden(oriëntaties) als 'lang en hard werken', het veilig stellen van financiële zekerheid, een groot gezin, soberheid, zuinigheid en trouw aan orde en gezag. Tevens is zij afkerig van politiek extremisme (Becker 1994: 13 en Becker in Diepstraten, Ester & Vinken 1998: 35-52).

Motivaction (2000: 16) benadrukt vooral de immateriële waarden van de vooroorlogse generatie, zoals relaties, de natuur en spiritualiteit. Ook is deze generatie volgens Motivaction (2000: 16) minder hedonistisch, meer huiselijk, meer gericht op een goede gezondheid en voelen zij zich relatief meer betrokken bij de maatschappij en het milieu.

Behoefte aan rust & ruimte:

Becker (1994: 35-52) stelt dat het vrijetijdsgedrag van de vooroorlogse generatie gericht is op 'veel zelf doen en weinig kosten' maken. De vrijetijdsbesteding is dan ook gericht op sober ontspannen: lezen, spelletjes doen en uit logeren.

Diepstraten, Ester & Vinken (1998: 233) laten zien dat deze generatie prominent aanwezig is onder de bezoekers van klassieke muziekkuitvoeringen en musea. Tevens kijkt zij evenals de stille generatie de meeste dagen tv per week.

Motivaction (2000: 16) geeft aan dat de natuur een belangrijke waarde is voor de vooroorlogse generatie. Motivaction laat niet zien of het hier om 'geniet-groen' of 'functioneel-groen' gaat.

Becker en Diepstraten, Ester & Vinken lijken deze generatie geen waarden toe te dichten die voor rust & ruimte zoeken of rust & ruimte vermijden kenmerkend zijn. Ook gaan zij niet in op vrijetijdsbesteding in de openlucht.

Motivaction noemt bij de vooroorlogse generatie enkele voor rust & ruimte zoekers kenmerkende waarden. Bij de vooroorlogse generatie gaat het om ouderen.

Motivaction vermeldt bij de jongere generaties nadrukkelijk de gebruiksfunctie van natuur. Bij de ouderen zou het daarom om geniet-natuur kunnen gaan.

Op basis van bovenstaande gegevens wordt de vooroorlogse generatie geschaard onder de *rust & ruimte zoekers*.

De stille generatie (geboren tussen 1930-1940)

De stille generatie groeide op in de periode van de wederopbouw na de oorlog, gevolgd door een periode van economische hoogconjunctuur. Hierdoor heeft deze generatie veel gunstiger levenskansen gehad dan de vooroorlogse generatie. Zij kon profiteren van een economisch en sociaal gunstig klimaat (grotere onderwijskansen en een betere arbeidsmarkt).

De gedragspatronen en waarden van de stille generatie komen goeddeels overeen met die van de voorgaande generatie. Waarde wordt gehecht aan hard werken, zuinigheid en trouw aan orde en gezag. Ook worden zelfbeheersing, afwachten, netheid, het gezin, de 'carrière' en geen overbodige luxe belangrijk gevonden (Becker 1994: 13 en 53-69 en Becker in Diepstraten, Ester & Vinken 1998: 15).

Behoefte aan rust & ruimte:

Volgens Diepstraten, Ester & Vinken (1998: 234) komt de vrijetijdsbesteding van de stille generatie grotendeels overeen met die van de vooroorlogse generatie. De vrijetijdsbesteding is dan ook gericht op sober ontspannen. Aangezien de stille generatie net als de vooroorlogse momenteel een oudere generatie is, kan worden aangenomen dat het hier om geniet-natuur gaat.

De stille generatie wordt ingedeeld bij de *rust & ruimte zoekers*.

De protestgeneratie (geboren tussen 1940-1955)

De protestgeneratie, ook wel *naoorlogse generatie* of *babyboom generatie* genoemd, is opgegroeid en ten dele gangmaker van het maatschappelijk protest in 1968 (symbool van de toenmalige opstandigheid). Deze generatie groeide op in een periode van grote welvaart. Daardoor beschikten zij over relatief gunstige levenskansen. De protestgeneratie was de eerste generatie die massaal aan het hoger onderwijs deelnam, wat leidde tot een verlengde 'schoolloopbaan'. Dit bood de jeugd uit de jaren zestig een tijd van vrijheid waarin met allerlei zaken geëxperimenteerd kon worden.

De protestgeneratie onderscheidt zich duidelijk van de stille generatie door een radicaal ander waardenpatroon. Zij kon zich niet meer herkennen in het traditionele, burgerlijk waardenpatroon van de voorgaande generaties. Zij heeft daarom 'onburgerlijke' waarden als rechtvaardigheid, zelfontplooiing, democratisering, gelijkheid van macht en inkomen, individuele vrijheid, politiek engagement en de zorg om de gezondheid en het milieu (Becker 1994: 13 en 71-92 en Becker in Diepstraten, Ester & Vinken 1998: 15).

Volgens Motivaction (2000: 16) is de protestgeneratie groot in aantal, met een relatief groot vermogen, een vitale leefstijl en autonoom en onafhankelijk ingesteld. Ze zijn kritisch, willen het nemen van beslissingen in eigen hand houden en hebben weinig respect voor hiërarchie.

Behoefte aan rust & ruimte:

Becker en Diepstraten, Ester & Vinken lijken deze generatie geen waarden toe te dichten die voor rust & ruimte zoeken of rust & ruimte vermijden kenmerkend zijn. Ook gaan zij niet in op vrijetijdsbesteding in de openlucht.

Al geven Soffer en onderzoeksbureau Motivaction dit niet specifiek aan; het lijkt erop dat de protestgeneratie meer waarde hecht aan materiële zaken dan de eerdere

generaties. Het feit dat de protestgeneratie een vitale leefstijl heeft en de natuur als consumptiegoed ziet, lijkt daarop te wijzen. De natuur is voor hen geen doel op zich maar een decor voor andere activiteiten. Een natuurgebied dat bol staat van de service, spreekt deze generatie erg aan.

De naoorlogse generatie wordt geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*.

De verloren generatie (geboren tussen 1955-1970)

Toen de consequenties van 'babyboom' en 'babybust' tot maatschappelijk knelpunt werden verheven, kreeg de verloren generatie er een tweede naam bij: *late babyboomgeneratie*. Als derde naam werd *generatie X* gelanceerd, refererend aan het verwijt van culturele stuurlaarsheid (Becker 1997: 66).

De verloren generatie heeft de economische crisis in de jaren zeventig en de daaropvolgende massale werkloosheid in de eerste helft van de jaren tachtig (vooral onder schoolverlaters) meegemaakt. Daardoor heeft deze generatie zeer ongunstige levenskansen gehad en is op de arbeidsmarkt (gedeeltelijk) verloren geraakt.

De verloren generatie heeft dezelfde waarden(oriëntaties) als de protestgeneratie. Verschil is dat zij sociale geborgenheid belangrijk vinden, maar minder overtrokken verwachtingen heeft, geen onvervulbare verlangens heeft, minder belang aan politiek protest hecht en een nuchtere kijk op de samenleving heeft. Verder hechten zij waarde aan bescheidenheid, tevredenheid, gelijke kansen, gezondheid en milieu. Ook hechten zij meer dan de protestgeneratie aan burgerlijke waarden. De 'no-nonsense' mentaliteit van de jaren tachtig is deze generatie op het lijf geschreven (Becker 1994: 93-105 en Becker in Diepstraten, Ester & Vinken 1998: 16).

Becker (1997: 53-54) geeft verder nog aan dat de naoorlogse generaties, en vooral de verloren generatie, minder nadruk leggen op lichamelijke en economische veiligheid en meer uit zijn op het bevredigen van 'postmaterialistische' waarden. Volgens Digel (in Depuydt 1993: 32 en 34) zou dit moeten betekenen dat de verloren generatie waarde hecht aan onder andere zelfontplooiing, individualiteit, risicobereidheid en hedonisme.

Behoefte aan rust & ruimte:

Becker en Diepstraten, Ester & Vinken lijken ook deze generatie geen waarden toe te dichten die voor rust & ruimte zoeken of rust & ruimte vermijden kenmerkend zijn. Digel echter noemt de waarden 'risicobereidheid' en 'hedonisme'. Dit smaakt naar de voor rust & ruimte vermijders kenmerkende waarden.

Volgens Diepstraten, Ester & Vinken (1998: 138) is de vrijetijdsbesteding van de verloren generatie al meer gevarieerd en uithuiziger dan van de protestgeneratie. Diepstraten, Ester & Vinken gaan ook bij deze generatie niet in op de vrijetijdsbesteding in de openlucht.

Soffer (in Wesseling 1999: 5) stelt dat generatie X ook wel de mediageneratie genoemd wordt. Soffer over generatie X: "*het leven is razend druk en af en toe zap je door de natuur heen*". Voor deze generatie is natuur synoniem met het buitenland. Ook bij Generatie X lijkt het erop dat zij meer waarde hecht aan materiële zaken dan de eerdere generaties.

Op basis van bovenstaande gegevens is het moeilijk te bepalen waar de verloren generatie ingedeeld kan worden. Door de uitspraken 'hedonisme', 'risicobereidheid' en 'even door de natuur heen zappen' wordt de verloren generatie ingedeeld bij de *rust & ruimte vermijders*.

De pragmatische generatie (geboren na 1970)

De pragmatische generatie, door Beckers (1994: 107-119) ook wel de ‘nieuwe generatie’ of de ‘baby-bust generatie’ genoemd, is opgegroeid in een periode van economisch herstel en groei. Daardoor heeft deze generatie betere levenskansen dan de verloren generatie. Door de kleine omvang van de pragmatische generatie zullen zij elkaar minder in de weg zitten voor goede banen en inkomens. Een duidelijk verschil met de vorige generatie is het grote aantal vrouwen en minderheden dat deelneemt aan hoger onderwijs. De leden van deze generatie zullen herhaaldelijk van beroep en/of functie wisselen.

De waardenoriëntaties van deze generatie zijn nog niet helemaal uitgekristalliseerd. In de toekomst moet blijken of hier echt sprake is van een ‘nieuwe’ generatie en welke waarden- en gedragspatroon deze generatie heeft. Becker (1994: 107-119) denkt dat we met deze generatie te maken hebben en/of zullen krijgen met overwegend zakelijk en hardwerkende mensen.

Aangezien het over de pragmatische generatie nog een beetje gissen blijft, wordt zij geplaatst in de categorie *moeilijk plaatsbaar*.

4.1.2 Opleiding

Overdijk (in Wesseling 1999: 5) en Kool (72) hebben getracht een verband te leggen tussen het opleidingsniveau en de voorkeur voor natuur. Het opleidingsniveau is een gedeeld kenmerk (geen waarde) van de groep hoog/hoger opgeleiden. Aangezien uit de onderzoeken van Overdijk en Kool blijkt dat het demografische kenmerk opleiding een rol speelt bij de voorkeur voor een bepaalde recreatieactiviteit, (wandelen in) de natuur, wordt “opleiding” in dit rapport meegenomen.

Behoefte aan rust & ruimte:

Volgens Overdijk (in Wesseling 1999: 5) wijzen verschillende onderzoeken uit dat hoogopgeleiden in Nederland van woeste natuur en robuust of ruig groen houden. Kool (72) geeft aan dat mensen met een hoge sociaal-economische status, wat dikwijls samengaat met een hoog opleidingsniveau, een betere gezondheid hebben en er regelmatig tussenuit gaan, waarbij de natuur vaak het vakantie-doel is. De natuur intrekken is vooral een geneigdheid van hoger opgeleiden.

Hoger opgeleiden worden ingedeeld bij de *rust & ruimte zoekers*.

4.1.3 Klasse

Als gesproken wordt over waarden en normen en hoe die doorwerken in recreatiegedrag, mogen we zeker niet voorbijgaan aan het habitusconcept van Bourdieu. Dit concept vormt een basis voor een indeling naar klassen. Hieronder wordt deze omvangrijke theorie kort uiteengezet.

‘Habitus’ komt van het woord ‘habitude’. Dat betekent ‘gewoonte’ (Linnartz: 1998: 23-24). Globaal gezegd staat de habitus voor aangeleerde gewoonten in de vorm van ervaringen en conditioneringen opgeslagen in schema’s¹³. Zo komen waarden, normen en voorkeuren voort uit een set van aangeleerde gewoonten in de vorm van de habitus.

¹³ Uiteenlopende gegevens worden opgeslagen in het lange termijn geheugen, het onderbewustzijn zoals Freud dat noemt. Informatie wordt daar geordend en komt in bepaalde situaties naar voren, zonder dat iemand daar bewust invloed op uit kan oefenen.

Bourdieu maakt een (in Linnartz 1998: 25) onderscheid tussen de *primaire habitus* en de *klassenhabitus*. De *primaire habitus* is gedrag dat wordt aangeleerd door het gezin waarin je opgroeit of de school die je doorloopt. Wie geboren wordt in een bepaalde klasse, komt terecht in dezelfde omstandigheden, wat resulteert in eenzelfde *klassenhabitus*. De klasse en sociale positie komen overeen met een bepaalde omvang en samenstelling van kapitaal. Bourdieu onderscheidt drie vormen van kapitaal.

Economisch kapitaal

Economisch kapitaal bestaat uit het inkomen en de eigendomsrechten. Hoe hoger het kapitaal, hoe meer eigendomsrechten, hoe groter de omvang van het economisch kapitaal. Economisch kapitaal is de basis van al het andere kapitaal.

Cultureel kapitaal of symbolisch kapitaal

Dit zijn de diploma's die iemand bezit (overgedragen via onderwijs) en de familiaal-culturele erfenis (overgedragen via het gezin). Een grote omvang van economisch kapitaal stelt in staat meer tijd te besteden aan het verwerven van cultureel kapitaal. Cultureel kapitaal in geïnstitutionaliseerde vorm is de enige vorm van kapitaal die iemand in staat stelt biologische grenzen te neutraliseren.

Sociaal kapitaal

Dit is het geheel van netwerken van goede relaties en bruikbare connecties. Hoe meer relaties, hoe bruikbaar de connecties, des te groter de omvang van het sociaal kapitaal.

Volgens Bourdieu (in Linnartz 1998: 27) zijn de verdeling van het kapitaal en de kansen om een bepaald kapitaal te verwerven verankerd in de *habitus*. De omvang en samenstelling van het kapitaal is het middel van de dominante klasse om zich te onderscheiden van de andere klassen. Dit gebeurt op basis van schaarste, bijzonderheid en authenticiteit. De *klassenhabitus* en de omvang en samenstelling van het kapitaal bepalen tevens de levensstijl waarin *distinctie* (onderscheiding) tot uitdrukking komt. Een onderscheidende levensstijl uit zich in een bepaalde smaak en daarmee bepaalde voorkeuren. Smaak, 'the choice of destiny', is de uiting van de objectieve mogelijkheden en onmogelijkheden van de actor.

Bourdieu (in Roberts 1999: 201) beweert dat culturele smaak een manier is, waarin de leden van bevoorrechte groepen binnen de samenleving elkaar en hun kinderen onmiddellijk herkennen en andere groepen binnen de samenleving buiten hun kringen houden. Sterker nog, wanneer deze groepsleden zich in het openbaar vertonen lopen ze hoogstwaarschijnlijk met hun culturele smaak te koop, waardoor dit een belangrijk onderdeel wordt van hun sociale identiteit.

Kaal (in Volkskrant Magazine 2000: 29) stelt dat anno 2000 Bourdieu's *distinctietheorie* niet meer op lijkt te gaan: "de 'low culture' heeft de 'high culture' verdrongen. Traditioneel wordt gesteld dat cultuurgoederen zich verspreiden van de hogere naar de lagere klassen. Consumptie is hier de imitatie van de hogere sociale klasse door de massa (Simmel in Van Galen 1996: 58). Echter, vandaag de dag lopen mensen uit de lagere inkomensgroepen voor sommige cultuurgoederen voorop. "Wat ooit de provocatie van de avantgarde was, is nu het gnuivend domein van de massa geworden", aldus Kaal (2000: 30-32).

De indeling van Bourdieu in *habitus* en het daaraan gelieerd kapitaal is moeilijk te vertalen naar recreatievoorkeuren of recreatiegedrag. Hierover zijn weinig gegevens beschikbaar. Zeggen het *habitus*concept en de *distinctietheorie* ook iets over waarden en normen en hoe die doorwerken in recreatievoorkeuren of recreatiegedrag?

Cruciaal voor deze vraag zijn Bourdieu's theorieën over 'smaak'. Daaruit blijkt dat de *klassenhabitus* en de omvang en samenstelling van het kapitaal de onderscheidende levensstijl bepalen. Een onderscheidende levensstijl uit zich in een bepaalde smaak en

daarmee bepaalde voorkeuren. De klasse, de onderscheiding, de smaak en de levensstijl en daarmee iemands (on)mogelijkheden worden zichtbaar als bijvoorbeeld een keuze moet worden gemaakt voor een tak van sport. Zo is de golfsport lange tijd een sport geweest die beoefend werd door mensen die behoorden tot een bepaalde klasse en die beschikten over een bepaalde hoeveelheid economisch, cultureel en sociaal kapitaal.

Bourdieu's visie op smaak en voorkeuren, de uiting van objectieve mogelijkheden en onmogelijkheden, vertoont overeenkomsten met de classificatie die De Vries en De Bruin (in Goossen et al. 1998: 2-3) hebben gemaakt; een segmentatie die gebaseerd is op de mate waarin mensen bepaalde beperkingen voor de deelname aan openlucht recreatie op zichzelf van toepassing achten. Deze segmentatie is vervolgens vertaald naar sociaal-culturele kenmerken. Zowel bij Bourdieu als bij De Vries en De Bruin gaat het om restricties die voortvloeien uit de sociaal-economische situatie. De indeling van De Vries en De Bruin komt aan de orde in de volgende paragraaf.

4.1.3.1 De hogere (distinctieve) klasse

Kan op basis van bovenstaande nu gezegd worden dat de 'hogere klasse', de distinctieve klasse, in de vrijetijd de voorkeur geeft aan immateriële zaken, onthaasting, rust, stilte & ruimte en de natuurlijke omgeving? Dit zijn tenslotte min of meer schaarse goederen geworden waarmee je je kunt onderscheiden van anderen. Kool (72) heeft al aangegeven dat mensen met een hoge sociaal-economische status, dikwijls met een hoog opleidingsniveau, meer dan anderen geneigd zijn de natuur in te trekken.

Behoeften aan rust & ruimte:

Formeel zouden immateriële zaken zoals rust, ruimte en natuur voor iedereen bereikbaar moeten zijn. Doordat steeds meer groepen binnen de Nederlandse samenleving toegang hebben gekregen tot het hoger onderwijs, hebben zij, om in termen van Bourdieu te spreken, hun biologische grenzen geneutraliseerd en een grotere omvang van cultureel kapitaal verworven. Maar, schaarse goederen zoals grote woningen met veel (privé)groen, zijn niet voor iedereen bereikbaar. Deze zijn volgens Bourdieu alleen bereikbaar voor de hogere klasse omdat daarvoor een grote omvang van economisch, cultureel en sociaal kapitaal nodig is. Maar hoe zit het nu met die onderscheidingsdrang in de vrijetijd? In 1998 heeft Linnartz een onderzoek gedaan naar de vrijetijdssituatie op een marineschip. Op een marineschip verblijven verschillende groepen marinepersoneel in verschillende verblijven. Die indeling in groepen komt overeen met een bepaalde rang. Doordat de personeelsleden op een marineschip tijdens de arbeid gebonden zijn aan strakke regels, voorschriften en dus uniform gedrag, is de vrijetijd juist het domein waarin verschillen tot uitdrukking kunnen komen. Zo bestond de indruk dat de hogere rangen in hun vrijetijd eerder gebruik maken van de fitnessapparatuur indien het werkschema dat toelaat (Linnartz 1998: 58-63).

Helaas zegt dit nog niet genoeg om de hogere klasse in te delen bij de rust & ruimte zoekers. De hogere (distinctieve) klasse wordt dan ook geplaatst in de categorie *moeilijk plaatsbaar*.

4.1.3.2 De lagere klasse (de massa)

Behoeften aan rust & ruimte:

Kan de lagere klasse, volgens Bourdieu de niet-distinctieve klasse of de massa, onder de rust & ruimte vermijders worden geschaard omdat zij die onderscheidingsdrang

niet hebben en omdat zij een andere smaak hebben? Het voorbeeld van Linnartz (1998) laat dit niet zien. De unieke vrijetijdsituatie van het marinepersoneel op de schepen geeft praktisch geen informatie over de voor rust & ruimte vermijders belangrijke waarden als materiële zaken, levendigheid & drukte, spanning & sensatie en de stedelijke omgeving.

Daarom wordt de lagere klasse, evenals de distinctieve klasse, ingedeeld in de categorie *moeilijk plaatsbaar*.

4.1.4 Sociaal-economische positie

De Vries en de Bruin (in Goossen et al. 1998: 2-3) hebben een classificatie gemaakt die vijf segmenten onderscheidt voor de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder. Deze segmentatie is gebaseerd op de mate waarin mensen bepaalde beperkingen voor de deelname aan openluchtrecreatie op zichzelf van toepassing achten. Vervolgens is in het kader van 'Operatie Boomhut, natuur als leefomgeving' het model voor de recreatieve vraagbepaling verder ontwikkeld en toegepast en is de oorspronkelijke indeling vertaald naar een indeling op grond van sociaal-structurele kenmerken¹⁴ (De Vries 1999: 37-39). De Vries (1999: 38) geeft in zijn latere publicatie aan dat de naamgeving van de segmenten in andere publicaties soms afwijkt. Dit is ook het geval met de classificatie gebaseerd op persoonsgebonden beperkingen voor de deelname aan openluchtrecreatie. In dit rapport worden de overeenkomstige naamgevingen, waar nodig, aan elkaar gekoppeld zodat de leeftijden en sociaal-economische positie aansluiten bij de recreatievoorkeuren of het recreatiegedrag.

4.1.4.1 *Bedrijvigen*

Dit is het jongste segment. In andere onderzoeken worden ze ook wel aangeduid als Actievelingen of Actieve Jongeren. Het gaat hier veelal om personen die deel uit maken van een 1- of 2-persoonshuishouden zonder inwonende kinderen. De sociaal-economische positie (opleiding en huishoudensinkomen) is relatief goed.

Behoefte aan rust & ruimte:

Deze jonge, drukbezette mensen ondernemen in hun meestal schaarse vrijetijd veel verschillende activiteiten. De Bedrijvigen willen graag nieuwe ervaringen opdoen die passen bij hun manier van leven. Daarbij worden lichamelijk inspannende activiteiten niet geschuwd. Zij willen wel zorgeloos kunnen genieten. Zowel bruisende stadscentra (waaronder het nachtleven), watersportgebieden en natuurlijke omgevingen zijn voor de Bedrijvigen aantrekkelijk. Van alle segmenten gaan de Bedrijvigen het minst bewust de groene omgeving in (De Vries 1999: 62).

De Vries en de Bruin (in Goossen et al. 1998: 2-3) besteden in 'De recreatievogel' bij hun classificatie veel aandacht aan recreatiegedrag en voorkeuren voor natuurlijke of stedelijke omgevingen. Daarbij is het eenvoudiger aan te geven wie waarde hecht aan functioneel groen. De voorkeur voor functioneel groen lijkt duidelijk aanwezig te zijn bij de Bedrijvigen. Volgens De Vries (1999: 72) gaan de Bedrijvigen de natuur in om hun dagelijkse beslommeringen te vergeten; voor de afleiding en om tot rust te komen.

De Bedrijvigen worden geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*.

¹⁴ Leeftijd, gezinsfase en sociaal-economische status.

4.1.4.2 Onwilligen/Minderdraagkrachtigen

Dit is het op twee na jongste segment. Het gaat hierbij veelal om huishoudens met inwonende kinderen, waarvan de sociaal-economische positie (opleiding en huishoudensinkomen) vrij zwak is.

Behoeftte aan rust & ruimte:

De Onwilligen/Minderdraagkrachtigen doen weinig aan recreatie vanwege de te hoge reiskosten en transportproblemen. Gelijktijdig is er een matige interesse voor recreatie. Af en toe trekken de Onwilligen/Minderdraagkrachtigen de stad in. Voor de opvoeding van de kinderen trekken zij er wel eens op uit. Dit gebeurt met name naar aangelegde recreatiegebieden om te wandelen en te fietsen.

Ook voor de Onwilligen/Minderdraagkrachtigen lijkt de voorkeur voor functioneel groen duidelijk aanwezig te zijn en gaan ze de natuur in om hun dagelijkse beslommeringen te vergeten.

De Onwilligen/Minderdraagkrachtigen worden ingedeeld bij de *rust & ruimte vermijders*.

4.1.4.3 Gezinsmensen

Dit segment is gemiddeld slechts iets ouder dan de Onwilligen/Minderdraagkrachtigen, maar is in sociaal-economisch opzicht (opleiding en huishoudensinkomen) beter af. Dit is het belangrijkste verschil met de Onwilligen/Minderdraagkrachtigen.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Door gezins- en andere sociale verplichtingen doen gezinsmensen minder aan recreatie dan zij zouden willen. Maar het vrijetijdsgedrag is behoorlijk gevarieerd. Een belangrijke voorwaarde om een activiteit te ondernemen is vaak dat deze geschikt (leuk, gezond, leerzaam) is voor de kinderen. Gezinsmensen willen 'lekker naar buiten met de kinderen', vaak te voet of per fiets, in de directe woonomgeving of een natuurlijke omgeving.

Naast de Bedrijvigen en Onwilligen/Minderdraagkrachtigen, lijkt de voorkeur voor functioneel groen ook duidelijk aanwezig te zijn bij de Gezinsmensen. De Gezinsmensen zouden, gezien hun recreatieactiviteiten en hun voorkeur voor de natuurlijke omgeving, ook bij de rust & ruimte zoekers ingedeeld kunnen worden. Zij gaan evenals de Onwilligen/Minderdraagkrachtigen en de Bedrijvigen de natuur in voor de afleiding en om tot rust te komen.

De Gezinsmensen worden geschaard onder de *zoekers én vermijders*.

4.1.4.4 Tevreden en/Kwieke senioren

In dit segment domineert het 'empty nest' huishouden: de kinderen hebben het ouderlijk huis verlaten. Uiteraard is de gemiddelde leeftijd binnen dit segment hoger dan binnen de voorgaande segmenten. Het gaat veelal om paren met een redelijk goede sociaal-economische positie (opleiding en huishoudensinkomen).

Behoeftte aan rust & ruimte:

Tevreden en/Kwieke senioren klussen graag in en rondom het huis, maar brengen ook veel tijd in de openlucht door, vaak wandelend of fietsend. Hierbij worden mooie plekken vaak bewust opgezocht. De omgeving is meer dan louter een achtergrond voor

de activiteit. Tevredenen/Kwieke senioren vinden stadscentra minder aantrekkelijk. Van alle segmenten gaan de Tevredenen/Kwieke Senioren het meest de groene omgeving in en beleven de natuur het meest (De Vries 1999: 62-64).

De Vries en de Bruin (in Goossen et al. 1998: 2-3) besteden in hun classificatie veel aandacht aan recreatiegedrag en voorkeuren voor natuurlijke of stedelijke omgevingen. Van de onderscheiden groepen is het echter moeilijk aan te geven wie waarde hecht aan geniet-groen. De voorkeur voor geniet-groen lijkt aanwezig te zijn bij de Tevredenen/Kwieke Senioren. Deze groep gaat voornamelijk de natuur in vanwege de natuur zelf. Zij scoort hoog op de door de Vries (1999: 72) geselecteerde ervaring 'intens genieten' in de groene omgeving.

De Tevredenen/Kwieke senioren worden ingedeeld bij de *rust & ruimte zoekers*.

4.1.4.5 Vermoeiden/Ouderen

Dit is het vijfde en laatste segment. Binnen dit segment is een hoge leeftijd gebruikelijk, komen veel 1-persoons-huishoudens voor en is de sociaal-economische positie (opleiding en huishoudensinkomen) het laagst van alle segmenten.

Behoefte aan rust & ruimte:

Volgens de Vries en de Bruin (1998: 2) nemen de Ouderen/Vermoeiden door ouderdomsverschijnselen minder vaak deel aan recreatie. Een groot deel van de tijd wordt thuis doorgebracht en er wordt relatief veel tv gekeken. Zij hebben weinig behoefte aan nieuwe uitdagingen. Contacten met anderen zijn belangrijk. Het maken van ommetjes in de buurt is populair. De Vermoeiden/Ouderen bezoeken graag de groene omgeving (De Vries 1999: 62-64).

Ook bij de Vermoeiden/Ouderen lijkt de voorkeur voor geniet-groen aanwezig te zijn. Ook deze groep scoort hoog op de door de Vries (1999: 72) geselecteerde ervaring 'intens genieten' in de groene omgeving.

De Vermoeiden/Ouderen worden geschaard onder de *rust & ruimte zoekers*.

4.1.5 Sociaal milieu

4.1.5.1 Sociaal milieu

Onderzoeksbureau Motivaction doet onderzoek aan de hand van de Socioconsult-methode, een methode die zijn basis heeft in de sociologische en antropologische wetenschap. Daarbij staat de vraag centraal hoe maatschappelijke veranderingen ontstaan en in de maatschappij doordringen. Ontwikkelingen in waarden- en normenpatronen, die van invloed zijn op het gedrag van groepen mensen, werden in kaart gebracht en 'attituden' en gedrag van mensen verklaard door middel van een segmentatie in sociale milieus.

Volgens Motivaction bestaat de Nederlandse samenleving uit zeven consistente sociale milieus met overeenkomstige waarden en normen: Traditionele burgerij (23%), Moderne burgerij (27%), Convenience-georiënteerden (16%), Opwaarts mobielen (16%), Kosmopolieten (10%), Ontplooiers (7%) en Postmaterialisten (9%) (Lampert, Mur en de Wit 1999: 6).

Traditionele burgerij

Tot dit milieu behoren veelal mensen ouder dan 40 jaar met een laag tot middelbaar opleidingsniveau en een modaal of beneden-modaal inkomen. Deze mensen zijn dikwijls gelovig (christelijk). 'Werken moet om in je levensonderhoud te voorzien'.

Dit milieu hecht veel waarde aan respect, harmonie, plichtsgetrouwheid, rechtvaardigheid, (financiële) zekerheid, het instandhouden van tradities en het gezinsleven. Genieten mag alleen als het verdiend is. Tijd moet worden vrijgemaakt voor momenten van rust en gezellig samen zijn. Er is een duidelijke maatschappelijke betrokkenheid aanwezig (Lampert, Mur en de Wit 1999: 8-9).

Moderne burgerij

De leeftijd binnen dit milieu varieert. Hiertoe behoren veelal mensen met een middelbare (beroeps)opleiding en een modaal inkomen. Werk is belangrijk. Het moet niet alleen geld opleveren maar het moet ook een uitdaging zijn, zelfstandigheid en verantwoordelijkheid (maar wel zekerheid) geven.

Dit milieu hecht waarde aan respect, discipline, orde, (traditioneel) familiegeluk, uiterlijke zaken, luxe, comfort en financiële zekerheid. Dit milieu wil verder komen in het leven om nieuwe ervaring op te doen en een hogere levensstandaard te bereiken (Lampert, Mur en de Wit 1999: 9-10).

Convenience-georiënteerden

Tot dit milieu behoren veelal mensen jonger dan 45 jaar, met een laag tot middelbaar opleidingsniveau en een modaal inkomen. Tevens behoort tot dit milieu een groep 15-24 jarigen met een havo- of vwo-diploma die vaak nog thuis wonen. Werk levert alleen geld op. Vrijetijd en privé-leven zijn belangrijker dan werk.

De convenience-georiënteerden hechten veel waarde aan een zorgeloos leven en genieten van het leven (zonder dat je daar hard voor hebt gewerkt). Je moet kunnen doen waar je zin in hebt. Zij houden van gemak en voelen zich aangetrokken tot luxe en glamour. Het zijn 'consumers' die nauwelijks geïnteresseerd zijn in geloof en politiek (Lampert, Mur en de Wit 1999: 10-11).

Opwaartsmobielen

Tot dit milieu behoren veelal mensen jonger dan 35 jaar, waarvan het merendeel man is, met een gevarieerd opleidingsniveau. Een relatief grote groep heeft een hoog inkomen. Zij hanteren de stelling 'je werk is je leven'. Geluk wordt voor een groot deel door de carrière bepaald.

De opwaartsmobielen hechten veel waarde aan status, maatschappelijk succes, veel geld verdienen, hogerop komen, uiterlijkheden en consumeren. Zij zijn prestatiegericht en materialistisch ingesteld en leiden een onregelmatig, druk en gehaast leven (Lampert, Mur en de Wit 1999: 11-12 en Motivaction 2000: 16).

Kosmopolieten

De leeftijd binnen dit milieu varieert. Het opleidingsniveau en het inkomen zijn relatief hoog. In dit milieu bevinden zich relatief veel studenten (geen hoog inkomen). Werk is belangrijk. Er wordt relatief veel en hard gewerkt voor maatschappelijke erkenning en persoonlijke groei.

Kosmopolieten hechten veel waarde aan ambitie, zelfontplooiing (nieuwe ervaring en kennis opdoen) en sociale betrokkenheid. Het gaat ze om een actief en veelzijdig (maar niet strak gepland) leven, luxe en een hoge levensstandaard. Dit milieu telt relatief veel donateurs van charitatieve instellingen (Lampert, Mur en de Wit 1999: 13-14).

Ontplooiers

De leeftijd binnen dit milieu varieert (meer 25-55 jarigen). Het opleidingsniveau is doorgaans hoog en het inkomensniveau varieert (onder modaal en hoog). Veel en hard werken, maar ook vrijetijd, is belangrijk. Werk moet uitdagend zijn en verantwoordelijkheid geven.

Ontplooiers hechten veel waarde aan zelfontplooiing, persoonlijke groei en zelfbeschikking en minder waarde aan luxe en materiële zaken. Ze zijn individualistisch en (intrinsiek) ambitieus, laten anderen vrij in hun beslissingen en willen zelf ook vrij gelaten worden. Ontplooiers wensen een comfortabele levensstijl zonder al teveel verplichtingen (Lampert, Mur en de Wit 1999: 14-15 en Motivaction 2000: 16).

Postmaterialisten

De leeftijd binnen dit milieu varieert (meer 35-55 jarigen). Het opleidingsniveau is relatief hoog. Binnen dit milieu komen alle inkomensniveaus voor. Werk moet voldoening geven en nuttig zijn. Er moet een goed evenwicht zijn tussen werk en privé. Relatief veel postmaterialisten werken parttime, vaak bij organisaties die een bijdrage leveren aan het maatschappelijk welzijn, of doen vrijwilligerswerk.

Postmaterialisten leven volgens eigen principes en niet hectisch en gejaagd. Zij hechten (intrinsieke) waarde aan solidariteit, harmonie, authenticiteit en immateriële zaken zoals natuur, milieu, relaties en spiritualiteit en verantwoord leven. Postmaterialisten hechten niet aan luxe, comfort en merken en verwerpen de materialistische consumptiemaatschappij. Zij hebben een open, maar maatschappijkritische houding, zijn sociaal bewogen, politiek actief en steunen diverse charitatieve instellingen. Binnen dit milieu bevinden zich relatief veel vegetariërs en er worden relatief meer biologische producten gekocht (Lampert, Mur en de Wit 1999: 15-16 en Motivaction 2000: 16).

Zojuist zijn zeven consistente sociale milieus met overeenkomstige waarden en normen beschreven. De recreatievoorkeuren of het recreatiegedrag van die milieus, alsmede de behoefte aan rust & ruimte, worden in de volgende paragraaf beschreven. Daar zijn de sociale milieus, het daarbij behorende recreatiegedrag en de behoefte aan rust & ruimte, en tevens acht 'milieubelevingsgroepen', ondergebracht in een door Motivaction onderscheiden maatschappelijke driedeling ten aanzien van milieu en duurzaamheid.

4.1.5.2 Natuur- en milieubeleving

Op verzoek van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer heeft onderzoeksbureau Motivaction (in VROM 2000: 28/1-15) milieubelevingsgroepen beschreven op basis van de Socioconsult-gegevens. Aan de hand van drie basisdimensies, te weten duurzaamheid, lokale/internationale oriëntatie en technoprogressie, zijn 8 milieu-belevingsgroepen te onderscheiden overeenkomstig een bepaald sociaal milieu: de rationele ecologen, de gepassioneerde ecologen, de bewustvooruitstrevenden, de behoudenden, de techno-actieven, de tevreden, de materialisten en de ongeïnteresseerden. Na een analyse van deze acht milieubelevingsgroepen komt Motivaction (in VROM 2000: 28/11-12) tot een maatschappelijke driedeling ten aanzien van milieu en duurzaamheid: de 'maatschappijkritische' burgers, de 'materialistisch ingestelde' burgers en de 'plichtsgetrouwe' burgers. Motivaction gaat daarbij voornamelijk in op het milieubewustzijn en het milieugedrag van de diverse groepen. Maar ook wordt op beperkte schaal wat gezegd over de houding ten aanzien van natuur.

De ‘maatschappijkritische’ burgers

Tot de maatschappijkritische burgers behoort 20% van de Nederlandse bevolking van 15-75 jaar. In de Socioconsult-indeling kunnen veel van deze mensen worden teruggevonden bij de kosmopolieten en postmaterialisten. Tot deze burgers behoren de rationele ecologen en de gepassioneerde ecologen. Deze maatschappijkritische generatie is opgegroeid na de jaren zestig.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Onderzoeksbureau Motivaction (2000: 16) en Lampert, Mur & de Wit (1999) laten duidelijk zien dat de ‘maatschappijkritische burgers’ een levenshouding hebben die gericht is op betrokkenheid, milieu en duurzaamheid. Als het om natuurbeleving gaat, wordt veel waarde gehecht aan ‘ruimte’, ‘stilte’ en ‘ongerepteid’:

- De rationele ecologen zien de natuur graag ongerepte en ruig;
- De gepassioneerde ecologen zoeken in de natuur naar ongerepteid, rust & ruimte. Deze activiteiten passen goed bij hun niet-materialistische instelling en hun gezonde leefstijl.

Voor de maatschappijkritische burgers (de daartoe behorende groepen uit de Socioconsult-indeling) kunnen naast de levenshouding en de natuurbeleving vrijetijdsactiviteiten worden aangegeven op basis van de waarden en normen.

Voor de kosmopolieten is het belangrijk dat ze zich niet alleen in het werk, maar ook in de vrijetijd kunnen verrijken. Daarom zijn ze op uiteenlopende gebieden actief: kunst en cultuur, maar ook lezen, muziek, reizen, uit eten gaan en sport;

- Voor de postmaterialisten moet er een goed evenwicht zijn tussen werk en privé. Zij besteden de vrijetijd in huis, maar gaan ook uit. Ze kijken weinig tv, bezoeken relatief vaak een natuurgebied of (stads)park, ondernemen relatief veel creatieve activiteiten, lezen boeken en kranten en spelen gezelschapsspelletjes. Postmaterialisten doen weinig aan sport, maar wel aan yoga en ontspanningsoefeningen.

De maatschappijkritische burgers worden geschaard onder de *rust & ruimte zoekers*.

De ‘materialistisch ingestelde’ burgers

Tot de materialistisch ingestelde burgers behoort 54% van de Nederlandse bevolking van 15-75 jaar. In de Socioconsult-indeling kunnen veel van deze mensen worden teruggevonden bij de convenience-georiënteerden, opwaartsmobielen, ontplooiers en een deel van de moderne burgerij. Tot deze burgers behoren de jongere, opkomende groepen: de materialisten, de ongeïnteresseerden, de tevredenen en de techno-actieven. Deze jongere groepen hechten weinig waarde aan milieu en duurzaamheid.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Onderzoeksbureau Motivaction (2000: 16) en Lampert, Mur & de Wit (1999) geven aan dat de ‘materialistisch ingestelde burgers’ een levenshouding hebben die hedonistisch en consumptief is. De natuurbeleving is vooral functioneel: de natuur wordt gezien als decor of ‘verbruiks/gebruiksnaatuur’:

- De techno-actieven gebruiken de natuur voor sportief en actief vermaak;
- De tevredenen gebruiken de natuur om te toeren met de auto;
- De materialisten gebruiken de natuur voor passieve recreatie: toeren met de auto, een bezoek aan een horecagelegenheid en vissen;
- De ongeïnteresseerden zien de natuur als functioneel: lekker wandelen met de hond.

Van alle burgers zijn de materialistisch ingestelde burgers het minst bij de natuur en het milieu betrokken.

Voor de materialistisch ingestelde burgers (en de daartoe behorende groepen uit de Socio-consult-indeling) kunnen naast de levenshouding en de natuurbeleving vrijetijdsactiviteiten worden aangegeven op basis van de waarden en normen. Dit zijn activiteiten die goed passen bij de rust & ruimte vermijders.

- Voor de convenience-georiënteerden betekent vrijetijd plezier en vermaak met als doel het werk vergeten. Zij kijken veel tv, spelen computer/videospelletjes, doen aan vechtsport en gaan naar attractieparken;
- De opwaartsmobielen brengen de(spaarzame) vrijetijd actief en buitenshuis door. Deze groep bezoekt relatief veel het casino en de bioscoop en gaat relatief veel sporten;
- De ontplooiers zoeken in de vrijetijd plezier en avontuur buitenshuis. Zij genieten graag van kunst en cultuur, lezen relatief veel, kijken weinig tv (minder naar commerciële zenders) en doen veel aan sport.
- De moderne burgerij besteedt de vrijetijd veelal in gezinsverband en brengt relatief veel bezoeken aan familie. Het leven moet verrijkt worden met nieuwe ervaringen, bijvoorbeeld met sport. De moderne burgerij is op verschillende terreinen actief: wandelen, winkelen, sporten en modelbouw. Zij kijken relatief veel tv.

De materialistisch ingestelde burgers worden ingedeeld bij de *rust & ruimte vermijders*.

De 'plichtsgetrouwe' burgers

Tot de plichtsgetrouwe burgers behoort 26% van de Nederlanders tussen 15-75 jaar. In de Socioconsult-indeling kunnen veel van deze mensen worden teruggevonden bij de traditionele burgerij en een deel van de moderne burgerij. Tot deze burgers behoren de oudere (ongeveer 50+) 'behoudenden' en 'bewustvooruitstrevenden'.

Behoefte aan rust & ruimte:

Onderzoeksbureau Motivaction (2000: 16) en Lampert, Mur & de Wit (1999) geven ook duidelijk aan dat de 'plichtsgetrouwe burgers' een natuurbeleving hebben die gericht is op rust, soberheid en ingetogen genieten:

- De bewustvooruitstrevenden denken bij natuur vooral aan genieten. Een geliefde activiteit is het kijken naar vogels en planten;
- De behoudenden beleven en gebruiken de natuur (dicht bij huis) op een traditionele manier (wandelen en fietsen). Hun leven is gericht op rust en soberheid.

Over de levenshouding van de bewustvooruitstrevenden en behoudenden wordt niets gezegd.

Voor de plichtsgetrouwe burgers (de daartoe behorende groepen uit de Socio-consult-indeling) kunnen naast de levenshouding en de natuurbeleving vrijetijdsactiviteiten worden aangegeven op basis van de waarden en normen.

De traditionele burgerij brengt de vrijetijd meestal in familie/gezinsverband door, meestal in en rondom het huis. Er wordt relatief veel tv gekeken en weinig gelezen. Zij bezoeken relatief veel de kerk en het buurthuis;

Voor een beschrijving van de vrijetijdsactiviteiten van de moderne burgerij, zie de beschrijving bij de 'materialistisch ingestelde burgers'.

De plichtsgetrouwe burgers worden geschaard onder de *rust & ruimte zoekers*.

Motivaction voorspelt dat met het afnemen van de (oudere) groep plichtsgetrouwe burgers in de toekomst de tegenstelling tussen de 'maatschappijkritische burgers' en de meer 'materialistisch ingestelde burgers' zich steeds scherper zal gaan aftekenen. De algemene maatschappelijke oriëntatie verandert daarmee steeds meer in de richting van een ethiek die meer is gericht op autonomie, zelfbeschikking en materialisme..

4.1.6 Jonge werkenden en jonge niet-werkenden

Gadet (1999: 37) heeft voor zijn academisch proefschrift onderzoek gedaan naar de betekenis van het alledaagse stadsleven voor mensen in de stad. In zijn proefschrift beschrijft hij het vrijetijdsgedrag van jonge alleenwonenden (studenten, werkers en bohémiens van 19-34 jaar) in de Amsterdamse publieke gelegenheden¹⁵ en publieke buitenruimtes¹⁶. Het onderzoek leverde onder andere de volgende resultaten op:

4.1.6.1 Studenten

Tot de studenten behoren de jonge niet-werkers in de leeftijd van 19 tot 26 jaar. De jonge niet-werkers zijn op zoek naar sociale contacten en informatie, wat resulteert in laagdrempelige en relatief goedkope vormen van vrijetijdsbesteding, die overwegend binnen en met anderen plaatsvinden. De jonge niet-werkers brengen de minste tijd in de publieke buitenruimte door, komen meestal alleen maar buiten om zich te verplaatsen van A naar B (een uitzondering vormen terrassen) en zijn voornamelijk in publieke gelegenheden te vinden.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Aangezien de studenten hun vrijetijd overwegend binnen (in publieke gelegenheden) besteden, worden zij ingedeeld bij de *rust & ruimte vermijders*.

4.1.6.2 Jonge werkers¹⁷

Tot de jonge werkers behoren de werkenden van 19 tot 26 jaar. Zij zijn veelal gesettelde jonge alleenwonenden, hebben veel geld te besteden en zijn sterk consumptiegericht. Dit resulteert in meer tijdsbesteding in de publieke ruimte.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Door de geringe onderzoeksgegevens is het moeilijk aan te geven of jonge werkers ingedeeld moeten worden bij de zoekers of de vermijders. Wel is aangegeven dat de jonge werkers sterk consumptiegericht zijn, wat resulteert in meer tijdsbesteding in de publieke ruimte (Gadet 1999). Jonge werkers hebben een voorkeur voor 'outsourcing weekendjes'.

'Consumptiegerichtheid' en 'outsourcing weekendjes' zijn kenmerken die beter passen bij de rust & ruimte vermijders. De jonge werkers worden dan ook geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*.

¹⁵ Onder publieke gelegenheden worden cafés, winkels, bibliotheken en theaters verstaan.

¹⁶ Onder publieke buitenruimtes worden straten, pleinen, markten, parken en recreatiegebieden verstaan.

¹⁷ Gadet (1999: 48-49) maakt in zijn uiteindelijke typologie alleen onderscheid tussen studenten en werkers. Tot de werkers behoren de oudere werkers en tot de studenten behoren de jonge werkers en jonge niet-werkers. Omdat hij eerder in zijn proefschrift dat onderscheid wel maakt en dit onderscheid cruciaal is voor dit rapport wordt hier het type jonge werker toegevoegd wat bij Gadet in veel gevallen tot de studenten wordt gerekend.

4.1.6.3 Oudere-jongere werkers¹⁸

Oudere-jongere werkers (27-35 jaar) zijn op zoek naar speciaal bij hun leefstijl passende recreatieve voorzieningen. Het zijn veelal expressief consumerende stedelingen, die de meeste tijd buiten de deur besteden, voornamelijk in publieke gelegenheden zoals restaurants en café's. Ook besteden ze relatief veel tijd aan ongeorganiseerd sporten. Ze gebruiken de culturele voorzieningen het minst en hebben de minste binding met de stad Amsterdam. Oudere-jongere werkers gebruiken de publieke buitenruimte slechts marginaal. Het is veelal een plek op weg ergens naar toe. Het verblijf in en gebruik van parken en andere groene gebieden en plekken in en rond de stad is gering. Grotere recreatiegebieden aan de rand van de stad zijn niet in trek. Zij hebben een voorkeur voor minder kunstmatig aangelegde landschappen, zoals strand en duinen. Wandelen en fietsen in de stad is belangrijk. Echte natuur, echt buiten zijn, vinden ze op het platteland.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Daar de oudere-jongere werkers' expressief consumerende stedelingen' de meeste tijd in publieke gelegenheden doorbrengen en zij het minst de parken en andere groene gebieden en plekken in en rond de stad gebruiken, worden zij ingedeeld bij de *rust & ruimte vermijders*.

4.1.6.4 Bohémiens

Bohémiens zijn niet-werkers in de leeftijd van 27-35 jaar, zijn minder of niet bemiddeld en leiden een meer zwervend, ongeregeld en armoedig bestaan. Het zijn veelal artiesten en kunstenaars. Deze oudere niet-werkers gebruiken de stad gevarieerder en besteden relatief meer tijd buitenshuis in de openlucht en veel minder in gezelschap van anderen. Van alle typen bezoeken zij de culturele voorzieningen het meest. De bohémiens zijn het meest thuis in en betrokken bij de stad Amsterdam. Bohémiens doen relatief vaak een 'rondje stad' met de wandeling als doel. Hun bezoek aan de publieke buitenruimte is veel minder terloops dan dat van werkers en is veel meer een belangrijke activiteit in het alledaagse leven.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Van alle jonge alleenwonenden passen de waarden en activiteiten van de bohémiens het meest in het profiel van de rust & ruimte zoekers. Het feit dat de bohémiens relatief meer tijd buitenshuis in de openlucht besteden en een 'rondje stad' maken met de wandeling als doel, lijken daarop te wijzen.

Toch worden de bohémiens geplaatst in de categorie *moeilijk plaatsbaar* omdat niet genoeg inzicht in rust & ruimte aspecten verkregen is.

4.2 Naar gedrag

4.2.1 Oriëntatie en (vrijtijds)gedrag

Lampert (1997) gaat in zijn doctoraalscriptie 'De dans van Dionysos' in op de tegenstelling tussen 'de 'Homo Ludens' (de spelende mens) en de 'Homo Faber' (de mens-als-maker). Deze tegenstelling wordt door Lampert herleid tot de Griekse

¹⁸ De 'oudere-jongere' werker wordt in Gadets typologie aangeduid met 'oudere werker'. Maar deze werker is relatief jong, 27-35 jaar, en wordt in dit rapport daarom oudere-jongere werker genoemd.

oudheid, de bakermat van de Westerse beschaving. In Delphi werd Apollo vereerd, de god van het licht, wet, matiging, verstandelijke vormgeving, individualiteit en beheersing. Apollo was dikwijls in conflict met Dionysos, god van de ziel, de vruchtbaarheid, de verandering en van de voortdurende metamorfose van het leven. Hij was god van de vreugde, wijn en vervoering.

Het onderzoek van Lampert gaat over die tegenstelling; de tegenstelling tussen het Apollinische en het Dionysische. Onderzocht is in hoeverre het onderscheid tussen het Apollinische en het Dionysische in Nederland naar voren komt als structurerend principe. Het onderzoek speelt zich af tegen de achtergrond van recente ontwikkelingen op het gebied van vrijetijd en de postmoderne cultuur.

In 1997 is dit onderzoek uitgevoerd bij Trendbox. Aan de hand van een vragenlijst kwam uit het onderzoek een Dionysische factor, een Apollinische factor en een andere 'alledaagse/ vertrouwde' factor naar voren. Parallel aan de drie factoren zijn drie typen respondenten geïdentificeerd. Vervolgens heeft het Dionysische type de naam 'postmodern' gekregen, het Apollinische type de naam 'rationeel' en het niet-distinctieve type de naam 'traditioneel'. Volgens Lampert laten de typen zich duidelijk van elkaar onderscheiden in oriëntatie en (vrijtijds)gedrag.

4.2.1.1 Het type Postmodern (Dionysisch)

Het type Postmodern is relatief jong (32 jaar), hoger opgeleid en behoort vaker tot de hogere klassen. Ook is dit type antidogmatisch, geëmancipeerd, hedonistisch, dynamisch en expressief. Dit type vertoont een actief en divers vrijetijdsgedrag en is erg gedreven in de carrière. Het type Postmodern hecht sterk aan een opwindend leven en een volwassen liefde. De Postmoderne mens 'Homo Ludens' leeft intens, is ervaringsgericht en heeft naast een lichamelijke oriëntatie tevens een brede geestelijke interesse en is nieuwsgierig naar het onbekende. Dit type mens is meer vrijetijd georiënteerd.

Behoefte aan rust & ruimte:

Het vrijetijdsgedrag van het type Postmodern is actief en divers. Hij/zij gaat vaker uit eten, gaat vaker stappen, spreekt vaker af met vrienden om ergens iets te gaan eten of drinken, gaat vaker erop uit om kleding te kopen, koopt vaker iets duurs voor zichzelf en bezoekt vaker voetbalwedstrijden en popconcerten. Dit type is vaker gezellig thuis met vrienden, luistert vaker thuis naar muziek en huurt vaker video's. Het type Postmodern onderscheidt zich door het actieve en energieke sport- en hobbygedrag en doet dan ook vaker aan bergbeklimmen, trimmen en joggen, maar minder aan wandelen. Dit type besteedt relatief meer tijd aan studie en minder tijd aan tv-kijken en huishoudelijke activiteiten (Lampert 1997: 44).

Het type Postmodern wordt geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*.

4.2.1.2 Het type Rationeel (Apollinisch)

Het type Rationeel is relatief vaker man, is gemiddeld wat ouder (46 jaar), is vaker hoog opgeleid, behoort vaker tot de hoogste sociale klasse en heeft een economische oriëntatie. Dit type is minder geëmancipeerd, heeft een calvinistische oriëntatie en vertoont een meer op vorming gericht vrijetijdsgedrag. Hij/zij is meer werk-georiënteerd en meer individueel ingesteld. Ook hecht hij/zij meer aan het vrij zijn van innerlijke conflicten, het rationele en de distantie.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Het vrijetijdsgedrag van het type Rationeel is gericht op vorming. Hij/zij leest vaker een krant, woont vaker een kerkdienst of bestuursvergadering bij van een school of vereniging en doet vaker vrijwilligerswerk. Dit type bezoekt minder vaak een popconcert en participeert in een minder dan gemiddeld aantal hobby's en sporten. Dit type doet meer aan denksporten en besteedt minder tijd aan huishoudelijke activiteiten (Lampert 1997: 48).

Het type Rationeel wordt ingedeeld bij de *rust & ruimte vermijders*.

4.2.1.3 Het type Traditioneel (niet-distinctief)

Het type Traditioneel is relatief vaker vrouw, is gemiddeld wat ouder (45 jaar), vaker lager opgeleid en behoort vaker tot de lagere sociale klassen. Dit type is spaarzaam, behoudend en gericht op familie en gezin. Zij/hij hecht aan het vertrouwde, alledaagse en zekere en voelt zich meer bedreigd door het onbekende. Zij/hij vertoont een traditioneel vrijetijdsgedrag. Het type Traditioneel onderscheidt zich niet actief op basis van het Apollinische en het Dionysische zoals de beide andere typen. Het type Traditioneel is meer tevreden en minder op zoek naar 'iets anders'.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Het type Traditioneel is vaker wat ouder. In tegenstelling tot jongere mensen zijn oudere mensen eerder gericht op familie en gezin, hechten meer aan het vertrouwde en alledaagse en zijn meer tevreden. Dit zijn waarden die passen bij die levensfase.

Het type Traditioneel woont vaker een kerkdienst bij en kijkt vaker naar zijn of haar favoriete televisieprogramma. Hij/zij participeert in een minder dan gemiddeld aantal hobby's en sporten, maar doet meer aan handwerken, breien, tuinieren en vogels kijken. Ook besteedt dit type relatief meer tijd aan huishoudelijke activiteiten en slapen en minder tijd aan studie en werk. Het type Traditioneel kijkt veel meer dan de andere typen naar flora en fauna.

'Genieten van flora en fauna' gaat dikwijls gepaard met 'genieten van het groen'. Daarom is dit type geschaard onder de *rust & ruimte zoekers*.

4.2.2 Beleving

Elands, Keken en Lengkeek (1995: 6-9) deden een onderzoek naar de belevingswereld van recreanten die om de een of andere reden in hun vrijetijd naar iets op zoek gaan of juist iets willen 'ontvluchten'. Die redenen kunnen zeer uiteenlopen. Door activiteiten te verbinden met beleving kan worden aangegeven wat de betekenis is van bijvoorbeeld een park of natuurgebied voor een bepaalde beleving, welke activiteiten en ruimtegebruik daar zoal bij kunnen horen en in welke mate de belevingswereld van recreanten en omgeving en beheer op elkaar kunnen worden afgestemd.

Elands, Keken en Lengkeek (1995: 7) zijn uitgegaan van één fundamenteel onderscheid in belevingen, waarmee uiteenlopende recreatieve gedragingen in allerlei soorten omgevingen kunnen worden geïnterpreteerd en getypeerd. Uitgangspunt voor de recreantentypologie vormt de belevingstheorie van Cohen (in Elands, Keken en Lengkeek 1995: 7 en Elands en Lengkeek 2000: 8-11). Volgens Cohen kunnen recreatie en toerisme worden opgevat als een zoektocht naar het 'andere', waarin zeer verschillende ervaringen worden opgeroepen die in meer of mindere mate een afstand scheppen tot het bekende alledaagse leven. Cohen heeft de zoektocht naar het 'andere' uiteengezet in ervaringen. Volgens Lengkeek kunnen de

door Cohen uiteengezette ervaringsvormen ook gelden voor natuurbeleving. Recreatie kan dan geassocieerd worden met de meer oppervlakkige ervaringsvormen en natuurbeleving met het 'echte' (het ware en onbedorvene), waaromheen diepgaande ervaringen worden opgebouwd.

Elands en Lengkeek (2000: 11) hebben zich vervolgens verder verdiept in Cohen's belevingstheorie. Dit resulteerde in de publicatie 'Typical tourists'. Daarin geven zij aan dat Cohen's theorie zeer de moeite waard is, maar relatief weinig empirisch onderbouwd. Elands en Lengkeek hebben dan ook verder onderzoek gedaan naar de theoretische en methodologische bevindingen van een typologie van toeristische en recreatieve ervaringen. Door het aan de praktijk toetsen (onder andere in Nationaal Park Veluwezoom) van een door Elands en Lengkeek samengestelde 'typologie van belevenissen' (waarin plaats is voor verschillende ervaringen bij één type beleving), komen zij tot een nieuwe indeling van vijf soorten belevenissen. Beschreven wordt welke beleving gezocht wordt en welk vrijetijdsgedrag daarbij hoort. Mensen kunnen in hun vrijetijd op zoek zijn naar meerdere belevenissen.

Hieronder worden de type belevenissen beschreven voorzover ze betrekking hebben op de in dit rapport te beantwoorden vraag. De belevenissen en het daaraan gekoppelde vrijetijds-gedrag die Elands en Lengkeek beschrijven, hebben in enkele gevallen betrekking op algemeen vrijetijdsgedrag, maar hebben meer betrekking op toeristische uitspattingen in het buitenland. Desalniettemin kunnen veel van die beschrijvingen en met name de beleving waarnaar gezocht wordt, iets zeggen over waarden, normen en recreatievoorkeuren.

4.2.2.1 The amusement type

Deze beleving, amusement, wordt gezocht door oudere en jongere mensen met een laag opleidingsniveau, die regelmatig op vakantie gaan.

Behoefte aan rust & ruimte:

Voor het 'amusement' gaan ouderen en jongeren veelal terug naar hetzelfde vakantieoord voor veilige en vertrouwde belevenissen. Deze mensen willen ook op vakantie in de dagelijkse realiteit leven.

'The amusement type' wordt ingedeeld bij de *rust & ruimte vermijders*.

4.2.2.2 The change type

Deze beleving, verandering, wordt gezocht door vaders, moeders of ouders met jonge en opgroeiende kinderen die drukke, hectische banen hebben. Daarom moet de vrijetijd niet te complex zijn.

Behoefte aan rust & ruimte:

Voor de 'verandering' willen de mensen met kinderen lekker relaxen en achterover zitten en het jachtige leven aan zich voorbij laten gaan. Ook willen zij onbezorgd op vakantie gaan, waarbij verscheidenheid en rust voorop moeten staan. Veelal wordt gekozen voor een natuurlijke omgeving omdat deze het meest rustgevende effect heeft. Deze mensen zoeken in de vrijetijd of op vakantie een andere wereld. Even weg van de dagelijkse verantwoordelijkheden.

'The change type' wordt geschaard onder de *zoekers én vermijders*.

4.2.2.3 *The interest type*

Deze belevenis, interesse/nieuwsgierigheid, wordt gezocht door wat oudere mensen met een brede interesse.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Om de 'interesse' c.q. 'nieuwsgierigheid' te bevredigen worden cultureel en historisch interessante plaatsen, dorpen, steden en natuurgebieden aangedaan. Deze wat oudere mensen zijn minder geïnteresseerd in luxe(artikelen) en gaan minder op vakantie in het hoogseizoen. Zij kunnen zich niet makkelijk los maken van het alledaagse leven.

'The interest type' wordt ingedeeld bij de *rust & ruimte zoekers*.

4.2.2.4 *The rapture type*

Deze belevenis, hartstocht, wordt gezocht door jongere mensen met een recreatiepatroon dat zich buitenshuis afspeelt.

Behoeftte aan rust & ruimte:

'Hartstocht' wordt gezocht in de buitensport (bungee jumping en raften in de natuur), uitgaan, evenementen, kermis en zonnen op het strand. Deze jongere mensen zijn op luxe gesteld en geven de voorkeur aan het toonbeeld van een ongecompliceerd leven. Zij zoeken (op vakantie) naar intensieve belevenissen en willen terug naar het oorspronkelijke leven waar de natuur overheerst in plaats van de mens.

'The rapture type' wordt geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*.

4.2.2.5 *The dedication type*

Deze belevenis, toewijding, wordt gezocht door individueel georiënteerde mensen die meestal tot twee en soms tot drie groepen behoren:

- Het *nature-dedication* type belevenis wordt gezocht door mensen die hoog opgeleid zijn met een groot vermogen tot (snelle) informatieverwerking.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Deze mensen hebben een uitgesproken mening over houdingen en gedrag ten opzichte van de natuur, zijn vaak lid van een natuurorganisatie en geven bij uitstapjes de voorkeur aan weinig of geen contact met andere recreanten of toeristen.

'The nature-dedication type' wordt ingedeeld bij de *rust & ruimte zoekers*.

- Het *culture-dedication* type belevenis wordt gezocht door mensen die dikwijls jonger zijn en op school zitten of hoger onderwijs genieten.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Deze jongere mensen zijn meer geïnteresseerd in andere gemeenschappen (mensen of dieren). Ook zijn zij over het algemeen meer geïnteresseerd in stedelijke omgevingen.

'The culture-dedication type' wordt geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*.

- Het *culture-interest* type belevenis wordt ook gezocht door mensen die geïnteresseerd zijn in andere gemeenschappen. Maar deze mensen zijn

voornamelijk geïnteresseerd in de cultuur van het land (lieft in combinatie met een stukje luxe en comfort).

Behoeftte aan rust & ruimte:

In tegenstelling tot de mensen die zoeken naar een culture-dedication type belevenis houden de mensen die op zoek zijn naar een culture-interest type belevenis wat meer afstand van de cultuur en gewoonten van een land.

‘The culture-interest type’ wordt ingedeeld bij de *rust & ruimte vermijders*.

- Het *appropriation-dedication type*¹⁹ belevenis wordt gezocht door mensen die ‘volledig geïntegreerd’ zijn in een land en zichzelf beschouwen als lid van de bevolking.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Deze mensen zoeken naar amusement. Mensen die zoeken naar dit type belevenis hechten, evenals bij de culture-interest belevenis, aan luxe en comfort.

Mensen die zoeken naar de ‘appropriation-dedication belevenis’ worden geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*.

Uiteraard is de studie van Elands en Lengkeek (2000) veel uitgebreider dan hierboven beschreven is. Wij hebben ons hier beperkt tot het voor dit rapport relevante materiaal.

4.2.3 Sensatie

4.2.3.1 Vormen van hedonisme

“Hedonistische consumptie is het gebruik van producten en diensten die genoegens opleveren via de zintuigen, fantasieën creëren en emotioneel opwinden”, aldus Goossens (2000: 5). Te denken valt aan bijvoorbeeld sensorische en esthetische genoegens, emotionele ervaringen en plezier. Bij hedonistische consumptie is de consument op zoek naar een optimaal spanningsniveau. Goossens spreekt over twee typen hedonisten, de traditionele en de moderne:

- De *traditionele hedonist* zoekt het genoegen vooral in sensaties die gekoppeld zijn aan de zintuigen. Dit zijn dikwijls vormen van luxe en comfort;
- De *moderne hedonist* (van nu) zoekt de genoegens vooral in nieuwe stimuli, die minder voorspelbaar en comfortabel en meer gevaarlijk zijn. De moderne hedonist zoekt avontuur en een speciaal soort zelfbeheersing. Daarbij moet een onderscheid worden gemaakt tussen behoeften en verlangens. Behoeften zijn meestal gekoppeld aan concrete stimuli (producten of diensten die ook daadwerkelijk geconsumeerd moeten worden), terwijl verlangens betrekking kunnen hebben op fantasie en verbeelding (Goossens 1998: 28).

Behoeftte aan rust & ruimte:

Bij hedonistische consumptie gaat het om sensorische en esthetische genoegens, ervaringen, plezier en spanning. De hedonist, traditioneel en modern, wordt dan ook ingedeeld bij de *rust & ruimte vermijders*.

¹⁹ Elands en Lengkeek (2000: 61) geven aan dat dit type alleen genoemd wordt in de NTKC studie enkel en alleen omdat de ‘appropriation items’ toen voor de eerste maal geïntroduceerd werden.

4.2.3.2 *Indeling in consumenten en hun motieven*

Bij het zoeken naar het optimale spanningsniveau kunnen consumenten, op basis van de motieven, in twee groepen worden ingedeeld (Goossens 2000 en 1998):

De ‘*arousal*²⁰-*seekers*’, consumenten die zich vervelen en naar een zekere sensatie verlangen.

Behoefte aan rust & ruimte:

Welke activiteiten deze consumenten in hun vrijetijd ontplooiën, is niet duidelijk geworden. Echter, de omschrijving van arousal-seekers ‘verlangen naar sensatie’ geeft aan dat zij ingedeeld kunnen worden bij de *rust & ruimte vermijders*.

De ‘*arousal-avoiders*’, consumenten die bij gespannen situaties anticiperen op rust.

Behoefte aan rust & ruimte:

Ook bij de arousal-avoiders is niet duidelijk geworden welke activiteiten deze consumenten in hun vrijetijd ontplooiën. Maar de omschrijving van arousal-avoiders ‘anticiperen op rust’ geeft aan dat zij ingedeeld kunnen worden bij de *rust & ruimte zoekers*.

4.2.3.3 *Schalen in spanningsniveaus*

Mensen met een hoog optimaal ‘arousal-niveau’ blijken over het algemeen een sterke behoefte te hebben aan sensorische stimulatie (Goossens 1998: 28). Voor het meten van de spanningsbehoefte of vrijetijdsbehoeften ontwikkelde Zuckerman (in Goossens 2000: 6 en 1998: 28) de schaal van ‘sensation seeking’. In de loop der tijd zijn meer specifieke schalen of subschalen ontwikkeld:

- *Thrill and Adventure Seeking*, verwijst naar de voorkeur voor gevaarlijke fysieke activiteiten;
- *Experience Seeking*, verwijst naar nieuwe, ongewone ervaringen en een ongebonden leefstijl;
- *Disinhibition*, verwijst naar de behoefte aan ontlading;
- *Boredom Susceptibility*, verwijst naar de afkeer van monotonie en routine.

Vervolgens vraagt Goossens (2000: 7) zich af waarom mensen steeds nieuwe stimuli zoeken. Om deze vraag te beantwoorden, haalt hij een aantal stellingen van auteurs aan:

- de behoefte aan stimulerende ervaringen komt voort uit het verdrijven van verveling en vormt een autonome behoefte van de mens;
- afwisseling zoeken is een vorm van niet-doelgericht gedrag, op zoek naar informatie, variatie, experimenten of ervaringen;
- in bepaalde situaties wordt op zoek gegaan naar vernieuwende en afwisselende ervaringen, terwijl dit in andere situaties juist bewust wordt vermeden²¹.

Consumptie is niet meer een kwestie van overleven maar eerder een constante zucht naar genoegens. Daarbij is de consument intrinsiek gemotiveerd in het zoeken van afwisseling en het kiezen van datgene wat de meeste voldoening geeft, het leven plezierig maakt en een aangenaam gevoel geeft. Bij hedonistische motivatie geldt in

²⁰ De term ‘arousal’ staat, heel globaal, voor ‘spanning’ of ‘opwinding’.

²¹ Dit wordt bij vrijetijdsgedrag expliciet onderkend. Bij toeristisch gedrag wordt juist op zoek gegaan naar vernieuwende en afwisselende ervaringen om aan de spanning of de sleur van het dagelijks leven te ontsnappen.

het bijzonder dat mensen gedragssituaties beoordelen op emotionele voor- en nadelen. Bij negatieve gevoelens ontstaat een onprettige beleving wat een signaal is om de situatie te beëindigen (Goossens 2000: 8 en 1998: 27-29). Mensen maken bij hun keuze gebruik van affectieve kennis; hierbij is het voorstellingsvermogen/de verbeeldingskracht de motivatie. Dus: gevoelens gekoppeld aan producten, diensten en activiteiten waar iemand zich mee kan vermaken spelen een essentiële rol bij motivatie en keuzegedrag van mensen. De gedragspatronen van doelgroepen kunnen in elkaar overlopen.

Ook Van Galen (1996: 59) geeft naar aanleiding van een onderzoek voor de warenhuizen van de Bijenkorf aan, dat consumenten niet zo een-twee-drie te segmenteren zijn. Consumenten behoren niet uitsluitend tot één segment. Uit haar onderzoek (op basis van de ladder-methode) is gebleken dat bezoekers niet op basis van sociale posities en leefstijl waren in te delen. Hoe een 'postmoderne' bezoeker zich gedraagt, bleek af te hangen van de situatie en de redenen en motieven van dat moment. De waarden die bezoekers hanteren zijn wel langdurig. Met andere woorden, veel gedrag is een moment in de tijd.

Behoeftte aan rust & ruimte:

Bij de indeling van Goossens gaat het om mensen met een hoog 'arousal' niveau. Dit zijn mensen die vaak op zoek zijn naar spanning en nieuwe stimuli. Of het nou om 'thrill and adventure seeking', 'experience seeking', 'disinhibition' of 'boredom susceptibility' gaat; bij al deze activiteiten gaat het om een of andere vorm van spanning. Deze mensen, met een hoog arousal niveau, worden dan ook geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*.

4.2.4 Consument

In hun rapport 'Tussen nu en straks' gaan Dagevos et al. (2000: 33-36) in op consumentenbeelden om het wispelturige en onnavolgbare doen en laten van consumenten van een onderliggende structuur te voorzien en zo recht te doen aan de complexiteit. Vier consumentenbeelden of type consumenten laten zij de revue passeren. Een bepaald type consument staat model voor een bepaald gedrag. Bij dat gedrag horen specifieke motivaties.

Met de beschrijving van de typen consumenten kan makkelijker worden aangegeven wie bij de rust & ruimte vermijders ingedeeld kunnen worden, dan bij de rust & ruimte zoekers. Aangezien weinig wordt geschreven over de activiteiten die de verschillende typen consumenten ontplooiën, wordt de indeling bepaald door de (binnenlandse) vakantieplek en de specifieke motivaties.

4.2.4.1 De berekenende consument

Berekenend consumentengedrag is individualistisch, pragmatisch en rationeel van karakter. De materiële waarde van goederen of diensten staat centraal. Het gaat de berekenende consument eerst en vooral om het bevredigen van de eigen behoeften, liefst tegen een zo gunstig mogelijke prijs/kwaliteit verhouding.

Behoeftte aan rust & ruimte:

De berekenende consument hecht aan materiële zaken. Deze consument houdt van Center Parcs.

De berekenende consument wordt geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*.

4.2.4.2 De behoudende consument

Ook behoudend consumentengedrag is materialistisch. Behoudende consumenten hechten voornamelijk aan traditie. Zij staan onverschillig of vijandig tegenover verandering en vernieuwing en zijn dan ook beslist geen trendsetters of trendvolgers. Het conformisme en conventionele liggen ten grondslag aan het behoudend consumeren. Maar dit berust eerder op principiële motieven van betrokkenheid dan op pragmatische voordelen. Die betrokkenheid geldt niet alleen voor de sociaal-culturele, maar ook voor de natuurlijke omgeving.

Behoefte aan rust & ruimte:

Ook al is de behoudende consument betrokken bij de natuurlijke omgeving, hij is bovenal materialistisch. Hij heeft een voorkeur voor stacaravans.

De behoudende consument wordt ingedeeld bij de *rust & ruimte vermijders*.

4.2.4.3 De unieke consument

Uniek consumptiegedrag is individualistisch en hedonistisch. De consumptie is gericht op nieuwe ervaringen, op verandering, verrassing en variatie voor persoonlijk geluk en plezier. Materieel bezit wordt als middel gebruikt om de eigen identiteit te onderbouwen. Unieke consumenten zijn competitief en impulsief en op zoek naar exclusiviteit, extraversie en extravagantie. Het zijn de trendsetters met een 'conspicuous consumption'²². Prijs en productkwaliteit zijn van ondergeschikt belang. Wat telt is de symbool- of identiteitswaarde van het product of de ervaring. De immateriële aspecten hebben een grotere invloed op het consumptiegedrag naarmate producten meer zijn toegesneden op hun specifieke behoeften, persoon of lifestyle.

Behoefte aan rust & ruimte:

De unieke consumenten, uitgesproken hedonisten, hechten waarde aan materiële zaken, nieuwe ervaringen en extravagantie. Zij houden van grote jachten.

De unieke consument wordt geschaard onder de *rust & ruimte vermijders*.

4.2.4.4 De verantwoorde consument

De verantwoorde consument is geëngageerd en relateert het consumptiegedrag bewust aan de sociale en fysieke omgeving. Duurzaamheid, kwaliteit van het leven, nostalgie, ruraal romanticisme en zorgen over mens, milieu en maatschappij zijn voor de verantwoorde consument belangrijk. Deze consument onderscheidt zich van de andere consumenten door morele principes. Emotionele en ethische overwegingen, gericht op duurzaamheid en natuurlijkheid van producten en de wijze waarop ze tot stand zijn gebracht, worden nadrukkelijk in het consumptiepatroon betrokken. Duurzame 'groene' producten en diensten verdienen de voorkeur.

Behoefte aan rust & ruimte:

De verantwoorde consument hecht onder andere aan duurzaamheid, natuurlijkheid, groen en milieu. Verantwoorde consumenten hebben een voorkeur voor natuurkampeerterreinen van Staatsbosbeheer.

De verantwoorde consument wordt ingedeeld bij de *rust & ruimte zoekers*.

²² Wordt letterlijk vertaald als 'opzichtige consumptie' (Dagevos et al. 2000: 35).

Rust & ruimte, basisbehoefte of cliché?

5 ANALYSE

Nu we weten welke groepen tot de 'rust & ruimte zoekers' gerekend kunnen worden en welke tot de rust & ruimte vermijders, wordt in dit hoofdstuk aandacht besteed aan de gedeelde kenmerken en de gedeelde waarden van de rust & ruimte zoekers en de rust & ruimte vermijders.

5.1 De zoekers en de vermijders schematisch weergegeven

In tabel 1 (pp 61) wordt een indicatie gegeven van de behoefte aan rust & ruimte van de onderscheiden groepen. Van de door de auteurs onderscheiden groepen wordt schematisch weergegeven of zij ingedeeld zijn bij de 'rust & ruimte zoekers', de 'rust & ruimte vermijders', de 'zoekers én vermijders' of dat ze moeilijk plaatsbaar zijn.

5.2 Wie zijn de rust & ruimte zoekers?

5.2.1 Gedeelde kenmerken

De onder de rust & ruimte zoekers geschaarde Maatschappijkritische burgers en de Plichtsgetrouwe burgers vormen volgens onderzoeksbureau Motivaction 46% van de Nederlandse bevolking tussen 15 en 75 jaar. Verdeeld over de twee groepen burgers is dit respectievelijk 20% en 26%.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken varieert de leeftijd bij de rust & ruimte zoekers ingedeelde groepen, maar is dit relatief vaker 35+, 40+ en veel 55+. Dit doet vermoeden dat onder de rust & ruimte zoekers relatief vaker 'ouderen' worden gevonden. Uitzonderingen vormen wellicht de Maatschappijkritische Burgers. De Maatschappijkritische Burgers zijn jonger dan 40 jaar. Maar zij zijn niet zo jong als de Materialistisch Ingestelde Burgers die nadrukkelijk het stempel 'relatief jong' opgedrukt krijgen.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken komen onder de rust & ruimte zoekers geschaarde groepen alle opleidingsniveaus voor. Maar een hoge opleiding komt relatief vaker voor.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken komen de onder de rust & ruimte zoekers geschaarde groepen alle inkomensgroepen voor, respectievelijk een benedenmodaal, een modaal en een hoog inkomen. Opvallend is dat onder de rust & ruimtezoekers relatief veel mensen met een hoog inkomen voorkomen, maar ook relatief veel mensen met een benedenmodaal inkomen. De modale inkomens lijken ondervertegenwoordigd.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken vallen de onder de rust & ruimte zoekers geschaarde groepen in alle sociale klassen: laag, midden en hoog. Maar het lijkt erop dat de onder de rust & ruimte zoekers geschaarde groepen vaker tot de sociale middenklasse behoren, met uitschieters naar de hogere middenklasse en de lagere middenklasse.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken kunnen bij de rust & ruimte zoekers ingedeelde groepen relatief meer niet-werkenden en vrouwen worden gevonden.

Opvallend is dat onder de rust & ruimte zoekers geschaarde groepen veel benamingen voorkomen met het woord 'traditioneel' of 'plichtsgetrouw' daarin, bijvoorbeeld Traditionele Burgerij, Plichtsgetrouwe Burgers en het Type Traditioneel. Aan die benamingen kleven relatief meer traditionele waarden als: het gezin als de hoeksteen van de samenleving, tradities, zekerheid en spaarzaamheid.

5.2.2 Gedeelde waarden

Volgens de door de auteurs toegekende waarden, hebben recreanten met een voorkeur voor rust & ruimte de volgende gedeelde waarden:

De volgende waarden worden door praktisch alle onder de rust & ruimte zoekers geschaarde groepen gedeeld:

- Immateriële zaken (er wordt minder gehecht aan luxe en comfort);
- Onthaasting, rust, ruimte, stilte, ongereptheid, ingetogen genieten²³, natuur en de natuurlijke omgeving (geniet-groen) en milieu;
- Sociaal-maatschappelijke betrokkenheid;
- Relaties;
- Een balans in arbeid en vrijetijd.

De volgende waarden komen voornamelijk voor bij de rust & ruimtezoekers die ouder, laagopgeleid zijn en een beneden-modaal of modaal inkomen hebben:

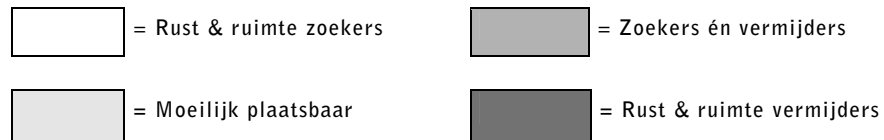
- Gezin en familie (gezinsleven, familiegeluk, momenten van samen zijn);
- Religie (islamitisch en christelijk);
- Tradities (cultureel, geloofsregels, gebruiken en gewoonten)
- Zekerheid.

De volgende waarden komen voornamelijk voor bij de rust & ruimte zoekers die jonger, hoog opgeleid zijn en een relatief hoog inkomen hebben:

- Zelfontplooiing;
- Authenticiteit, nostalgie, schaarsheid, distinctie en variatie;
- Er eventueel individueel op uit trekken, weinig mensen in je omgeving.

²³ Bij de convenience-georiënteerden is er ook sprake van 'genieten', maar meer in de vorm van plezier en vermaak.

Tabel 1 Indicatie van de behoefte aan rust & ruimte van de onderscheiden groepen

Auteurs	Groepen recreanten								
<i>Jókövi, Schmeink/ Ten Wolde</i>	Allochtonen 1 ^e generatie	Allochtonen 2 ^e en 3 ^e generatie	Mannen (1 ^e) Mannen (2 ^e en 3 ^e)	Vrouwen	Allochtone gezinnen				
<i>Soffer, Motivaction, Becker, Diepstraten</i>	Vooroorlogse generatie	Stille generatie	Protestgeneratie	Verloren generatie	Pragmatische generatie				
<i>Kool, Overdijk</i>	Hoog opgeleiden	Hoge sociaal-economische status							
<i>Linnartz, Kaal, Roberts, Simmel</i>	Hogere klasse	Lagere klasse							
<i>De Vries & De Bruin</i>	Bedrijvigen	Onwilligen/Minderdraagkrachtigen	Gezinsmensen	Tevredenen/Kwieke senioren	Vermoeiden/Ouderen				
<i>Lampert, Mur & De Wit, Motivaction</i>	Traditionele burgerij	Moderne burgerij	Convenience-georiënteerden	Opwaartsmobielen	Kosmopolieten	Ontplooiers	Postmaterialisten		
<i>Motivaction</i>	Maatschappij-kritische burgers	Materialistisch ingestelde burgers	Plichtsgetrouwe burgers						
<i>Gadet</i>	Studenten	Jonge werkers	Oudere-jongere werkers	Bohémiens					
<i>Lampert</i>	Type Postmodern	Type Rationeel	Type Traditioneel						
<i>Cohen, Elands & Lengkeek</i>	The Amusement type	The Change type	The Interest type	The Rapture type	Nature-dedication	Culture-dedication	Culture-interest type	Appropriation-dedication type	
<i>Goossens</i>	Traditionele hedonist	Moderne hedonist	Arousal seekers	Arousal avoiders					
<i>Zuckerman</i>	Thrill & Adventure seeking	Experience seeking	Disinhibition	Boredom susceptibility					
<i>Dagevos et al.</i>	Berekenende consument	Behoudende consument	Unieke consument	Verantwoorde consument					

5.3 Wie zijn de rust & ruimte vermijders?

5.3.1 Gedeelde kenmerken

De onder de rust & ruimte vermijders geschaarde Materialistisch Ingestelde Burgers vormen volgens onderzoeksbureau Motivaction 54% van de Nederlandse bevolking tussen 15 en 75 jaar. Dit suggereert dat de grootste groep onder de Nederlandse bevolking, rust & ruimte vermijders, in de vrijetijd niet expliciet op zoek gaat naar rust & ruimte.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken varieert de leeftijd van de onder de rust & ruimte vermijders geschaarde groepen, maar dit zijn vaker mensen die relatief jong of jonger zijn. Deze 'jongere' mensen zijn sowieso beneden de 55 jaar. Maar ook zijn dit relatief veel mensen onder de 35 jaar. Een uitzondering vormt de Moderne Burgerij bij wie de leeftijd sterk varieert. Toch lijken hier, gezien de waarden en de recreatievoorkeuren, heel wat jonge mensen tussen te zitten. De indruk bestaat dan ook dat de rust & ruimte vermijder relatief jong is.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken komen onder de rust & ruimte vermijders geschaarde groepen alle opleidingsniveaus voor; zowel laag, midden als hoog. Het lijkt er op dat onder de rust & ruimte vermijders relatief iets meer mensen te vinden zijn met een lage opleiding.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken komen onder de rust & ruimte vermijders geschaarde groepen, evenals bij de rust & ruimte zoekers, alle inkomensgroepen voor: beneden-modaal, een modaal en een hoog inkomen. Onder de rust & ruimte vermijders lijken wat meer mensen voor te komen met een modaal inkomen.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken vallen de onder de rust & ruimte vermijders geschaarde groepen in alle sociale klassen: laag, midden en hoog.

Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken kunnen onder de rust & ruimte vermijders relatief meer werkenden en mannen worden gesignaleerd.

Opvallend is dat onder de rust & ruimte vermijders geschaarde groepen veel benamingen voorkomen met het woord 'vernieuwd', 'vooruit kijken' of 'verandering' daarin, bijvoorbeeld Opwaartsmobielen, Ontplooiers, het Postmoderne Type, de Moderne Hedonist en de Unieke Consument. Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken kleven aan die benamingen relatief meer 'moderne' waarden als: ongewoon, sensationeel, avontuurlijk, opwindend en gevaarlijk.

5.3.2 Gedeelde waarden

Volgens de door de auteurs toegekende waarden, zijn de gedeelde waarden van recreanten die rust & ruimte in meer of mindere mate vermijden:

- Materiële zaken;
- Carrière, status en geld;
- Luxe, comfort en uiterlijkheden;
- Consumeren en hedonisme;
- Ontladen, vermaak en plezier;

- Levendigheid en drukte;
- Avontuur, spanning, gevaar en sensatie;
- Stedelijke omgeving;
- Activiteiten buitenshuis;
- Sociale contacten;
- Functioneel groen²⁴;
- Een ongecompliceerd leven;
- Vrijetijd *of* werk²⁵.

5.4 Kanttekeningen

De onderscheiden groepen uit hoofdstuk 4 hebben in hoofdstuk 5 bijna allemaal een plaats gekregen. In deze paragraaf worden enige kanttekeningen geplaatst bij een aantal van de onderscheiden of ingedeelde groepen. Van sommige groepen is gebleken dat deze waarden hebben en/of recreatieactiviteiten ontplooiën die gedeeltelijk kenmerkend zijn voor de zoekers en gedeeltelijk kenmerkend zijn voor de vermijders. Van weer andere groepen is gebleken dat zij moeilijk of helemaal niet kunnen worden ingedeeld. Daarvoor ontbreekt de juiste informatie.

5.4.1 Rust & sensatie?

In deze paragraaf worden groepen genoemd die waarden hebben en/of recreatieactiviteiten ontplooiën die gedeeltelijk kenmerkend zijn voor de zoekers en gedeeltelijk kenmerkend zijn voor de vermijders.

5.4.1.1 Allochtonen 2^e en 3^e generatie

Uit de indeling naar etniciteit in hoofdstuk 4 blijkt dat allochtonen de groene ruimte belangrijk vinden vanwege haar religieuze functie. Zo ook de 2^e en 3^e generatie allochtonen. Tevens maken zij meer gebruik van verder weg gelegen recreatiegebieden. Maar in tegenstelling tot de 1^e generatie allochtonen lijken zij minder op zoek te zijn naar de sfeeraspecten 'genieten van de groene omgeving' en 'rust'. Deze tegenstrijdigheid maakt dat allochtonen van de 2^e en 3^e generatie ingedeeld kunnen worden bij de rust& ruimte zoekers, maar ook bij de rust & ruimte vermijders.

5.4.1.2 Allochtone gezinnen

Van gezinnen (Gezinsmensen/the Change type) is ondertussen bekend dat zij dikwijls een natuurlijke omgeving (dicht bij huis) opzoeken, voor de rust, de gezondheid en waar de kinderen naar hartelust kunnen spelen. Voor allochtone gezinnen is de groene ruimte een ruimte waar je samen komt met het gezin en de familie. In die groene ruimte kan je tot rust komen, maar daarin kan je tevens uiteenlopende recreatieactiviteiten ontplooiën, zoals barbecuen en voetballen. Op basis van deze tegengestelde activiteiten kunnen allochtone gezinnen ingedeeld worden bij de rust& ruimte zoekers én bij de rust & ruimte vermijders.

²⁴ Ook wel aangeduid met gebruiks- of verbruiksnaam. Dikwijls gaat het hier om de natuur die als decor dient voor een recreatieactiviteit.

²⁵ Voor de rust & ruimtevermijders is óf het werk óf de vrijetijd belangrijk. Er is geen balans. Onder de rust & ruimte vermijders worden ook de 'vrijetijdsomnivoren' geschaard.

5.4.1.3 De Moderne Burgerij

De door Lampert, Mur & de Wit (1999) beschreven Moderne Burgerij heeft geen waarden toebedeeld gekregen die kenmerkend worden geacht voor de rust & ruimte zoekers. Hun waarden zijn duidelijk meer kenmerkend voor de rust & ruimte vermijders. Een deel van de Moderne Burgerij echter is door Motivaction (2000) geschaard onder de Plichtsgetrouwe Burgers; een van de drie groepen uit de maatschappelijke driedeling voor milieu en duurzaamheid. De natuurbeleving van de plichtsgetrouwe Burgers is gericht op rust, soberheid en ingetogen genieten. Dit doet vermoeden dat een deel van de Moderne Burgerij op zoek is naar rust & ruimte, terwijl een ander deel van de Moderne Burgerij, met de waarden 'tv kijken', 'uiterlijke zaken' en 'sport' niet expliciet of helemaal niet op zoek is naar elementen van rust. Of dat de Moderne Burgerij op zoek is naar zowel aspecten van rust, als aspecten van 'spanning'.

5.4.1.4 Gezinsmens/the Change Type

De jongere of iets oudere mensen met kinderen hebben waarden en ontplooiën recreatieactiviteiten die over het algemeen genomen meer overeenkomsten vertonen met de kenmerkende waarden van de rust & ruimte vermijders. The Change Type echter, hecht specifiek waarde aan rust en een natuurlijke omgeving omdat die het meest rustgevend is. De Gezinsmens hecht onder andere aan een goede gezondheid, een natuurlijke omgeving, wandelen en fietsen. De score van de Gezinsmens op de geselecteerde ervaring in een groene omgeving 'intens genieten' is lager dan de score van de Tevredenen en de Vermoeiden daarop, maar hoger dan de score van de Bedrijvigen en de Onwilligen (De Vries 1999: 72). Op de geselecteerde ervaringen in de groene omgeving 'afleiding vinden' en 'tot rust komen' scoort de Gezinsmens, samen met de Bedrijvigen en de Onwilligen, hoger dan de Tevredenen en de Vermoeiden. 'Afdleiding vinden' en 'tot rust komen' betekent hier zoiets als het 'ontvluchten van de dagelijkse situatie' en 'de beslommingen vergeten'. Ook bij the Change Type staat de rust in het teken van 'even weg van de verantwoordelijkheden'. Deze waarden lijken niet overeen te komen met de waarden van de rust & ruimte zoekers. Rust en een natuurlijke omgeving worden door De Vries (1999: 72) wel expliciet genoemd.

5.4.2 Moeilijk plaatsbaar als rust & ruimte zoeker of rust & ruimte vermijder

In deze paragraaf worden groepen genoemd die moeilijk of helemaal niet kunnen worden ingedeeld. De literatuur heeft te weinig of geen informatie opgeleverd om deze groepen te kunnen indelen bij de rust & ruimte zoekers of de rust & ruimte vermijders.

5.4.2.1 Allochtone vrouwen

Door de geloofsregels (islam) is voor allochtone vrouwen recreëren in de openlucht nauwelijks toegestaan. Migrantenvrouwen brengen hun vrijetijd dan ook binnenshuis door. Dit geldt met name voor de allochtone vrouwen die deel uitmaken van de meer traditionele 1^e generatie. Maar uit het onderzoek van Van Liempt blijkt dat Marokkaanse en Turkse vrouwen, met elkaar en met de kinderen, veel gebruik maken van parken. Deze elkaar min of meer tegensprekende gegevens maken het moeilijk de allochtone vrouwen in te delen.

5.4.2.2 De hogere (distinctieve) en de lagere klasse

Al is getracht een link te leggen tussen de hogere, distinctieve klasse en de voorkeur voor rust, ruimte, stilte en natuur (de voor de rust & ruimte zoekers kenmerkende waarden); toch is enige voorzichtigheid met de indeling van die klasse bij de rust & ruimte zoekers op z'n plaats. Weinig concrete voorbeelden zijn genoemd over de voorkeur van die klasse voor rust, ruimte, stilte of natuur. Ook moet rekening worden gehouden met de opmerkingen van Roberts, Kaal en Simmel (in Van Galen). Die gaan over 'de hogere klasse die richting vrijetijdsomnivoren gaan' en 'de producten en diensten die nu ook voor de lagere klasse bereikbaar zijn'.

Ook heeft de literatuur geen uitsluitsel gegeven over de lagere klasse (de massa) die, als tegenhanger van de hogere klasse, ingedeeld zou kunnen worden bij de rust & ruimte vermijders. Tevens moet rekening worden gehouden met de opmerkingen van Kaal. Die gaan over 'de lage cultuur die de hoge cultuur heeft verdrongen' en 'goederen en diensten, eerst het onderscheidingsmiddel van de hogere klasse, zijn nu ook bereikbaar voor de grote massa'.

5.4.2.3 Bohémiens

Van de jonge werkenden besteden de Bohémiens relatief veel tijd buitenshuis in de openlucht. Zij doen relatief vaak een rondje stad met de wandeling als doel. Hun bezoek aan de publieke buitenruimte is veel minder terloops dan bij de andere jonge alleenwonenden. Deze kenmerken en activiteiten geven echter nog te weinig inzicht om ze zondermeer in te delen bij de rust & ruimte zoekers.

5.4.2.4 De pragmatische generatie

Aangezien de waardenoriëntaties van deze generatie nog niet helemaal uitgekristalliseerd zijn en ook het gedragspatroon nog niet helemaal bekend is (hebben we hier echt te maken met een nieuwe generatie?) kan de pragmatische generatie niet ingedeeld worden bij de 'rust & ruimte zoekers', de 'rust & ruimte vermijders' of de 'zoekers én vermijders'.

6 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

6.1 Conclusies

Rust & ruimte, is dat nu een basisbehoefte of juist een cliché? Voor we deze vraag van de Directie GRR van het ministerie van LNV beantwoorden het volgende:

‘Basisbehoefte’ definiëren we hier als een behoefte die door het merendeel van de bevolking wordt gedeeld. Als de behoefte aan ‘rust & ruimte’ of ‘natuur’ door het merendeel van de bevolking gedeeld wordt, is dat een basisbehoefte.

Uit deze inventarisatie blijkt dat een groot deel van de bevolking behoefte heeft aan ‘rust & ruimte’. Het rijksbeleid voor groene ruimte en recreatie speelt hier ook op in. Maar uit deze inventarisatie blijkt ook dat een wellicht nog groter deel van de bevolking behoefte heeft aan andere dingen dan ‘rust’, zoals vermaak & plezier, gezelligheid, levendigheid & drukte, spanning & sensatie. Deze ‘vermijders’ hebben daarvoor géén rust, maar wél ruimte nodig. Niet alleen rode ruimte, maar ook groene ruimte. De automatische koppeling van *rust en ruimte* is dus een cliché! Maar los van elkaar gezien zijn de behoefte aan ‘rust’ en de behoefte aan ‘ruimte’ wel een basisbehoefte.

De hoofdconclusie is dat een redelijk grote groep behoefte heeft aan elementen van ‘rust’, maar dat iedereen behoefte heeft aan ruimte. Ruimte voor rust en ruimte voor drukte!

Het literatuuronderzoek maakt duidelijk dat niet iedereen steeds evenveel rust & ruimte zoekt in de groene ruimte. Recreanten vinden niet alleen onthaasting, rust, stilte & ruimte en een natuurlijke omgeving van belang, maar ook levendigheid & drukte, spanning & sensatie en een stedelijke omgeving. Er zijn daarom grofweg rust & ruimte ‘zoekers’ en rust & ruimte ‘vermijders’ onderscheiden.

Dat onderscheid tussen rust & ruimte ‘zoekers’ en rust & ruimte ‘vermijders’ is niet zo zwart/wit:

- Zo kan de voorkeur variëren met de levensfase. De waarden die iemand heeft blijven dikwijls hetzelfde, maar de levensfase verandert. Een nieuwe levensfase kan leiden tot andere leefomstandigheden, een andere leefstijl en daarmee een andere keuze voor recreatieactiviteiten. Zo kan een aanvankelijk op spanning en sensatie gericht type meer behoefte krijgen aan onthaasting, rust, ruimte en natuur als hij/zij ouder wordt.
- Voor veel groepen, ook voor een aantal ‘niet rust & ruimte zoekers’ is de natuur of de natuurlijke omgeving belangrijk. Alleen zijn de invalshoek en het doel (activiteit), door het verschil in waarden en normen, van de ‘vermijders’ anders dan van de ‘zoekers’. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de groepen ‘vermijders’ die hechten aan spannende, sensationele en avontuurlijke activiteiten in een natuurlijke omgeving, zoals survival en bungee jumping. De groene ruimte wordt door hen actief gebruikt om een recreatieactiviteit te ontplooiën. De rust & ruimte ‘zoekers’ hechten aan de natuur vanwege de natuur zelf; intens genieten van de rust en/of flora & fauna. De groene ruimte is dus voor veel verschillende groepen een voorwaarde!
Er zijn echter ook échte rust & ruimte ‘vermijders’. Zij voelen zich niet bij de natuur of het milieu betrokken of vinden tijd uittrekken voor de natuur niet belangrijk.

- Hoewel er een duidelijke relatie is tussen subgroepen en recreatievoorkeuren, zien we dat groepen als gezinnen (allochtone gezinnen, gezinsmensen, the Change type), allochtonen van de 2e en 3e generatie, allochtone vrouwen, de lagere en de distinctieve klasse, de Moderne burgerij, de Bohémiens en de pragmatische generatie, op basis van kenmerken, waarden of recreatieactiviteiten, moeilijk zijn in te delen bij de 'zoekers' of de 'vermijders'.

Zowel de vraag naar als het aanbod aan vrijetijdsactiviteiten is diverser geworden. Dit hoeft niet persé te maken te hebben met de groep op zich. Hoe iemand zich gedraagt, de keuze voor een bepaalde (recreatie)activiteit, kan ook afhangen van de situatie en het moment. Tevens hebben maatschappelijke ontwikkelingen invloed gehad op de vrijetijd en vrijetijdsbesteding. Het vrijetijdsgedrag wordt over de hele linie steeds grilliger en vluchtiger. De recreant krijgt steeds meer het karakter van een toevallige passant dan van een toegewijde participant.

Recreatievoorkeuren of recreatiegedrag verschillen dus niet alleen per groep, maar ook nog eens per persoon en per persoon per moment. Op basis van de waarden en normen, het karakter, de identiteit, de levensovertuiging, de smaak en de stijl, de situatie en het moment nemen mensen in overweging of ze voor het een of het ander kiezen. Waarschijnlijk komt dat omdat mensen in hun leven constant op zoek zijn naar 'balans', niet alleen in het werk, maar ook in de vrije tijd. Dat houdt in dat door de meeste mensen gezocht wordt naar een evenwicht tussen rust & ruimte en spanning & sensatie.

Over 'waarden' kan verder nog gezegd worden dat deze tegengesteld aan elkaar kunnen zijn. Ook zijn de verschillende waarden die mensen hebben er verantwoordelijk voor dat aan rust, ruimte, stilte en natuur een verschillende betekenis wordt gegeven of dat deze op een andere manier wordt beleefd.

Het naast elkaar bestaan van tegengestelde trends is het belangrijkste kenmerk van deze tijd. Door de verschuiving van een materialistische naar een meer postmaterialistische waardenhouding is het op dit moment moeilijk te bepalen waar het individu staat en voor staat. In plaats van het een of het ander te zijn, klassiek of avantgardistisch, brave burger of bohémien, combineert hij/zij naar believen de meest uiteenlopende bevolgingen en de meest tegenstrijdige ingevingen. Zij maken keuzes die met elkaar in strijd zijn. Zelfs de uitdrukking *zoveel mensen, zoveel wensen* schiet nog tekort.

Tot slot willen we nog aangeven dat het gevonden materiaal relatief en kwalitatief van aard is. Relatief omdat vaak geen harde uitspraken worden gedaan, het gaat om vergelijkingen. En kwalitatief omdat hoogstens een indicatie van de omvang van de groepen te geven is.

6.2 Discussie

Als we nog eens terugblikken op de verzamelde onderzoeksgegevens en onze analyse, valt op dat er een aantal bevindingen uitspringt dat wellicht een discussie waard is:

Kan van de oudere 'plichtsgetrouwe' en 'traditionele' burgers gezegd worden dat hier sprake is van een "uitstervend ras", met als gevolg een functionele veroudering van het huidige groene ruimte aanbod?

Bij de analyse is geconstateerd dat bij de rust & ruimte zoekers ingedeelde groepen veel benamingen voorkomen met het woord 'traditioneel' of 'plichtsgetrouw' daarin, bijvoorbeeld Traditionele Burgerij, Plichtsgetrouwe Burgers en het Type Traditioneel. Volgens de door de auteurs toegekende kenmerken kleven aan die benamingen relatief meer traditionele waarden, maar ook de recreatievoorkeur natuur. Onder

deze groepen worden relatief meer 'ouderen' gevonden. Betekent dat, dat deze groepen en daarmee rust & ruimte zoekers, een uitstervend ras worden? Motivaction heeft laten zien dat de onder de rust & ruimte vermijders geschaarde Materialistisch ingestelde burgers 54% van de Nederlandse bevolking tussen 15 en 75 jaar vormen. Dit suggereert dat ruim de helft van de mensen in de vrije tijd niet expliciet op zoek gaat naar 'rust', of de (groene) 'ruimte' juist voor andere activiteiten dan rust opzoekt. Betekent dat ook dat onze groene ruimte, zoals die door de overheid aangeboden wordt, lijdt aan functionele veroudering; dat wil zeggen niet meer voldoet aan de wensen van de meerderheid van de bevolking.

Natuur: een dalend cultuuroed in Nederland?

Bij de indeling van Bourdieu naar klasse, is gezegd dat de hogere 'distinctieve' klasse de drang heeft zich te onderscheiden van de lagere 'niet-distinctieve' klasse. Door de grote omvang van economisch kapitaal zou de hogere klasse zich kunnen onderscheiden door de aanschaf van een grote woning met veel privé-groen. Ruimte en groen zijn en worden steeds schaarsere goederen. Echter, als de lagere klasse (de massa), door een toename van het economisch kapitaal ook een grote woning met veel groen kan aanschaffen, zijn ruimte en groen niet langer producten waarmee je je als hogere (distinctieve) klasse kan onderscheiden. En met het gebruik van openbare groene ruimte kan je je al helemaal niet onderscheiden, tenzij die ruimte heel ver weg ligt.

Bij de indeling van Soffer en Motivaction naar generaties heeft Soffer laten zien dat de Vooroorlogse generatie en de Stille generatie in tegenstelling tot de Naoorlogse generatie en Generatie X een voorkeur hebben voor geniet-natuur. Ook de Ouderen en Kwieke senioren uit de indeling van de Vries en de Bruin hebben een voorkeur voor 'genieten in de natuur' (zie ook Jókövi en Schone 1998: 61). Zij gaan de natuur in voor de natuur zelf! Voor de Verloren generatie, generatie X is natuur synoniem met het buitenland; Nederlandse natuur is niet bijzonder, ze geeft geen authentieke ervaring, daar kun je je niet mee onderscheiden.

Als natuur niet langer een onderscheidend product is voor de hogere klasse en de verloren generatie, de oudere generaties vooral rust & ruimte zoekers zijn in de groene ruimte en de jongere generaties natuur associëren met het buitenland: betekent dat dan dat hier sprake is van natuur als een dalend cultuuroed in Nederland? En betekent dat ook dat de situatie dreigt, dat vanuit de optiek van de jongere generaties, de groene ruimte een 'suf' imago heeft?

Draagvlak voor natuurbeleid?

Aan de hand van bovengenoemde discussiepunten zou je kunnen stellen dat het aandeel rust & ruimte vermijders in de toekomst gaat toenemen. De vraag rijst dan of er nog genoeg draagvlak over is voor het huidige natuurbeleid omdat de meeste mensen dan iets anders zoeken dan rust & ruimte, namelijk spanning en sensatie in een stedelijke of natuurlijke omgeving. Misschien is de link rust & ruimte & natuur te snel gelegd. Wellicht is er ook draagvlak te genereren door 'ruimte' zonder 'rust' aan te bieden, door meer 'ervaringen' in het groen of de groene ruimte mogelijk te maken.

6.3 Aanbevelingen

Op basis van de geïnventariseerde gegevens wordt een zestal aanbevelingen gedaan voor de directie Groene Ruimte en Recreatie van het ministerie van LNV.

- Het ministerie van LNV heeft de taak om collectieve goederen te beschermen; zoals rust & ruimte in het landelijk gebied. Dat die taak om collectieve goederen te beschermen van belang is, wordt duidelijk door de uitspraken van Soffer (in Wesseling 1999: 5) over natuurbeelden: "... het politieke klimaat in Nederland kan veel invloed hebben op de manier hoe we bijvoorbeeld over natuur denken. Als de politiek de

indruk wekt natuur en milieu niet of minder belangrijk te vinden, zal de publieke belangstelling voor het groen en vooral het behoud van kwetsbare en/of zeldzame gebieden gering zijn”.

Uit de literatuurstudie blijkt dat er naast groepen die rust zoeken ook veel groepen zijn die andere dingen dan rust zoeken, namelijk levendigheid & drukte, avontuur & ‘gevaar’ of spanning & sensatie (al dan niet in de groene ruimte). Het ministerie van LNV zou dan ook kunnen overwegen voorwaarden te scheppen voor dat soort ervaringen/belevenissen in de groene ruimte. Het ministerie van LNV zou dan naast (groene) ruimte voor rustzoekers, (groene) ruimte kunnen aanbieden voor niet-rust zoekers. Dit vereist nieuwe vormen van inrichting.

- Levendigheid & drukte, avontuur & gevaar en spanning & sensatie kunnen getypeerd worden als belevenissen, ervaringen of sferen. Naast (groene) ruimte voor rustzoekers zou dan ruimte aangeboden moeten worden voor niet-rust zoekers. Dat kan door middel van zonering en thematisering (zie ook Elands en Lengkeek’s ‘Typical Tourists’ 2000). Het moet dan niet gaan om zonering of thematisering van voorzieningen maar van belevenissen, ervaringen en sferen, en variatie. Kennis van belevenissen/ ervaringen kan gebruikt worden om het product geschikt te maken voor een bepaalde belevenis/ervaring. In een (groene) ruimte met verschillende belevenissen kan het nuttig zijn op bepaalde plekken de ene ervaring te stimuleren en de andere ervaring te ontmoedigen. Dit voorkomt dat de verschillende ervaringen elkaar ‘storen’.
- Als het ministerie van LNV ook daadwerkelijk (groene) ruimte geschikt wil maken voor niet-rust zoekers is de volgende stap aanbevelingswaardig: dat het in contact treedt met de verschillende aanbieders, zoals de recreatieschappen. Van sommige natuur- en recreatieaanbieders valt niet gauw te verwachten dat zij positief staan tegenover ‘spannende & sensationele’ recreatieactiviteiten. Deze aanbieders, zoals bijvoorbeeld Vereniging Natuurmonumenten, schenken juist hoe langer hoe meer aandacht aan regionale recreatiezonering en vooral voor de meer rustige recreatievormen, zoals bijvoorbeeld wandelen en fietsen. De banden aantrekken met onder andere de recreatieschappen is daarom niet onverstandig.
- Wil je belevenissen/ervaringen/sferen in de (groene) ruimte aanbieden, dan vereist dat een nauwkeurig en kwalitatief goed ontwerp. De kwaliteit van het ontwerp is doorslaggevend voor de sfeer van de plek, als belevingssituatie. Gemeenten zouden in die kwaliteitsslag gestimuleerd moeten worden. Het is zaak daarvoor met verschillende beleidsafdelingen (sport/recreatie, groen en ruimtelijke ordening) om de tafel te gaan zitten. Ook kan bijvoorbeeld een prijsvraag worden uitgeschreven voor ontwerpers. De Strategische Groen Projecten (SGP’s) kunnen als broedplaats voor ideeën of als pilot dienen.
- Voor een kwalitatief goed ontwerp, waar ruimte is voor verschillende belevenissen/ ervaringen/sferen, is het aan te bevelen ook het bedrijfsleven erbij te betrekken. Juist het bedrijfsleven (commerciële aanbieders van sport- en recreatievoorzieningen en evenementen) heeft ervaring met en kennis van het vermarkten van belevenissen!
- In de discussieparagraaf is bij het discussiepunt ‘natuur: een dalend cultuurgoed in Nederland? aangegeven dat de oudere generaties (die het meest gericht zijn op natuur) in de toekomst opgevolgd worden door jongere generaties die natuur associëren met het buitenland. Dat zou kunnen betekenen dat de situatie dreigt dat de groene ruimte in de optiek van de jongere generaties straks een ‘suf’ imago heeft.
In dat kader wordt aanbevolen onder jongeren een imago-onderzoek uit te voeren over de groene ruimte in Nederland.

LITERATUUR

Becker, H. (1994)

Generaties en hun kansen. Amsterdam: Meulenhoff.

Becker, H. (1997)

De toekomst van de verloren generatie. Amsterdam: Meulenhoff.

Breedveld, K. (2000)

Samen er op uit. Wat is er over van het traditionele recreatiepatroon? *Recreatie & Toerisme* (10)1, pp 6-9.

Broek, A. van den, W.P. Knulst, en K. Breedveld (1999)

Naar andere tijden? Tijdsbesteding en tijdsordening in Nederland, 1975-1995. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Buijs, A.E., J.C. Dagevos, J. Luttik en M.M.M. Overbeek (2000)

Tussen nu en straks. Trends en hun effecten op de groene ruimte. Den Haag: LEI.

Depuydt, E. (1993)

Avontuur en risico in de postmoderne samenleving. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.

Diepstraten, I., P. Ester & H. Vinken (1998)

Mijn generatie. Zelfbeelden, jeugdervaringen en lotgevallen van generaties in de twintigste eeuw. Tilburg: Syntax Publishers.

Elands, B.H.M., G.E. Keken en J. Lengkeek (1995)

Wat zoekt recreant in natuurgebied? Nieuwe dimensies in zoneren: zonerings van belevingswerelden. *Recreatie & Toerisme* (5)12, pp 6-9.

Elands, B.H.M. en J. Lengkeek (2000)

Typical tourists. Research into the theoretical and methodological foundations of a typology of tourism and recreation experiences. Wageningen: Mansholt Graduate School.

Erwich, B. (2000)

Vrije kwaliteitstijd. Jonge mannen en 65-plussers hebben de meeste vrijetijd. *Index*, (7)9, pp 6.

Gadet, J. (1999)

Publieke ruimte, parochiale plekken en passantenopenbaarheid. Jonge alleenwonende Amsterdammers over stedelijkheid. Amsterdam: Dienst Ruimtelijk Ordening.

Gadet, J. (2000)

Vrijetijdstrends in pleinen en parken. *Landelijk Contact* 4, pp 7.

Galen, G. van (1996)

Het warenhuis als vrijetijdsruimte. Ontspanning belangrijk segmentatiecriterium bij de Bijenkorf. *Tijdschrift voor Marketing* (30)11, pp 58-59.

Goossen, M., M. Jókövi, B. Ploeger en S. de Vries (1998)

De recreatievogel. Een visie op de ruimtelijke ontwikkeling van de recreatie. Wageningen: DLO-Staring Centrum.

Goossens, C.F. (1997)

Gedrag consument beweegt zich tussen push en pull factoren. Meer onderzoek nodig naar motivationele responsen. *Recreatie & Toerisme* (7)9, pp 26-28.

Goossens, C.F. (1998)

Anticipatie op genoegens basis vrijetijdsgedrag. Motivatiemix handvat voor beleidsmakers en marketeers. *Recreatie & toerisme* (8)10, pp 28-29).

Goossens, C.F. (2000)

Keuzefacetten van hedonistische consumptie. *Vrijetijdstudies* (18)1, pp.5-11.

Heerema, P., N. Kalfs en J. Perdok (1996)

Hectische levensstijl doet verlangen naar rust. *Verkeerskunde* no. 6, pp 38-41.

Hoeksema, K.J. en S. van der Werf (1999)

Sociologie voor de praktijk: een inleiding in de sociologie voor het hbo. Bussum: Coutinho.

Jókövi, E.M. (2000)

Recreatie van Turken, Marokkanen, en Surinamers in Rotterdam en Amsterdam. Een verkenning van het vrijetijdsgedrag en van de effecten van de etnische cultuur op de vrijetijdsbesteding. Wageningen: Alterra.

Jókövi, E.M. en M.B. Schöne (1998)

Inventarisatie van recreatieve wensen en gedrag in Nederland met behulp van recreatiebeelden. Wageningen: Alterra.

Kaal, R. (2000)

Weg met de platheid. *Volkskrant Magazine* (31)2, pp 44-45.

Kool, A.

Functies van de natuur voor mensen. Ongepubliceerd rapport.

Lampert, M.A. (1997)

De dans van Dionysos. Een semiometrisch onderzoek naar de onderscheidende werking van de Dionysische stijl in Nederland anno 1997. Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant.

Lampert, M.A., J.P. Mur en H.M.M. de Wit (1999)

Ministerie van LNV Informatie- en KennisCentrum Landbouw. Ontwikkeling langetermijnvisie milieubeleid op basis van het Socioconsultonderzoek. Amsterdam: Motivaction.

Liempt, I. van (2001)

Ontmoetingen in de openbare ruimte. Een onderzoek naar het recreatiegedrag van Marokkaanse en Turkse vrouwen in een park in Amsterdam-Noord. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Linnartz, A.C. (1998)

Schipperen met de vrijetijd. Het actor-structuurdebat en de vrijetijdsproblematiek op een marineschip. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Matathia, I. en M. Salzman (1999)

Next: trends for the near future. Woodstock & New York: The Overlook Press.

Mensink, K. (1990)

Leven met vrijetijd (2). Waarden, normen en beleving van de vrijetijd. *Recreatie Informatie* (17)1, pp 4-10.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (2000)

De warme golfstroom. Heroriëntatie op communicatie over milieu. Ongepubliceerd rapport.

Motivaction Amsterdam B.V. (2000)

Opwaarts mobielen. *Eye, zicht op trends* (3)3, pp 16.

Motivaction Amsterdam B.V. (2000)

De Ontplooiers. *Eye, zicht op trends* (3)4, pp 16.

Motivaction Amsterdam B.V. (2000)

Niet iedereen is even milieubewust. *Eye, zicht op trends* (3)6, pp 16.

Motivaction Amsterdam B.V. (2000)

Kleren maken de man. *Eye, zicht op trends* (3)7/8, pp 16.

Motivaction Amsterdam B.V. (2000)

Kleren maken de man. *Eye, zicht op trends* (3)11, pp 16.

Peters, P. (2000)

Vrijetijd als sluitpost. Trends in tijdsbesteding. *Index* (7)9, pp 2-3.

Platform Buitenlanders Rijnmond (2000)

Natuur en de multiculturele samenleving van Rotterdam. Een onderzoek naar de natuurbeleving van allochtone Rotterdammers. Ongepubliceerde concepttekst.

Poel, H. van der (1993)

De modularisering van het dagelijks leven. Vrijetijd in structuratietheoretisch perspectief. Amsterdam: Thesis Publishers.

Popcorn, F. en L. Marigold (1996)

Clicking! Strategieën voor een nieuwe lifestyle. Amsterdam-Antwerpen: Contact.

Roberts, K. (1999)

Leisure in Contemporary Society. Oxon: CABI Publishing.

Roothart, H. (1997)

Oost, west, thuis best. Trends en tegentrends. *Tijdschrift voor Marketing* (31)2, pp 44-45.

Schmeink, H. en S.J. ten Wolde (1998)

Allochtonen en recreatie. Den Haag: Stichting Recreatie.

Sociaal en Cultureel Planbureau (2000)

Sociaal en Cultureel Rapport 2000. Nederland in Europa. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Steenbergen, J., A.J. Buisman, P. de Knop en J.M.H. Lucassen (1998)

Waarden en normen in de sport. Analyse en beleidsperspectief. Houten/Diegem: Bohn Stafleu van Loghum.

Tijmes, P. en P.F.M. Fokkink (1993)

De politieke verantwoordelijkheid. *Beleidswetenschap* 4.

Vries, S. de (1999)

Vraag naar natuurgebonden recreatie in kaart gebracht. Inclusief een ruimtelijke confrontatie met het lokale aanbod. *Reeks Operatie Boomhut* nummer 11.

Wesseling, M. (1999)

Virtuele natuur en poep aan de schoen. Trendwatcher Ilya Soffer. *Van Nature* (9)12, pp 5.